

F O N S

(Forráskutatás és Történeti Segédtudományok)

VII. évfolyam

2000. 3. szám

E számunk szerzői

Baráth Magdolna (Történeti Hivatal, osztályvezető),
Feitl István (Politikatörténeti Intézet, igazgatóhelyettes),
Gurszki Gabriella (Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási
Egyetem, nemzetközi kapcsolatok szak, egyetemi hallgató),
Horváth Sándor (MTA TTI tudományos segédmunkatárs),
B. Kádár Zsuzsanna (történész),
Szabó Csaba (BFL, levéltáros)

BFL = Budapest Főváros Levéltára

MTA TTI = Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézet

*

Lapunkat támogatták:

Budapest Főváros Levéltára
Soros Alapítvány

Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
Nemzeti Kulturális Alapprogram Levéltári Szakkollégium

*

A címlapon:

Hory András követi megbízó levelének átadásakor
Róma, 1927
Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár

*

Felelős kiadó: Szentpétery Imre Történettudományi Alapítvány
Szedte és nyomta a Budapest Főváros Levéltára Nyomdája
Felelős vezető: Pesti Márta
ISSN 1217-8020

F O N S

(Forráskutatás és Történeti Segédtudományok)

Fons (Forráskutatás és Történeti Segéd tudományok)
Lapinformációk

Alapítás: A folyóiratot 1993-ban alapította a Levéltáros Hallgatók Egyesülete és a Szentpétery Imre Tudományos Diákkör (Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Történelem Segéd tudományai Tanszék).

Első évfolyam: 1994

Megjelenés: Évente három alkalommal (számonként 7,5-9 ív), külön füzetben éves összeített tartalomjegyzékkel, hely- és névmutatóval.

Publikációs kör: A történelem segéd tudományai, forrásfeldolgozások, forrásközlések, illetve ezekben a témákban módszertani kérdések, könyvismertetések, műhelybeszámolók.

Cél: A történeti segéd tudományok, a források feldolgozása, ismertetése és népszerűsítése a széles olvasóközönség számára, valamint a szakterület kutatói részére.

Kiadó: Szentpétery Imre Történettudományi Alapítvány, 1053 Budapest, Bihari János u. 18. II/16. Az Alapítvány Kuratóriumának elnöke: OBORNI TERÉZ, titkára: KERTÉSZ BOTOND.

Szerkesztőség: KENYERES ISTVÁN főszerkesztő. DRESKA GÁBOR, SARUSI KISS BÉLA, SIPOS ANDRÁS (felelős szerkesztő) szerkesztők. *Székhely:* Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Történelem Segéd tudományai Tanszék.

Postacím: Fons Szerkesztőség, 1088 Múzeum krt. 6-8.

E-mail: kenyereci@bparchiv.hu, dgi@osiris.elte.hu

siposa@bparchiv.hu, sarusikb@bparchiv.hu

Honlap: www.c3.hu/~fons

Recenziók: A publikációs körbe tartozó kiadványok recenziós példányait a szerkesztőség címén várjuk (ismertetési kötelezettség nélkül).

Kéziratok: A folyóirat számára készített kéziratokat 3,5"-es lemezen, a Word for Windows (WfW) valamely változatán kérjük benyújtani. A kéziratok formai követelményeit a hátsó borítón, a jegyzetelés szabályait a Fons, 2. (1995) 2. sz. 259–267. oldalain foglaltuk össze, kérjük szerzőinket, hogy az ott leírtakat alkalmazzák.

A megjelent cikkek tartalmáért a szerzők felelnek, címük a szerkesztőségben. A Fons másodközlésre nem vállalkozik. Újrakiadás csak a szerkesztőség engedélyével történhet. Kéziratokat és lemezeket nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Különlenyomat: A szerzők 50 különlenyomatot kapnak, további példányok a szerzői díj terhére kérhetők, legkésőbb az első korrektúra visszaküldésével egyidőben.

Korábbi számok: Korlátozott számban beszerezhetők a szerkesztőség címén.

Terjeszti: Budapest Főváros Levéltára, 1052 Budapest, Városház u. 9–11. tel.:317-4267

GURSZKI GABRIELLA

HORY ANDRÁS RÓMAI ÉS VARSÓI KÖVETI ÉVEI

(1927–1939)

„Egy földi amfiteátrumot látok, amelyen a történelem legnagyobb tragédiája játszódott le előttem s ahol egyidejűleg az én életem kis drámája is lepergett. Nem volt az mindig derűs hangulatú vígjáték, de tragédia sem. [...] Isten kegyelméből a leg-harmonikusabb hangulatú, eszményi gondolkodású, magas kulturális életet élő családban és nagy szellemiségek között nőttem fel, ami egész lelki alkatomra, gondolkodásmódomra kialakítólag hatott. Hitet, hazaszeretet, humánus érzést és szigorú erkölcsi felfogást már a szülői házból hoztam magammal. Tanulói pályám nem volt könnyű. De ambícióm tette azt nehezzé. És nem csak a vizsga eredményében volt sikeres, de hozzászoktatott a rendszeres és kitartó munkához is. Amikor pedig az egyetem kapuján kiléptem — ujjamon elismerését kifejező gyűrűjével állhattam a monarchia ősz uralkodója elé. Ifjúságom küzdelmes volt. Sok nehézség állta utamat, míg az életben elindulhattam. De végül is célomat elérve olyan pályára léphettem, amelyre mindig is vágytam és amely sok szép és gazdag élményt juttatott osztályrészemül. [...] Megéltem a világháborút és jártam a halálmezőkön. De visszajöttem, hogy azután két évtizeden át küzdhessek hazám igazáért. Egyszer már obsitot kaptam, de amikor újra megharsantak a kürtök — bár deres fejjel, de ismét nyeregbe ülhettem és visszahozhattam az én drága jó édes anyámnak a 20 évig nem látott háromszínű magyar lobogót. [...] A jó Isten sokszor jutalmazott érdemtelenül és sokat juttatott nekem. De talán 2 nagy adománya volt a domináló életemben: a hit és az akarat. Tudtam hinni és amiben hittem azt tudtam akarni is.”¹

Hory András, erdélyi származású magyar diplomata szavai ezek, amelyeket 1961-ben, 78 évesen, még Magyarországon vetett papírra visszaemlékezéseiben. Küzdelmes évek hosszú sorát tudhatta ekkor már maga mögött. 1873. január 5-én Kolozsvárott beleszületett az Osztrák–Magyar Monarchiába, megélte az első világháborút, a monarchia szétesését, a románok betörését Erdélybe, az őszirózsás forradalmat, a Tanácsköztársaságot, Horthy bevonulását, az ország trianoni megcsonkíttatását. Bukaresti, belgrádi, római és varsói állomáshelyén részese volt az 1920-as, 1930-as évek külpolitikai erőfeszítéseinek, 1939 szeptemberében, a né-

¹ MTA; Hory András kéziratai; VI. kötet; 218–219. p.

met bombázások idején, kalandos körülmények között, a diplomáciai karral együtt menekült varsói állomáshelyéről. Végigélte a második világháborút, megérte annak súlyos következményeit, majd szemtanúja volt a szovjet előretörésnek és a szocialista Magyarország építésének. 1962-ben feleségével együtt kivándorló útlevelemel hagyta el az országot. Ausztria fővárosában telepedtek le, ahol Hory 1971. március 11-én halt meg.

A bukaresti évekről szóló forrásanyag meglehetősen hiányos. Ráadásul Hory itt még nem követként, csupán követségi tanácsosként dolgozott. A neve alatt fellelhető anyagok így nem feltétlenül a leginkább lényegbevágó eseményekkel foglalkoznak, az pedig sajnos ma már lehetetlen, hogy kiderítsük, szorgalmas beosztottként hány olyan követi jelentést készített ő, amely a bukaresti követ elé csak aláírásra került.² Belgrádi követsége idejéből sajnos szintén nagyon szórványos a levéltári anyag.

Szerencsére a fenti probléma olaszországi, és varsói kiküldetésének feldolgozását már nem érinti hátrányosan. Ennek megfelelően, jelen tanulmány célja, hogy bemutassa Hory András római és varsói állomáshelyén végzett külügyi munkásságát. Ebben különösen nagy jelentőséget tulajdonítottam Hory személyes véleményének és motivációi megvilágításának.

1934–1935 között Hory a külügyminiszter helyetteseként a Dísz téren teljesített szolgálatot. Ezen időszak részletezésére a dolgozat nem tér ki, tekintve, hogy a külügyi adminisztrációban végzett személyes munkavégzés rekonstruálása lehetetlen. Ma már nem lehet eldönteni, hogy az itt eltöltött idő alatt készült, Hory kézjegyét viselő iratok közül melyik tulajdonítható neki és melyik a külügyminisztériumi apparátus más alkalmazottainak. Ráadásul ki tudná azt ma már eldönteni, hogy Kánya Kálmán külügyminiszter által nyűgnek tartott adminisztratív feladatok közül mi mindent végzett el Hory úgy, hogy szerepének ma már semmi kézzelfogható nyoma nem maradt.

A dolgozatban nem térek ki sem a turnu severini tárgyalásokra, sem a második bécsi döntésben — akaratán kívül — játszott másodrendű szerepének részleteire, sem az erdélyi bevonulásra, tekintetbe véve, hogy személyes kutatásaim alapján sem kiegészíteni, sem cáfolni nem tudom mindazt, amely az említett eseményekkel kapcsolatban a Pritz Pál tanulmányával kiegészített Hory-visszaemlékezésekben nyomtatásban már részletesen megjelent³

2 Hory visszaemlékezéseinek tanúsága szerint számtalan ilyen volt, sőt, Dísz téri kollégái később elmondták neki, hogy több jelentésről — stílusuk alapján — tudták, hogy csak ő írhatta.

3 *Hory András: Bukaresttől Varsóig.* Szerk.: Pritz Pál. Bp., 1987.

Hory gondolkodásmódjának, világszemléletének jobb megértése végett, ahol ezt a forrásanyag lehetővé tette, kitérek személyes véleményének ismertetésére is. Követként, jelentéseiben maga is gyakran szabadkozott azért, mert jelentéseinek tárgya túllépte a szigorú értelemben vett politika határait, de hangsúlyozta, hogy mindezt elengedhetetlennek tartja a pusztá tények megértéséhez.

A felkészülés évei

Hory András nemesi származású családban, szeretetben nevelkedett a család kolozsvári otthonában. A gyermek Hory Bandi a magyar történelmi múlt tiszteletét, a '48-as hősök szeretett emlékét, a hazaszeretet levegőként szívta magába a meghitt otthon falai között. Szülei, a közeli rokonok becsületes, őszinte és gerinces életre nevelték, édesanyja meleg anyai gondoskodással vette körül. Hamar elsajátította az írás-olvasás tudományát, a házi tanítók mellett is szorgalmasan, jól tanult. A nagybátyja tulajdonában lévő, házukban szerkesztett kolozsvári „Ellenzék” című lap szerkesztőségében eltöltött órák mély benyomást tettek rá, a lap függetlenségi szelleme, a sajtó jelentőségének felismerése pályája során is hasznos és meghatározó tapasztalatként élt tovább.

Az iskola komoly lelki megpróbáltatást jelentett számára: nehezen illeszkedett be és többnyire magányos volt az iskolában. Társai csúfolkodásától tartva keményen tanult, nem engedett meg magának egyetlen rosszul sikerült felelet sem. Hamarosan új élmény motiválta: rokonuk királygyűrűs doktorrá avatása egyetlen nyugodt iskolaévet sem hagyott Hory számára. Jó eszű, okos fiú volt, emellett páratlan szorgalommal vetette bele magát a tanulásba. A nyári szünet előtt mindig kiderítette, mi lesz a következő év kötelező latin olvasmánya, így a meghitt, homoródi gyógyfürdön töltött családi nyaralások alatt előre felkészülhetett az első félévre, a szeptemberi iskolakezdés után pedig már a második félévre tanulhatott. Hatodikos korában a kiegyezésről írott dolgozatával első helyezést ért el a tanulmányi versenyen; ez volt az első alkalom, hogy egy politikai témában egyedül elmélyedve önálló tanulmányt készített. Nyelveket tanult, ennek apja nagy jelentőséget tulajdonított. A tanulás mellett szórakozásra, sportra, színházi látogatásokra is volt lehetősége; azonban mindig a kötelesség volt számára az első. Apja nagy hangsúlyt fektetett arra is, hogy fia világot lásson: a gimnáziumi és egyetemi évek alatt is több nyugat-európai ország meglátogatásának lehetőségét biztosította számára.

A kemény munka meghozta gyümölcsét: az érettségi és összes addigi bizonyítványa kitűnő tanulmányi eredményekről tanúskodtak.

A Kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem jogi karán folytatta tanulmányait; a bohém egyetemista életbe is belekóstolt — főleg párizsi ösztöndíja alkalmával —, de a királygyűrűs elismerés megszerzése mindennél fontosabb volt.

Az egyetem befejezése után a Hory a vármegyénel helyezkedett el, majd utolsó államvizsgáit követően, kiváló iskolai eredményeinek köszönhetően — hosszas várakozások után — 1909-ben átvethette a régóta áhított királyi elismerést. Doktorrá avatását követően a Darányi Ignác vezette Földművelésügyi Minisztériumba vették fel, mint fizetés nélküli segédfogalmazót. A minisztérium különböző osztályain eltöltött évek nem sok örömet szereztek számára. Szakmai kihívással akkori munkája nem járt, és azzal a reménnyel sem kecsegtetett, hogy régi álma — a külügyi szolgálat — megvalósulhat. Mint a többi kitüntetéssel diplomázó, ő is külföldi ösztöndíjat kapott: Franciaországban mélyítette tovább nemzetközi jogi és közgazdasági ismereteit. 1912-ben a Földművelésügyi Minisztérium Bukarestbe küldte, az ottani gazdasági szaktudósító mellé. A romániai kiküldetés után áthelyezték a minisztérium vámpolitikai osztályára, ami egy lépéssel közelebb vitte a diplomata karrierhez. A bécsi gazdasági tárgyalásokon megszerezte élete első diplomáciai tapasztalatait is. Amikor kitört az első világháború, frontszolgálatra kérte magát, de a minisztérium, mint nélkülözhetetlent, nem engedte. Orvosi igazolásra kapott eltávozással szökött ki a harctérre, itt azonban épp hogy csak belekóstolhatott a katonáskodásba. 1917 komoly fordulatot jelentett életében: Bukarestbe küldték a német kiszállítások ellenőrzésére. A Romániával folyt békétárgyalásokon való közreműködés további diplomáciai tapasztalatokkal gazdagította, az azt követő román szöszegés pedig életre szóló leckét jelentett számára. A központi hatalmak veresége után internálták és csak 1919 februárjában térhetett haza. Nem sokkal később újra áthelyezték. A Tanácsköztársaság kikiáltásának napján tette le hivatali esküjét: végre külügyi szolgálatba lépett. Valamivel később a Külügyi Népbiztosságból elbocsátották — ugyanúgy, mint mindenki mást, aki a Népköztársaságot megelőzően is valamelyik minisztérium kötelékébe tartozott — de a forradalmi rendszer bukása után újra igényt tartott munkájára a Külügyminisztérium.

A diplomata pályára nagyon módszeresen készült Hory: kiváló eredménnyel végzett iskolai tanulmányai, nyelvtudása jelentették az alapozást. A diákevek utazásai hasznos tapasztalatokkal gazdagították. A korabeli politikai eseményeket élénk érdeklődéssel figyelte, szívesen merült el egy-egy témában és kutatott annak mélyebb összefüggései után. Az „Ellenzék” című lapban később cikkeket is publikált, sőt az annexiós krízis idejében barátjával együtt önálló sajtóakcióba kezdtek. A külügyi szolgálatot megelőző külföldi kiküldetések is fontos ismeretekre tanították: későbbi kiváló kapcsolatteremtő képessége, vele született diplomáciai érzéke

itt sokat finomodott. Bármivel foglalkozott, mindig alapos munkát végzett, ez későbbi külügyi szolgálatában is jellemezte.

Hory húsz éven keresztül szolgálta hazáját a szó legnemesebb értelmében: 1921-ben megszervezte a romániai magyar követséget, ahol 1923 novemberéig dolgozott mint első beosztott tisztviselő, 1923 november végétől 1927 januárjáig a belgrádi követség, 1927 januárjának közepétől 1933 végéig a római követség vezetője volt. 1934 márciusától 1935 áprilisáig a Külügyminisztériumban a külügyminiszter állandó helyetteseként, utána 1939 novemberéig varsói követként szolgált. Később a németek tiltakozása miatt megbízást már nem kapott. 1940 augusztusában ő volt a Turnu Severinben tárgyaló magyar delegáció vezetője, azonban a bécsi tárgyalásokra utazó delegációból kihagyták és csak utólag — amikor azt szóvá tette — vették fel a listára, de szolgálatásaira ott sem tartottak igényt. Ezután már nem is áltatta tovább a Külügyminisztérium: 1941 decemberében nyugdíjazták.

Bukarestben a követség megszervezése során az a cél lebegett előtte, hogy a diplomáciai kapcsolatok kiépítése révén normalizálódjon a két ország viszonya. Figyelmét elsősorban az erdélyi kisebbség sanyarú sorsának nyomon követésére összpontosította. Sajnálatos módon a trianoni békét követő román közeledéshez fűzött remények szertefoszlottak: a két ország között csupán technikai jellegű megállapodások születtek, az alapvető kérdésekben nem sikerült az álláspontokat egymáshoz közelebb hozni. Románia után a magyar külpolitika figyelme Belgrád felé fordult.

Horyt meglepetésként érte követi kinevezése és belgrádi kiküldetése alatt minden erejével azon volt, hogy a két ország közeledését elősegítse. Mindez nagyfokú elővigyázatosságot követelt, hiszen a kisantant bomlasztásának látszatát keltő külpolitika legkisebb jele is élénk francia tiltakozást és a kisantant részéről súlyos következményeket vont maga után. Ennélfogva a magyar külügyek irányítói is túlonúl óvatosak voltak — kivéve Horthy kormányzó mohácsi beszédét —, és nem sok támogatást adtak a magyar követnek a szerb-magyar barátság megalapozása érdekében. Arról nem is beszélve, hogy a Dísz tér „elfelejtette” közölni Horyval, hogy a magyarok Jugoszlávia iránti érdeklődése felkeltette Olaszország figyelmét, és az ekkor aktivizálódó magyar külpolitika fókusza időközben Belgrádból Rómába tevődött.

Az olaszországi misszió vezetőjeként

Hory 1927 január végén érkezett új állomáshelyére, ahol Benito Mussolini, mint Olaszország miniszterelnöke 1927. február 7-én fogadta az ilyenkor szokásos be-

mutatkozó beszélgetésen. A bevezető udvariassági formulák után, eléggé szokatlan módon, Mussolini a két ország viszonyát mélyebben érintő kérdések megbeszélésébe bocsátokozott Hory követtel, ami kifejezte, hogy a közeledéshez komoly érdekeik fűződnek.⁴ Olasz kezdeményezésre került sor gróf Klebelsberg Kunó kultuszminiszter 1927 márciusi látogatására, amely gróf Bethlen István miniszterelnök útját, valamint a szerződést volt hivatott előkészíteni. Bethlen római útjára 1927. április 4-én került sor, amelynek során — a magyar–olasz barátsági, békéltető eljárási és választott bírósági szerződés április 5-i aláírásával — eldőlt a magyar külpolitika aktuális orientációs kérdése: Jugoszlávia és Olaszország közül az utóbbi javára.

A szerződés Magyarországnak komoly külpolitikai sikert jelentett — ezzel egyidőben a kisananthoz fűződő viszony újra feszültebbé vált. Az a tudat, hogy a külpolitikai elszigeteltségünkől kitörhetünk, felerősítette a hivatalos politikai körökben észlelhető revíziós propagandát.⁵ Ezzel párhuzamosan pedig — a békeszerződés rendelkezéseinek figyelmen kívül hagyásával — megkezdődött Magyarország újrafelfegyverzése is.

Az olasz szövetség a magyar külpolitika számára egészen addig meghatározó volt, amíg — majdnem egy évtized elteltével — kiderült, hogy Olaszország nincs abban a helyzetben, hogy maradéktalanul támogathassa a magyar revizionista törekvéseket.⁶

Hory éves politikai jelentéseiben az olasz fasiszta rendszer számos érdekes vonását emelte ki. „A politikai pártok hiánya, felfogásoknak és meggyőződéseeknek a nyílt polémia kiküszöbölése folytán elmaradt megnyilvánulása”⁷ miatt nem is beszélhetünk a korabeli Olaszországban hagyományos, európai értelemben vett belpolitikáról, csak a fasiszta párt különböző szekciói közötti súrlódások észrevehetőek, azonban Mussolini dönti el, hogy melyik irányzat érvényesülhet és melyik nem. „A politikai irányzatokat képviselő politikai pártok hiányában a törvényhozói testületek (szénátus, kamara) tanácskozásai csak akadémikus jellegű szónoklatok és fejtegetések keretétül szolgálnak, míg a szorosan vett politikai események a fasiszta párt kebelén érlelődnek és kerülnek megoldásra.”⁸

4 *Karsai Elek*: Számjeltávirat valamennyi magyar királyi követségnek. Bp., 1969. 338. p.

5 Ilyenek voltak: Bethlen 1928-as debreceni beszéde, és 1929-es körrendelete; az előbbiben a trianoni határok revízióját jelölte meg fő célként, az utóbbiban pedig Magyarország integer helyreállítását. (*Juhász Gyula*: Magyarország külpolitikája 1919–1945. Bp., 1988. 110. p.)

6 *Juhász Gyula*: i. m. 107–109. p.

7 MOL K 63 KÜM-209. cs.-1931./23. tétel

8 Uo.

Érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy Hory igen elnéző volt a fasiszmus diktatórikus megnyilvánulásaival szemben. Három nagy szakaszra bontotta az olasz fasiszta rendszer evolúcióját. A Marcia su Roma-tól az 1924-es választásokig tart az első lépcsőfok. Giacomo Matteotti szocialista képviselő meggyilkolása nyomán kibontakozó ellenzék megerősödéséig tart a második (ennek kezdetét Hory nem jelölte meg pontos évszámban), és az 1920-as évek második felétől kezdődik a harmadik. Az általa meghatározott szakaszokról így ír: „[a] fasiszmus, mint általában minden forradalmi akció két irányban hatott, mert konstruktív céljainak megvalósítása előtt kénytelen volt nagyméretű dekomponens és romboló munkát végezni.”⁹ azaz az akkori politikai és gazdasági berendezkedés romjait diktatórikus eszközökkel távolították el. 1924-től „[...] Mussolini és a többi fasiszta vezető nem volt vele tisztában, hogy a status quo-hoz való ragaszkodással milyen mértékben találják szembe magukat a fasiszta célkitűzések, ezért 1924-ben a fasiszta kormány letért a diktatúra útjáról és átmenetileg titkos választás alapján működő törvényhózzással gyakorolta a hatalmat”.¹⁰ Matteotti meggyilkolása nyomán egyre erősebb antifasiszta propaganda és ellenzék bontakozott ki, szerinte ez nyilvánvalóvá tette, hogy a fasiszta célkitűzéseket csak diktatórikus eszközökkel lehet megvalósítani.¹¹

Hory a túlkapásokban csupán — az ő szavait idézve — „az erőszakos rezsím árnyékában megjelenő vadhajtasokat” látta, és ezt szükséges rossznak tekintve, elismeréssel tekintett a fasiszta rendszerre, amely az ő tapasztalatai szerint a „fegyelmetlen olasz népet” kemény és gyümölcsöző munkára fogta.

Hory különös figyelmet szentelt annak, hogy „Mussolini a közhangulat felélénkítésére különböző manifesztációkat rendez”. Maga is jól látta, hogy a Duce szuggesztív ereje a tömegekre igen nagy hatást gyakorolt. A gazdasági válság mélyén, 1931-ben például 2 napos látogatást tett Nápolyban, amelynek célja: „[...] a fasiszta közvéleményt a gazdasági depresszió nyomása alól felszabadítani és a közvetlen találkozás élményével felvillanyozni.”¹²

Nagy szükség is volt erre, ugyanis a gazdasági világválság Olaszországot sem kímélte. Egyre gyakrabban került sor a kormánnyal és a rezsimmal szembeni kritikai megnyilvánulásokra. Minden nehézség (a kenyérgondok és a munkanélküliség növekedése) ellenére a fasiszta kormányzat meg tudta őrizni presztízsét. Hory is

9 MOL K 63 KÜM-209. cs.-1930./23. tétel.

10 Ezen a ponton is meglehetősen elfogult Hory, ugyanis az 1924-es választások alkalmával páratlan erőszakkal és csalásokkal éltek, annak érdekében, hogy a fasiszta párt megszerezhesse a minősített többséget.

11 MOL K 63 KÜM-209. cs.-1930./23. tétel.

12 MOL K 63 KÜM-209. cs.-1931./23./1. tétel.

rendszeresen és részletesen beszámolt a nép elégedetlenségét tükröző tünetekről és az antifasiszta mozgalom megerősödéséről, megnyilvánulásairól. Ezzel kapcsolatos meglátásait azonban a következőképpen összegezte: „a fasiszta kormány hajlandó szociális politikájának szélesítésére¹³ és ha kell megfelelő karhatalommal rendelkezik”.¹⁴ Más jelentésekkel összehasonlítva¹⁵ Hory — úgy tűnik — szinte alábecsülte a rendszerellenes megmozdulásokat, és úgy értékelte, hogy „van, aki a fasizmus árnyékában elkövetett igazságtalanságoknak és visszaéléseknek nagyobb jelentőséget tulajdonít, mint kellene. [...] Éppen ezért referátumaimban arra törekedtem, hogy a bizonyára Magyarországra is eljutó minden komoly alapot nélkülöző mende-mondákat megelőzzem. [...] Ránk nézve ugyanis szerény véleményem szerint az a fontos, hogy a fasiszta rezsim, amellyel együtt dolgozunk, belátható időn keresztül stabil marad-e, avagy számolni kell annak megbomlásával”.¹⁶ Másrészről Horynak igaza volt abban, hogy az antifasiszta mozgalom izmosodása ellenére is töretlen volt Mussolini és rendszerének tekintélye (legalábbis azon „belátható időn” belül, amire Hory gondolhatott). Mussolini — ha nem is szimpatikus, de hatékony módon — kezelte a belpolitikában adódó nehézségeket, és még sokáig megőrizte hatalmát és tekintélyét.

Jugoszláviában — amellyel Olaszország viszonya igen ellenséges volt — gyakran került sor olaszellenes megnyilvánulásokra. Egy ilyen provokatív, ellenséges manifesztáció történt például 1932-ben, amikor Dalmáciában olasz emlékműveket romboltak le az ottaniak. Ennek hatására Olaszországban jugoszlávellenes tüntetések szerveződtek, amelyek egyikén — a tömeg követelésére — Mussolini is megjelent, és a Palazzo Venezia erkélyéről a következő szavakat intézte honfitársaihoz: „Eljön a nap, amikor a sértést elkövetők elveszik büntetésüket. Ezt megígérem nektek!” Hory a következőket jegyezte fel a Duce soron következő szenátusi felszólalásáról: „Beszédének nyugodt hangja kollégáim körében nagyon feltűnt, mert sokkal erélyesebb, sőt, harcias fellépésre voltak elkészülve. A Palazzo Venezia balkonjáról a tömeghez intézett szavak és a szenátusi beszéd közti különbség

13 Mussolini 1931-ben új direktívát hirdetett meg „A nép felé haladás” néven, amellyel a fasiszta párt szociálpolitikájának mélyítését tűzte ki célul.

14 MOL K 63 KÚM-209. cs.-1931./23./1. tétel.

15 A római követségre is megküldte a külügyminisztérium azt a jelentést, amelyet a gödöllői járás szolgabírája (Endre László) készített Velencéből kapott jelentés alapján. Ebben a nép nagyfokú elégedetlenségéről tudósítottak és félrevették az Itália végét jelző vészharangokat. MOL K 63 KÚM-209. cs.-1931./23./1. tétel.

16 Uo.

élénken illusztrálja azt a különbséget, amely a Duce, a fasisztavezér és Mussolini a külügyminiszter fellépése közt minden esetben konstatálható”.¹⁷

A korabeli olasz külpolitika elemzését érdemes Hory 1932-ből származó, „Kontradikciók a fasiszta külpolitikában” című jelentésével¹⁸ kezdeni, amely szintén minden olyan lényeges vonatkozást érint, amely meghatározó jelentőséggel bírt Hory római kiküldetésének idején.

Hory elsősorban azt említi, hogy Olaszország volt az első, amely hivatalosan sürgette a békemű revízióját. Tette ezt annak ellenére, hogy maga is jutott olyan területek birtokába, amelyekre a nemzetiségi elv alapján nem tarthatott volna igényt. Ezt a momentumot egyébként nem győzték eleget hangoztatni a status quo-ban érdekelt államok. Az olaszok revíziós célkitűzéseinek okát Hory az abszolút franciaellenességben látta. Olaszország első számú célja a felébredt nemzeti öntudat által követelt fasiszta célok megvalósítása volt, ez azonban a fennálló francia hegemonia alatt nem volt lehetséges. Ezért kellett először a revíziós célok megvalósításával megtörni a francia rendszer alapjait képező versailles-i erődítményt, hogy azután megnyíljon az út a Balkán és a „Mare Nostrum” felé. Így a háború után megszalasztott és kizsákmányolt Olaszország Afrikában, a távol-keleten kárpótolhatta volna magát és visszaszerezte volna Nizzát és Savoyát.

A második fő kérdés a lefegyverzés volt. Olaszország ezt ugyanis évek óta erőlyesen követelte, Genfben minden ezirányú javaslatot magáévá tett, és hajlandónak mutatkozott saját haderejét a legalacsonyabb szinten tartani. „Pedig — írja Hory — a fasiszta elgondolásból táplálkozó olasz kormány lelkileg minden — csak nem antimilitarista.” Katonai céljai között szerepelt a szárazföldi, légi, tengeri haderő fejlesztése. Az ifjúsági szervezetek is a legteljesebben militarista szelleműek, kereteik között nemcsak technikai, hanem lelki felkészítés is folyt. Ráadásul a rendes hadsereg mellett párthadsereg is működött, amely a „forradalom védelmére csak formálisan szolgál; [...] a nemzeti ideálok megvalósítására irányuló mussolinizmus konkrét és komoly célokat tűzött ki”. Hory a fenti ellentmondás feloldását abban látta, hogy a leszerelést az olasz politika magára nézve valójában nem gondolta komolyan, mégis erőltették, tudva, hogy ebben a kérdésben Franciaország nem engedhet. Ezt viszont felhasználhatták a nemzetközi diplomáciában arra, hogy a háborús eszközökhöz ragaszkodó francia politikát megpróbálják diszkreditálni. 1930-ban a Duce a Daily Mail¹⁹ igazgatójával folytatott beszélgetésében ezzel kapcsolatban úgy fogalmazott, hogy Olaszország attól tart, hogy Franciaország

17 MOL K 63 KÜM-209. cs.-1932./23. tétel.

18 Uo.

19 Angol konzervatív politikai napilap.

katonai hegemoniája a napóleoni koncepció megvalósítására törekszik, azaz Európában csak Franciaországnak és szatellitjeinek lehet katonai ereje.²⁰

A fasiszta külpolitika harmadik súlyos kérdése a Németországhoz fűződő viszony volt. Olaszország egy alkalmat sem mulasztott el arra, hogy a német törekvéseket a nemzetközi diplomácia fórumain támogassa. Pedig Németország talpraállítása nem volt feltétlenül olasz érdek. Érdekes itt Ilory 1932-ben papírra vetett jelentését — a későbbi történelmi események ismeretében — kicsit hosszabban idézni: „A versaillesi béklyóktól megszabadult Németország ha, ami feltehető, az előretörő nacionalizmus révén megszabadul a forradalmi tévelygésektől, s a rendszeres és szívós germán szellem ismét egy egységes gondolatban fogja össze a birodalmat, vissza fogja szerezni kontinentális jelentőségét. Vajon ezt a megizmosodott Németországot meg lehet-e majd állítani útjában? Ha egyszer végleg lemosták a fekete tábláról a háborús múlt paragrafusokba szedett számadását s a békeszerződéses kötelmeket, — amire ma Olaszország törekszik — vajon ki és mi fogja visszatartani Németországot természetes aspirációi megvalósításától? Lehetséges lesz-e az osztrák Anschlusst megakadályozni? A kelet és dél felé kiegészült német birodalom nem fogja-e a Brennt veszélyeztetni? Sőt valószínű, hogy Németország — miután visszaszerezte világpolitikai súlyát — a kisebb ellenállás irányába haladva, Olaszország közép-európai és balkáni pozícióit fogja veszélyeztetni.” Olaszország azonban — nagyhatalmi ábrándjait kergetve — kénytelen a német revansot is felkarolni, még akkor is, ha ezzel komoly politikai, gazdasági kockázatot vállal. A rizikóval az olasz külpolitika irányítói is tisztában voltak. Erre utalnak Von Hassel, olaszországi német követ Horynak tett kijelentései is. Az 1932-ben lezajlott beszélgetés során a német diplomata a következőket mondta: „Olaszország tényleg nem lekicsinylendő politikai akciókat hajtott végre Németországért, de ha kettejük viszonyáról van szó és a helyzet komolyra látszik fordulni, Olaszország takarodót fűj; Németország túlzott megerősödését nem kívánja.”²¹

Érdekes itt azt is idézni, hogy Mussolini (aki később csak az újságokból értesült arról, ha Hitler elfoglalt egy országot) 1930-ban hogyan nyilatkozott a feltörekvő német vezérről: „[...] sikerült neki nagy tömegeket megmozgatni és megszervezni. Következőleg kell, hogy kvalitásai legyenek. Eddig semmi ostobaságot nem követett el, az igaz, hogy az emberek az ostobaságokat akkor szokták elkövetni, amikor kormányra kerülnek”²².

20 MOL K 63 KÜM-209. cs.-1930./23./7. tétel.

21 Uo.

22 MOL K 63 KÜM-209. cs.-1930./23. tétel.

Amikor 1933 októberében a hitleri Németország küldöttsége látványos módon elhagyta a leszerelési konferenciát és kiléptek a Népszövetségből, Olaszország is új helyzetbe került, és a történeteket az akkori helyettes politikai igazgató a következőképpen kommentálta Horynak: „Olaszország célja az volt, hogy a németekkel elfogadtassa a lefegyverzést, a németek váratlan lépése miatt Olaszország már nem tudja áthidalni az ellentéteket és a kivárás álláspontjára helyezkedik”.²³

A sikeres olasz–francia közeledés eredményeképpen, brit–francia–olasz–német megállapodással 1933-ban létrejött az úgynevezett négyhatalmi paktum. Mivel ez az európai béke megőrzésének jelszavával, a revízióra vonatkozó passzusok elhagyásával született, Budapesten komoly csalódásokat szült, és a külpolitikai vezetésben megérlelte az „egyensúly politika”²⁴ koncepcióját. A résztvevő nagyhatalmaknak a megegyezés szellemével homlokegyenest ellenkező, valóságos szándékai miatt a paktum nem vált valósággá.

A poraiból felemelkedő német birodalom árnyéka látszólag mindkét oldalt arra ösztönözte, hogy gőgös érzelmeit és bizalmatlanságát félretegye. Hory ezt így kommentálta: „Az Anschluss hangoztatása mintha kissé lehűtötte volna a barnaingesek iránti szimpátiát és a Hitler rezsim erőszakossága közelebb látszanak hozni egymáshoz Rómát és Párizst.” Mégis, Hory gondolatmenetében nem ez a gondolat a perdöntő, hanem az, amely szerint „mindez nem determinálja Mussolini politikáját”. „Az Anschluss veszély mégsem olyan mérvű, hogy az attól való félelem folytán Olaszország jövőbeni nagyságáról, amelynek gondolata nem csak Mussolini lelkében él, de amelyben egy egész generációt felnevelt, lemondva, egy tál lencséért eladhassa magát.” Horyt tudósította külügyminisztériuma arról is, hogy a budapesti francia követ bízik a francia–olasz közeledésben. Hory ezt azzal cáfolta meg, hogy szerinte Mussolinit csupán az indította a paktum életre keltésére, hogy azzal feloldja a már-már háborúval fenyegető olasz–francia ellentéteket, és a béke apostolaként fellépve „a neki imputált harcias tendenciákat elenyésztesse”, amíg az olasz fegyverkezési szint el nem éri a kívánatos nívót. Hory úgy vélte, hogy tévednek, amikor „Párizsban azt hiszik, hogy az Anschluss veszély miatt az olaszok majd be fogják érni a közvetlenül őket érintő kérdések rendezésével, és nem fogják bolygatni az ’egész Európát érdeklő’ szempontokat, azaz a közép-európai problémát.” Különben is, Hory úgy vélte, a lényegbevágó kérdésekben is áthidalhatatlan ellentétek feszülnek a két ország között: Olaszország nem mondhat le közép-euró-

23 MOL K 63 KÜM-210. cs.-1933./23./27. tétel.

24 Az ország revíziós céljainak érdekében egyszerre kívántak az olaszok és a németek támogatására építeni. A Kánya Kálmán külügyminiszter nevével fémjelzett korszak „tojástáncának” kezdete cz.

pai szerepéről, Franciaország viszont nem fogja ugyanott gondosan felépített politikai és katonai állásait feladni, és az is kérdéses, hogy Franciaország ki tudja-e elégíteni az olasz koloniális igényeket? Így aztán Hory arra a következtetésre jutott, hogy vagy a francia követ tévedett, vagy a francia külügyminisztérium, „Mussolini nagy politikai játszmája csak ezután kezdődik”.²⁵ (És valljuk be, igaza volt.)

Annak ellenére, hogy Olaszország és a Szovjetunió között alapvető ideológiai ellentétek feszültek, Hory római állomáshelyéről a két ország javuló viszonyáról számolt be. Bár akadtak feszültségek is, például Besszarábia 1927-es annektálásának elismerése körül²⁶, mégis, a közös — elsősorban a gazdasági — érdekek talán mindkét országot a jóviszony ápolására törekedett. Hory 1930-ban a következőket táviratozta az olasz külügyminiszter Litvinovval²⁷ történt megbeszéléseihez fűzött kommentárjáról: „Grandi²⁸ hozzáfűzte, hogy ne tulajdonítsunk találkozásnak nagyobb jelentőséget, Olaszország azért ápolja a viszonyt, mert többi hatalom elzárkózik előle, az így keletkezett kedvező hangulatot igyekszik gazdaságilag gyümölcösöztetni.”²⁹ Az olaszországi román követnek adott hivatalos információkról szóló jelentésből az olasz motivációk egy másikára is fény derül: „Grandi egy nappal előtte [Grandi és Litvinov találkozása] a külügyminisztériumba kérette Ghica román követet és Guariglia³⁰ útján tapintatosan informálta milánói utazás céljáról. Guariglia feladata az volt, hogy a román követet úgy nyugtassa meg, hogy bizonyos kétely és aggály mégis maradjon lelkében”.³¹

Horynak Guarigliával 1931 januárjában folytatott beszélgetéséről készített jelentés fényt derít a Romániával kapcsolatos olasz célokra és Hory ezzel kapcsolatos fenntartásaira is. Guariglia állítása szerint „Olaszország célja, hogy kellő időközönként a szovjet mumust Románia ellen kijátssza és ezt a temperatura emelkedést az olasz politika céljaira kihasználja. Ennek azonban nem szabad olyan messzire mennie, hogy Románia Szovjetuniótól való félelmében, magát Olaszor-

25 MOL K 63 KÜM-210. cs.-1933./23. tétel.

26 A román–olasz viszony komoly teherterele volt, hogy Mussolini sokáig nem volt hajlandó ratifikálni azt a Besszaráb protokollt, amelyhez Nagy Britannia és Franciaország már régen hozzájárultak. Az 1926-os román–olasz szerződés előkészítésekor Mussolini megígérte, hogy hamarosan országa is csatlakozik a szerződéshez. Erre 1927-ben került sor. Ezzel Olaszország hivatalosan is elismerte a román–szovjet határt. (Ádám Magda: A kisantant és Európa 1920–1929. Bp., 1989. 258–259. p.)

27 Makszim Makszimovics Litvinov szovjet külügyi népbiztos helyettese.

28 Dino Grandi olasz külügyminiszter.

29 MOL K 63 KÜM-209. cs.-1930./23./28. tétel.

30 Raffaello Guariglia, olasz diplomata.

31 MOL K 63 KÜM-209. cs.-1930./23./28. tétel.

szágtól elhagyatva érezve, létét teljesen Franciaországhoz kösse”. Ezzel szemben Hory a következő álláspontot vallotta: „Bukaresti kormányok bármilyen összetételük is legyenek, politikájukban csak Franciaországhoz igazodhatnak. Erre kényszeríti őket a kisanant struktúrája és Lengyelországhoz való szoros kapcsolatuk. Róma felől megnyilvánuló kisebb előzékenységek csak arra jók, hogy a szovjet és fasiszta kormányok közötti flirtök miatti idegességet csillapítsák, de politikai irányuk oly természetesen és végzetesen adva van, hogy attól aligha fognak egy kapavágásnyira is eltérni”.³² Ez utóbbi, a kisanantra vonatkozó kijelentéssel kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy az szinte szó szerint egyezik Kánya Kálmán nézetével.

Már az 1927 áprilisi Bethlen–Mussolini eszmecserék során felmerült annak a kérdése, hogy milyen segítséget várhatnánk olasz partnerünkől a felfegyverzés ügyében. Az olasz kormány — még a világháborúból zsákmányolt készleteinek terhére — vállalta, hogy szállítani fog Magyarországnak. A titkos szállítmányokat azonban nem mindig sikerült titokban tartani: 1928 január elején Szentgotthárdnál az osztrák vámosok feltartóztattak egy fegyverekkel megrakott szerelvényt, amelyet Olaszországból adtak fel Varsóba. Mivel a vizsgálat során hamarosan gyanúsá vált a címzett és a feladó is, a magyar diplomáciának komoly erőfeszítéseibe került, hogy a nemzetközi botrányra dagadt incidens végére pontot tegyen.

A szerződés aláírását követő években a magyar és olasz külpolitika közös érdeke volt, hogy továbbfejlesszék együttműködésüket. Magyarország számára ez a külpolitikai mozgástér jelentős bővülést hozta, Olaszország pedig a balkáni és közép-európai országokkal (Bulgária, Albánia, Magyarország) kötött szerződéseire támaszkodva próbálta a közép-európai francia bástyát: a kisanantot megrendíteni. Az együttműködés őszinte szándékát a kölcsönös magas rangú látogatások és a baráti megnyilatkozások voltak hivatottak dokumentálni. (Ekkortól vált szokássá, hogy az újonnan kinevezett magyar miniszterelnökök első külföldi látogatása Rómába vezetett.) A kollaboráció pillére a status quo-ban érdekelt kisanant fellazítása volt, ami számos vonatkozásban olyan konkrét diplomáciai formát öltött, mint például a magyar fegyverkezési egyenjogúság támogatása, és Jugoszlávia leválasztására tett erőfeszítések.

A két rendszer ideológiai szempontból is közel állt egymáshoz. Az erős nacionalizmus, a trianoni rendszerrel való elégedetlenség, a tekintélyuralmi társadalmi berendezkedés mind olyan vonás volt, amely nagymértékben hozzájárult a két ország közeledéséhez. Ráadásul Magyarország olasz orientációját, — az aktivizáló

32 MOL K 63 KÜM-209. cs.-1931./23./31. tétel.

dó magyar külpolitika számára újra növekvő fontossággal bíró — Nagy Britannia szem ellenezte.

A két ország külpolitikai vonalvezetésében — a fentiekkel összhangban — több közös momentum is akadt: a revízió szükségességének hangoztatása, amire az olasz politika képviselői — Mussolinival az élen — minden alkalmat megragadtak. Ezekről Hory rendszeresen beszámolt. Mégis, alapvető különbség volt a két ország revizionista törekvései között. Olaszország az európai status quo megváltoztatásával, a területi gyarapodás révén nagyhatalmi szerepre áhítozott. Magyarország célja az I. világháború után elveszített területek visszaszerzése volt. Hory üdvözölte azt a tényt, hogy a „revansista törekvések élére egy győztes nagyhatalom került”, de mindemellett úgy nyilatkozott, hogy eme „Magyarország számára nagy horderejű körülménynek a jövőben mily következményei lesznek, azt egyelőre természetesen megítélni nem lehet”.³³

A másik lényeges kapcsolódási pont az osztrák kül- és belpolitikai irányvezetéssel való elégedetlenség és az Ausztriához fűződő viszony új alapokra való helyezésének igénye volt. Együttesen célul tűzték ki, hogy Ausztriát leválasztják a kisantról. Bethlen és Mussolini 1928 áprilisi találkozója alkalmával születtek meg az erre vonatkozó alapelvek. Lényegük abban állt, hogy a két ország összehangolt akcióval előkészíti az osztrák kormány megdöntését és hozzásegíti a jobboldali Heimwehr szervezetet a hatalom átvételéhez.³⁴ Bethlen közvetítette a Heimwehr vezetőinek kérését Mussolinihez, aki hajlandó volt arra, hogy az osztrák puccs előkészítésére kért pénzt és fegyvereket a Heimwehr rendelkezésére bocsássa. Kormányában azonban nem osztotta száz százalékosan álláspontját. Hory 1928. június 26-án kelt bizalmas magánlevelében a következőket írja: „Grandi úr³⁵ abszolúte nincs elragadtatva ettől az ideától, és előre számol egy botrányba dagadó fiaskóval. Kifejezésre is hozta előttem, hogy teljesíti a vett parancsot, bár az egész ügyet fantasztikusnak, túl veszélyesnek tartja”. Ugyanezen a napon kelt hivatalos jelentésében Hory az aggályokat nem említi, csupán a „vett parancsok teljesítéséről” tájékoztatta külügyminiszterét, valamint arról, hogy az olasz kormány, támogatása fejében, a Heimwehrtől írásos nyilatkozatot kért arra nézve, hogy „...az új regime részéről nem fognak dél-tiroli kérdésben³⁶ nehézségeket támasztani”.³⁷ Az

33 MOL K 63 KÜM-209. cs.-1931./23. tétel.

34 Erről lásd részletesebben *Kerekes Lajos*: Ausztria hatvan éve 1918–1978; Gondolat Kiadó; Bp.; 1984. 106. és következő oldalak.

35 Az említett időszakban Mussolini külügyminisztere.

36 A saint-germani békeszerződés által Olaszországoz csatolt tartomány, az ott élő német nyelvű lakosság túlnyomó többsége miatt gyakran vált a két ország közötti súrlódások forrásává.

37 *Karsai Elek*: i. m. 396–398. p.

olasz kormány azonban hiába öntötte pénzét a Heimwehr pénzeszsákjába, szállította fegyvereit Ausztriába, hiába kért biztosítékokat, eredménytelenek voltak Bethlen István és Apor Gábor³⁸ tárgyalásai: a Heimwehr „Marsch auf Wien”, bécsi bevonulási tervei nem sikerültek, a Heimwehr hatalomátvétele több ízben is megíúsult.

Magyarország abban reménykedett, hogy Ausztria és Olaszország közelítésével megakadályozható, vagy legalábbis elodázható az Anschluss, aminek az elkerülése szintén közös érdek volt. Az Anschluss valószínűségének latolgatása, ha eltérő intenzitással is, mindig napirenden volt. Erről Hory 1933 januárjában Aloisi báró előtt a következőképpen nyilatkozott: „bármilyen kevésbé kívánatos is [az Anschluss] magyar vagy olasz szempontból, az mégis egy közös fajiság érzésén alapuló természetes evolúció”³⁹. Ezzel szemben Grandi — Hory meglátása szerint — néhány évvel az előtt még nem foglalt el teljesen elutasító álláspontot, de ekkorra már a Palazzo Chigi⁴⁰ a „legridegebb negálás tézisét vallja”. Mindezek és Magyarország számtalan közvetítési kísérlete ellenére — amelyekben Hory is részt vett — a három ország politikai és gazdasági együttműködését rögzítő római jegyzőkönyv csak később (1934 márciusában) született meg.

Az olasz–magyar szerződés aláírása után a két ország gazdasági kapcsolatai kedvezően alakultak. Trianon után, a Monarchia szétesésével, a kisantant országokkal fennálló ellenséges viszony közepette, az ország külpolitikai elszigeteltségében igen kevés esély volt arra, hogy az ország agrártermék-feleslegének exportpiacot találjanak. Így aztán az olasz kapcsolatok fejlesztésének egyik meghatározó szempontja volt magyar oldalról a gazdasági együttműködés lehetőségeinek minél teljesebb kiaknázása. Folyamatos tárgyalások folytak a Magyarország számára folyósítandó olasz kölcsönökről, valamint magyar mezőgazdasági termékek megvásárlásáról, olasz iparcikkek importjéért cserébe. A gazdasági egyezkedések akkor futottak zátonyra, amikor gazdasági világválság hatásai Olaszországba is begyűrűztek. Az olasz diplomácia sajnálatának adott hangot, hogy adott pénzügyi és gazdasági nehézségei közepette nem részesítheti Magyarországot olyan kedvezményekben, mint szeretné. Ezzel nem csak a tervbe vett egyezményeket napolták el határozatlan időre, hanem a már lekötött kedvezményeket is felülvizsgálták és mérsékeltek.⁴¹

38 Az említett időszakban külügyminisztérium politikai osztályának vezetője.

39 MOL K 63 KÜM-210. cs.-1933./23. tétel.

40 Az olasz külügyminisztérium elnevezése, az otthonául szolgáló épület neve után.

41 Például az állatbehozatalra vonatkozó tarifákat 1932-ben revízió alá vette az olasz földművelésügyi tárca. (MOL K 63 KÜM-209. cs.-1932./23./1. tétel)

A gazdasági válság súlyos következményei miatt Magyarország 1931-ben újabb nagyobb összegű kölcsönre szorult. Megindultak a tárgyalások a londoni pénzügyi és politikai körök vezetőivel is, azonban ők sem voltak abban a helyzetben, hogy Magyarország segítségére siethettek volna. Mindemellett az sem állt érdekében, hogy az ország fizetéseképtelenné váljon, így hozzájárultak ahhoz, hogy Franciaországgal vegyük fel a tárgyalások fonalát. Ez természetesen Magyarország számára azzal a következménnyel járt, hogy a revíziós törekvéseket háttérbe kellett szorítani, amit a közvéleménnyel igen nehéz volt elfogadtatni, sőt, Olaszországban is gyanakvásra adott okot. A kormány azonban a gazdasági válság által kijelölt kényszerpályán futott és — nem lévén más választása — diplomáciai erőfeszítéseit az illetékes francia körök megnyerésének szentelte. Akciója eredményes volt: 1931. augusztus 14-én Párizsban egy ötmillió fontos kölcsönről szóló megállapodás született. A belpolitikai következmények súlya alatt Bethlen István miniszterelnök — a kormányzó jóváhagyása mellett — lemondott.

Olaszország vezető politikai köreiben a francia–magyar kölcsönszerződés nagyfokú idegességet váltott ki, és széles körű találgatásokra adott okot. Az ezzel kapcsolatos megnyilvánulások igen ellentmondásosak, ugyanis hol a megértő, hol a gyanakvó partner álláspontját tükrözik. Ősszel a fasiszta párt vezetősége még mindig azt akarta megtudni Horytól, hogy Franciaország milyen feltételekhez kötötte a legutóbbi kölcsönben való részvételt, és miért mondott le a Bethlen-kormány. Sőt ezzel kapcsolatban közölték Horyval, hogy „Magyarország vagy téves illúziókba ringatja magát, vagy lemondott területi és nemzeti követeléseiről”.⁴² Ezzel szemben Grandi úgy nyilatkozott Horynak, hogy egy pillanatig sem kételkedett a magyar kormány lojalitásában és azt is megérti, ha Magyarország más érintkezési pontokat is keres, hiszen Olaszországnak is érdeke, hogy Magyarország erős legyen. Mivel Olaszország nem tud minket megfelelőképpen támogatni, nem veheti rossz néven, ha a más oldalról jövő segítséget nem utasítjuk el.⁴³ Ezt az álláspontot erősítette meg Forges Davanzati⁴⁴ is Hory előtt, amikor 1932 januárjában kijelentette, hogy „Olaszország megérti, hogy Magyarország nehéz pénzügyi, gazdasági helyzetében Franciaországtól kért és kapott támogatást; ez az olasz–magyar barátságot nem zavarhatja”.⁴⁵

1932 őszére Károlyi Gyula kormánya is megbukott és október 1-én sor került Gömbös Gyula miniszterelnökké való kinevezésére. Gömbös Bethlen megkezdett

42 MOL K 63 KÜM-209. cs.-1931./23./7. tétel.

43 Uo.

44 A fasiszta nagytanács tagja.

45 MOL K 63 KÜM-209. cs.-1932./23./1. tétel.

külpolitikai irányvonalát követte: Olaszországgal szoros barátságra és Németországgal erőteljesebb kapcsolatok kiépítésére törekedett. Ennek jegyében utazott novemberben Rómába, és Mussolinivel folytatott megbeszélésein megerősítette az olasz-osztrák-magyar vámunió tervét.

Tanácskozásokat folytattak a „jugoszláv felbomlási folyamat” felgyorsításának lehetőségeiről, és megállapodtak a horvát és macedón szeparatista mozgalmak támogatásáról. Megegyeztek abban, hogy kereskedelmi kedvezményt nyújt egymásnak a két ország, és Mussolini felajánlotta, hogy támogatja Magyarországot fegyverkezési egyenjogúságának visszaszerzésében, valamint újra-felfegyverkezésében. (Ez utóbbi a szentgotthárdi incidenshez hasonlóan, „hírtengeri ügy” néven megint csúfos nemzetközi hullámokat felkavaró botrányba fulladt.⁴⁶)

Hory római állomáshelyén is felhasznált minden rendelkezésére álló eszközt arra, hogy a romániai magyar kisebbségek ügyében fellépjen és az erdélyi magyarságot ért sérelmekre az olasz politikai vezetők figyelmét is felhívja.

Hory Andrást — 7 éves olaszországi szolgálatának elismeréseképpen — 1934-ben kinevezték a külügyminiszter állandó helyettesének. Új megbízatásában azonban nem sok öröme volt, mivel megfosztották attól az önállóságtól, amelyet követként élvezett. A Dísz téren kellett ellátnia mindazon teendőket, amelyeket Kánya Kálmán külügyminiszter „házmesteri teendőknek” minősített. Egy év múlva Kánya újabb kinevezésről értesítette a diplomatát: a korabeli magyar külpolitika által „halott poszttnak” minősített lengyel fővárosba akkreditálták.

Követként Varsóban

A lengyel külpolitika legfőbb irányítója Józef Beck külügyminiszter volt Hory ki-
küldetésének idején. Beck a Piłsudski-féle politikai örökség részese volt, személye garancia volt a marsall által lefektetett külpolitikai irányvonal megtartására. Ennek lényege: a lengyel állami függetlenség és mozgásszabadság megtartása, kiegyen-

⁴⁶ 1933. januárjában Olaszországból 6500 puskát és 200 gépfegyvert szállítottak az Ausztriában található hírtengeri fegyvergyárba javításra. A kész fegyverek végállomása Magyarország lett volna. A brit és a francia kormány követeik útján Bécsben, Rómában és Budapesten kértek magyarázatot a történetekre. Az osztrák diplomácia arra hivatkozott, hogy a békeszerződés nem tiltja, hogy más nemzetek fegyvereit megjavítsák. Az olasz kormány azzal védekezett, hogy nincs olyan szerződés, amely előírná számára, hogy régi fegyvereit hol javíttassa. A magyar politikusok pedig tagadták, hogy a szállítmány várományosa Magyarország lett volna. (*Juhász Gyula*: i. m. 135. p.)

súlyozott viszony kialakítása a két fenyegető szomszédos nagyhatalommal: Németországgal és a Szovjetunióval. A külpolitikai kihívások önálló megoldása a blokkonkívüliség jegyében. Beck külügyministersége egyben a „német kurzus” folytatását is jelentette, amely gyakran állította Beck személyét a kritikák és heves politikai támadások kereszttüzébe, különösen azért, mert nem kis diplomáciai erőfeszítéseket követelt a hagyományos francia szövetségi viszony és a Németországgal való politikai flörtök összehangolása, csakúgy, mint a Romániával való szövetség fenntartása és a magyar baráti gesztusok egyidejű viszonzása.

Németország megerősödésével azelőtt soha nem látott fegyverkezési hajszá bontakozott ki Európában. Ennek jelei már akkor is érezhetőek voltak, amikor Hory megkezdte varsói kiküldetését. A diplomáciai karban kibontakozó pesszimizmusról 1935-ben következőképpen jelentett:⁴⁷ kollégái megítélése szerint nem volt esély az akkori „politikai és gazdasági helyzetből való békés kibontakozásra”. A lefegyverzési konferencia megbukott, és a fegyverkezést már nem lehet megállítani, hiszen a hadiipar rengeteg embernek ad munkát. A politikai feszültség okát a hitleri Németországban látták, amely már szétfeszítette a versailles-i béklyókat és azt várták, hogy amint eléri a megfelelő katonai nívót, nem riad vissza attól, hogy revansot vegyen 1918-ért. A missziók tagjai mind egyetértettek abban, hogy a helyzet összeütközéssel fenyeget, eltérés csak abban volt, ki mikorra jósolta a háború kitörésének időpontját. Maga Hory ezzel nem azonosult teljesen, jelentését a következőkkel zárta: „Talán a lengyel külügyminisztérium igen szűkszavú lévén, konkrét információk hiányában, a politikai elképzeléseknek nagyobb tér nyílik, mint más állomáshelyeken.”

Hory Piłsudski halálának évében érkezett állomáshelyére. Józef Beck lengyel külügyminiszter már első találkozásuk alkalmával biztosította arról, hogy a marsall halálával nem áll be semmilyen változás Lengyelországnak Magyarország iránt táplált barátságában.⁴⁸ Azon kívül, hogy más beszélgetések alkalmával is biztosította Beck Horyt személyes szimpátiájáról a magyarok iránt — ami többek között táplálkozott, hogy a háború idején a magyar hadsereg kötelékében is szolgált — több olyan európai kérdés szóba került köztük, amely megcsillantotta a két ország diplomáciai együttműködésének lehetőségét. Ilyen volt például a dunai-konföderáció-tervezet, amelyet a lengyelek csak abban az esetben támogattak volna, ha az Magyarország érdekeit nem sérti, valamint a fegyverkezés kérdése, amellyel kapcsolatban Beck semmilyen diszkriminációt nem kívánt támogatni. A

47 MOL K 63 KÜM-155. cs.-1935./17. tétel.

48 MOL K 63 KÜM-155. cs.-1935./17. tétel.

marseilles-i merényletben — szintén Pilsudski álláspontjának megfelelően — Lengyelország nem csatlakozott a szankciókat szorgalmazó országok táborához.

A lengyel–magyar politikai kollaboráció keretei azonban — a kölcsönös szándékok és jóindulat ellenére — meglehetősen szűkre voltak szabva. Beck 1935-ben tett kijelentése szerint, amíg életben van a román–lengyel szerződés, addig a lengyelek nem cselekedhetnek ennek sérelmére. Ezzel egyidőben a lengyel kormány nagyra értékelte Magyarország diszkrécióját és „tartózkodását nem tudja be a készség hiányának”.⁴⁹ Így a két nép barátságának megnyilvánulásai kimerültek a visszafogott baráti gesztusokban, kölcsönös látogatásokban, valamint az ezek nyomán megszülető, többnyire kulturális együttműködési megállapodásokban. Hory tisztában volt lehetőségeivel, ennek megfelelően kisebb célokat tűzött ki, mint például a két ország közötti propaganda együttműködés, valamint a két nemzet közötti barátságos érzelmek kifejezése.

A lengyel kormány örömmel vette volna a magyar–jugoszláv közeledést, és ebben közvetítését is felajánlotta. Azonban a magyar külügyminisztérium és így Hory is — annak elismerése mellett, hogy Jugoszláviával szemben álltak fenn a legkisebb területi követeléseink, valamint a szerb nemzet irányában a magyarok nem tápláltak különösebb ellenszenvet — a magyar kisebbség „brutális elnyomatására” való hivatkozással kijelentette, hogy egyelőre nem lehet szó közeledésről.⁵⁰

A francia–lengyel viszony alakulása Hory jelentéseinek rendszeresen visszatérő témája volt. A trianoni szerződések után Franciaország kelet-európai politikájának egyik fő bástyáját Lengyelországban látta. Ennek jegyében részesítette támogatásában és 1921 februárjában szövetségre is léptek egymással. Pilsudski külpolitikai hagyatéka azonban a teljes lengyel szuverenitás és a nemzeti önállóság talajára épült, és nem tűrt semmilyen idegen — még francia — befolyást sem. Amikor a lengyel nemzeti célok függvényében meghatározott politikai szándékok ellentétbe kerültek Franciaország érdekeivel, a két ország viszonya feszültté vált. A kisan-tantellenes lengyel politika, Beck „német kurzusa”, a dunai konföderáció megtorpedózása felzaklatta a francia külpolitikai kedélyeket, és a francia diplomácia — arra való hivatkozással, hogy Lengyelország Franciaországnak köszönheti önálló nemzeti létét — elfogadhatatlannak minősítette a lengyel külpolitikát. A cseh krízis és Kárpátalja után Párizsban fennhangon hibáztatták Beck politikáját, amely „a magyar érdekek túlzott támogatása folytán céltalan fiaszkót szenvedett”. Azt is hangsúlyozták, hogy Magyarország kénytelen politikájában Németországra tá-

49 MOL K 63 KÜM-156. cs.-1935./17./7. tétel.

50 Uo.

maszkodni, ezért Lengyelországnak nem érdemes a közös határért dolgozni — jelentette 1939 februárjában Hory Varsóból.⁵¹

Lengyelország és Csehszlovákia között a trianoni békekötés óta, Teschen-Szilézia miatt súlyos ellentétek feszültek. Az ellenséges cseh–lengyel viszonyról Hory igen gyakran számolt be jelentéseiben. Annak ellenére, hogy 1936-ban még — Hory szavaival élve — „Krofta optimizmusa határtalan” volt, a követ meglátása szerint „Lengyelországban Csehszlovákiára nézve kedvező evolúcióval nem lehetett számolni” és bár Lengyelországnak nem voltak agresszív céljai Csehszlovákiával szemben, a „non-agressio-tól hosszú az út a barátságig”.⁵² A lengyel álláspont oly merev volt mindvégig, hogy a francia szövetséges unszolásának sem engedtek, és még a felajánlott közvetítést sem voltak hajlandók elfogadni.

Hory varsói állomáshelyén a lengyel–román szerződéses viszony hullámozó alakulásának lehetett szemtanúja. A kölcsönös bizalmatlanság, különösen annak Lengyelország részéről Titulescu⁵³ irányában megmutatkozó jelei, volt a legfőbb probléma. Ráadásul a francia–szovjet és a csehszlovák–szovjet egyezmények után Románia fokozott érdeklődéssel fordult a Szovjetunió felé. Ez komoly kételyeket ébresztett a lengyel vezetőkben Románia szövetségesi értéke iránt, hiszen a „Franciaország, Csehország és Szovjetország közötti kölcsönös segítségnyújtási szerződés Lengyelország érdekei ellen való volt”.⁵⁴ Hory Kobylańskinak⁵⁵ feltett ama kérdésére, hogy mi lesz, ha továbbfejlődik a román–szovjet viszony, azt a választ kapta, hogy akkor „egész politikánkat nagyon alapos vizsgálat alá kell venni”.⁵⁶ Erre azonban nem került sor: 1935 márciusában a szerződés — meghosszabbítási záradéka révén — 5 évre „automatic” meghosszabbított. Titulescu 1936-ban bekövetkezett bukása Lengyelországban leplezetlen kárörömet okozott és a kölcsönös bizalom újjáéledésének jegyében újra megkezdődtek a két ország közötti tárgyalások és magas rangú vezetők látogatásaira is sor kerülhetett. Sőt, 1937-ben az egymáshoz akkreditált követségeket kölcsönösen nagyköveti rangra emelték. A kapcsolatok felélédeése azonban kiváltotta a francia szövetséges nemtetszését. 1937-ben a varsói francia követ „a külügyminiszter előtt rámutatott, hogy Beck bukaresti szereplése, a francia kollektív biztonság és a Népszövetség el-

51 MOL K 63 KÜM-159. cs.-1939./17./7. tétel.

52 MOL K 63 KÜM-158. cs.-1937./17./31. tétel.

53 Nicolae Titulescu román külügyminiszter.

54 MOL K 63 KÜM-156. cs.-1935./17./28. tétel.

55 Tadeusz Kobylański, a lengyel külügyminisztérium politikai osztályfőnöke.

56 MOL K 63 KÜM-156. cs.-1935./17./7. tétel.

leni fellépése, a kisantant Magyarország érdekéből való megbontására irányuló tevékenysége Párizsban kedvezőtlen benyomást tett”.⁵⁷

A mindenkori viszony alakulásának függvényében Lengyelország több-kevesebb diplomáciai aktivitást próbált kifejteni a magyar–román közeledés előmozdítása érdekében is. Titulescu idején maguk is némi szkepticizmust árultak el, azonban amint helyreállt a lengyel–román viszony, a lengyel külügyminisztérium Horynak is erősen azt szuggerálta, hogy a megváltozott viszonyok új lehetőségeket teremtettek a magyar–román ellentétek elsimítására. Hory mindvégig hangsúlyozta a magyar kormány hivatalos álláspontját, amely szerint Magyarország nem engedi, hogy fegyverkezési egyenjogúsága alku tárgyát képezze, és bárminemű közeledés első számú feltétele a magyar kisebbség helyzetének megváltozása. Emellett kifejtette saját tapasztalataiból táplálkozó azon meglátását is, amely szerint a románokban nem lehet megbízni. Magyarországot a Monarchiával kötött különbéke után 1917-ben háttatámadták, az 1918-as különbékét is megszegették, és a trianoni időszak tapasztalatai alapján Hory többször is hangsúlyozta, hogy a románok „nem fognak az egyik napról a másikra megváltozni”.⁵⁸ Mindemelllett Lengyelország egytől-egyig visszautasított minden olyan román részről megfogalmazott kritikát, amely a Magyarországgal szemben megnyilvánuló baráti gesztusokat illette. Komoly oka a kritikára a románoknak nemigen akadt, hiszen a lengyel diplomácia Magyarországot — éppen román szövetségese miatt — kellő visszafogottsággal és tapintattal kezelte.

Az Anschluss után a lengyel politikai körök azon meglátásuknak adtak hangot Hory előtt, hogy „Romániában azt hiszik, hogy Magyarország nem érzi magát biztonságban és így hajlandóak lesznek esetleg olcsón megegyezni”.⁵⁹ A megegyezés azonban még mindig késett...

A csehszlovák krízis idején újabb komplikációk adódtak a lengyel–román viszonyban: 1938-ban Románia még erősen ellenezte a magyar–lengyel közös határ létrehozását, arra való hivatkozással, hogy a kárpátaljai területekre maga tart igényt, hogy Csehszlovákiával közvetlen kapcsolatot létesíthessen. 1939-ben álláspontjuk azonban megváltozott és a közös határt nem helytelenítették, viszont a katonai akció révén megszerzendő területek több részére is igényt tartottak, és ezt a lengyel diplomácia révén juttatták Magyarország tudomására.

Nagyon érdekes, hogy a lengyel politikai vezetés miközben saját ügyeiben hagyta saját kételyeit a német ígéretek által elaltatni, Magyarországot illetően

57 MOL K 63 KÜM-157. cs.-1937./17./7. tétel.

58 MOL K 63 KÜM-158. cs.-1937./17./31. tétel.

59 DIMK II. kötet, 309. p.

időnként kivételes éleslátásról tett tanúbizonyságot. Például hamar felismerték azt, hogy Németország a csehszlovák kérdés ügyében szinte versenyeztette az egymással szembenálló Romániát és Magyarországot. 1939. március 20-án, Łubieński⁶⁰ egy bizalmas magánbeszélgetés során a következőket mondta varsói követünknek: „Benyomásunk szerint Németország kétszínű politikát folytat. Egyfelől biztatja Magyarországot Románia ellen, másfelől Bukaresttel is tárgyal. Célja az, hogy két országot egymás ellen kijátszva, gazdasági előnyöket biztosítson magának”.⁶¹ Öt nappal később Łubieński és Kobylański társaságában lefolytatott beszélgetése alapján a következőket jelentette Hory Budapestre: a lengyel vezetők azért szuggerrálták, hogy Magyarország legyen engedékeny Romániával szemben, mert ezzel elháríthaták volna a közeledés útjában álló akadályokat és megakadályozhatták volna a német terveket. Sajnos ez akkor nem sikerült, így a lengyel külpolitika prominens személyiségei szerint Magyarország számára két megoldás maradt: vagy kibékül Romániával, és hátvédet biztosít magának a német expanzióval szemben vagy „játékszer lesz Németország kezében”.⁶²

Hory jelentéseiben a lengyel–szovjet relációról is beszámolt. A két ország között fennálló megneemtámadási szerződés ellenére — Nicolae Titulescu miniszter-sége idején felélénkülő szovjet–csehszlovák és a szovjet–francia közeledés hatására —, a két szomszédos állam viszonya sokat romlott. Pilsudski külpolitikai elgondolása alapján azonban Lengyelország számára alapvető szempont volt, hogy keletről fenyegető szomszédjával is kiegyensúlyozott kapcsolatokat létesítsen, amire a román–szovjet viszony intenzitásának alábbhagyásával lehetőség is nyílt, majd a fenyegető német törekvések árnyékában a viszony további erősödése is bekövetkezett.

Hory kiküldetésének kezdetén az akkori olasz követség komoly aktivitást fejtett ki a Varsó–Róma politikai vonal kiépítése végett. 1937-ben Hory jelentéseinek tónusa már megváltozott, Valentino báró kinevezése után a lengyel–olasz kapcsolatok még mindig szívélyesnek hatottak, és Becknek „az a benyomása, hogy az olasz kormány minden eshetőséget figyelembe véve, nyitva akarja tartani a kaput Varsó felé”,⁶³ de az olasz diplomáciai erőfeszítések csökkeni látszottak. Mindez azzal magyarázható, hogy a német expanzióval szemben szorgalmazott horizontális tengely ugyan szerepelt az olasz külpolitika céljai között, de Németországra való rá-

60 Gr. Michał Tomasz Łubieński, a lengyel külügyminisztérium kabinetfőnöke.

61 DIMK III. kötet, 629. p.

62 DIMK IV. kötet, 112. p.

63 MOL K 63 KÜM-158. cs.-1938./17./27. tétel.

utaltságuk növekedésével párhuzamosan csökkent annak lehetősége, hogy ezt az európai politika platformján nyíltan forszírozzák.

Olaszország etiópiai kalandjával kapcsolatban Lengyelország igen kényes helyzetbe került, ugyanis a tradicionálisan jó viszony ellenére, kénytelen volt a Népszövetségben a szankciókat megszavazók csoportjához csatlakozni. Tette ezt azért, mert egyrészt maga is fontos szerepet játszott a genfi indítvány kidolgozásában, másrészt pedig „Lengyelország sose tudhatja, hogy mikor merül fel Németországgal vagy Szovjetországgal olyan kérdés, ami a békét fenyegeti és így a Népszövetség segítségéért kéne folyamodnia, ezért alkalmazkodnia kell a genfi egyezmény diszciplínájához”.⁶⁴

Kobyłański 1935. októberében, Horynak tett kijelentései alapján Lengyelország megértéssel viseltetett Magyarország álláspontja iránt⁶⁵ és azt „a magyar–olasz barátság logikus következményének tartották”, de „figyelembe véve az európai fasisztaellenes hangulatot”, utaltak arra, hogy „Magyarország helyzete nehéz lesz”.⁶⁶ A lengyel politikusok csupán amiatt aggódtak, hogy talán létezik egy olyan szerződés, amely nem is engedne más lehetőséget hazánk számára. Ezt a feltételezést azonban Hory a leghatározottabban elutasította.⁶⁷

Hory beszámolója szerint a lengyel közvélemény általában elítélte a fasiszta akciót, azt egy független állam elleni agressziónak tartották. Igen érdekes az a momentum, amely az olaszok abesszíniai kalandja kapcsán is megjelent a korabeli európai politikai gondolkodásában, és Hory fejtegetésében is nyomára bukkanhatunk. Gyakori volt az a meglátás, amely minden, a két világháború között bekövetkező politikai feszültség mögött az ideológiák harcát látta. Ezt Hory a konkrét szituációban „voltaképpen az internacionalizmusnak és a szabadkőművességnek a fasiszta rendszer elleni harcában” látta megtestesülni 1935-ben.⁶⁸

Lengyelország Ausztria ügyeiben „nem volt közvetlenül érintve”, de azzal, hogy Ausztria Németország befolyása alá kerülhet, már 1936-ban számoltak.⁶⁹ Az Anschluss-t a lengyel politikai körök alapvetően „elkerülhetetlennek tartják, de végső következtetést nem vonták még le”. A lengyelek — ami a következményeket illeti — mégis elsősorban abban bíztak, hogy Németország etnikai alapon elégi majd ki étvágját és kelet felé nem kell a német expanzió veszélyével kalku-

64 MOL K 63 KÜM-156. cs.-1935./17./25. tétel.

65 Magyarország — korábbi álláspontját váratlanul megváltoztatva — a szankciók ellen szavazott.

66 MOL K 63 KÜM-156. cs.-1935./17./7. tétel.

67 Uo.

68 Uo.

69 MOL K 63 KÜM-156. cs.-1936./17. tétel.

lálni. Az 1938 márciusi Anschluss a politikai köröket nem érte váratlanul, nem úgy a lengyel társadalmat, amelyet a német szomszéd megerősödése elgondolkodtatótt, és arra a következtetésre jutott, hogy Csehszlovákia sorsa meg van pecsételve, és így talán majd lehetőség nyílik a magyar–lengyel kapcsolatok erősítésére.⁷⁰

1938 decemberétől a magyar–lengyel viszonyban elhidegülés állt be, ugyanis Magyarország „energiahiányának” tudták be, hogy 1938-ban a közös határra vonatkozó katonai akció elmaradt, és ezzel Lengyelország olvasatában „Magyarország lehetővé tette Németország kárpátaljai és szlovákiai előretörését”.

1939 március közepén Németország protektorátus címén bekebelezte Cseh- és Morvaországot, fennhatóságát Szlovákiára is kiterjesztette, elfoglalta Memelt és úgyszólván pár órán belül közölte a lengyelekkel Danzigra vonatkozó igényeit. Ekkor a „németek iránti ellenszenv elementáris erővel robbant ki” a lengyel közvéleményben. A hivatalos politikai körök rezignáltan vették tudomásul, hogy „a németek az addig vallott faji és etnográfiai elvektől elszakadtak és nem látszanak magukat korábbi kijelentéseik által feszélyezni”.⁷¹ Lengyelország előzetes tájékoztatásának elmaradása, valamint az a tény, hogy Csehszlovákia végleges feldarabolása nem elképzeléseik szerint történt (Magyarország rovására, Németország túlzott megerősödésére Szlovákia német függőségbe került) súlyos csalódásokat szült. Memel bekebelezése pedig riadalmat keltett, hiszen — Beck kijelentései alapján — Lengyelország ugyan nem tartozik a memeli egyezményt aláíró hatalmak közé, és így nemzetközi jogilag nincs érintve, viszont ha Németország ebben a régióban tovább kalandozna, az komoly komplikációkat idézhetne elő.⁷² A nehézségek elkerülése végett a britek garanciális szerződéseket kötöttek Lengyelországgal, majd Romániával és Görögországgal is.

Amikor Hitler 1939. április 28-án felmondta az 1934-es szerződést, nagy meglepetést okozott, a két ország közötti feszültség egyre elviselhetetlenebbé vált. Komoly teherterheléssel volt a két ország viszonyában a kisebbségi kérdés is, amely kiváló eszközt nyújtott a német külpolitika számára arra, hogy a feszültséget a neki megfelelő szinten tartsa. 1937-ben kölcsönös kormánynyilatkozatokkal fejezte ki a két kormányzat szándékát a kisebbségi sérelmek orvoslására. A szándék azonban nem kelt életre a papírról...

Piłsudski nem tévedett akkor, amikor Danziggal kapcsolatban a következő tanácsot adta külügyminiszterének: „Kísérje mindenkor éber figyelemmel a danzigai helyzetet és a német politika erre vonatkozó lépéseit, mert Danzig mindig pontos

70 MOL K 63 KÜM-158. cs.-1938./17. tétel.

71 MOL K 63 KÜM-159. cs.-1939./17. tétel.

72 MOL K 63 KÜM-159. cs.-1939./17./25. tétel.

hőmérője lesz Németország Lengyelországgal szembeni valódi szándékainak.”⁷³ Hory 1936-ból származó jelentésében azt írja, hogy a danzigi probléma állandóan jelen van, hol latens, hol akut formában, és állandóan feszélyezi a német–lengyel viszonyt. Danzigban a legutóbbi választásokon hatalomra jutott nemzeti szocialista párt totalitási politikája, a helyi hatóságok durva túlkapásai, majd az 1939-ben végrehajtott katonai intézkedések⁷⁴ súlyos jelzések voltak; mégis: a lengyel vezetés az utolsó pillanatig hitt a „békés kibontakozás lehetőségében”, mindamellett, hogy azt is nagyon határozottan leszögezte, hogy Danzighoz vitális érdekei fűződnek és ezt készek mindenáron megvédeni: a status quo sérülését nem tűrhetik el.

Négy hónappal a második világháború kitörése előtt Hory András a következő sorokat vetette papírra: „Lehetséges, hogy Hitler — ha önálló ítéletét helytelen beállítással meg nem zavarják⁷⁵ — ma már maga is látja, hogy a hűrt tovább feszíteni csak akkor érdemes, ha egy európai háború kirobbantása a jelen pillanatban kívánatos és hogy a chance-ok az ő oldalán vannak. Hogy valóban így van, kívülesik megítélésem körén. De azt ösztönösen érzem, hogy egy német agresszió olyan világégést jelentene, amely maga alá temetné Németországot, de talán az egész európai rendet is. Ebből az új világháborúból győztesen csak Moszkva kerülhetne ki.” Azt, hogy az esélyek Németország oldalán voltak, varsói állomáshelyén tényleg nem tudhatta Hory. Azt viszont, hogy ösztönös megérzése mennyire helyes volt, maga is megtapasztalhatta...

Hory 1939 nyarán, a német–lengyel feszültség tetőfokán, Mirosław Arcisewski helyettes külügyi államtitkárral folytatott beszélgetéséről készített jelentése két fontos momentumot emel ki a lengyel külpolitikai gondolkodást meghatározó tényezők közül: az egyik a lengyel katonai fölénybe vetett erős hit, a másik Hitler személyének téves megítélése. A német csali-diplomácia horgát lenyelve, a lengyel politikusok Hitlert csak jól hangzó ígéretei alapján ítélték meg, az agresszív német megnyilvánulásokat a Hitlert körülvevő hatalmi klikknek tulajdonították. „[...] [Arcisewski] az asztalra csapott és emelt hangon mondta: „Most már úgy látszik le kell számolni Németországgal. Ha Hitler Ribbentrop eszelős politikájának enged, és tovább halad ezen az úton, úgy ki kell irtani azt a rendszert, amely az egész világra csak végzetes lehet”.

73 MOL K 63 KÜM-159. cs.-1939./17./7. tétel.

74 Freikops és Heimwehr csapatok toborzása, fegyverek becsempészése, erődtímenyek felépítése.

75 Valószínű, hogy Hory is osztotta azt a téves nézetet, hogy Hitler inkább realpolitikus és az erőszakos német célokat tulajdonképpen Ribbentrop és más, Hitlerhez közelálló politikusok képviselik.

Maga Hory is osztotta azt a mindent átható lengyel gondolatot, hogy háborús összeütközés esetén Lengyelország veszélyes ellenfele lehet Németországnak. Erről árulkodik 1938-as jelentése is, amelyben arról tudósít, hogy a Berlin és Varsó között lefolytatott politikai megbeszéléseknek gyakran képezte tárgyát az, hogy visszatartsák Lengyelországot attól, hogy egy esetleges Csehszlovákia ellen indított akcióban a nyugati nagyhatalmak oldalára álljon. Hory meglátása szerint „Lengyelország háborús magatartása Németország számára döntő, mert Németországnak, ha a 34 milliós, jól felfegyverzett és különösen légügyi téren igen erős Lengyelországot is háborús ellenfélnek kellett volna számítania, nehezen vállalhatta volna a konflgráció veszélyét. Ha pedig ezt mégis megkockáztatta volna, úgy alig szenved kétséget, hogy az a német birodalom bukásához vezetett volna”.⁷⁶ (Amikor 1939-ben a német bombázások elől menekült Hory Varsóból, csalódottan kellett tapasztalnia, hogy a fenti elképzelés alapján volt téves.)

Voltak a lengyel külpolitikában persze kevésbé elfoglalt és a valós helyzet pontosabb értékeléséről árulkodó megnyilvánulások és elgondolások is. Horynak 1936-ban egy beszélgetés alkalmával Janusz Radzivil herceg — akit Hory szerint egyébként a német orientáció hívének tartottak — ama véleményének adott hangot, hogy „Németország fegyverkezési tempóját aggályosnak tartja, annak célja még nem világos előtte, de biztos benne, hogy háborúhoz fog vezetni”.⁷⁷

A varsói diplomáciai körök 1938-ban vallott felfogásával kapcsolatban Hory kiemelte, hogy Németország — miután leszorította Olaszországot a politikai sakk-tábláról — mezőgazdasági igényeinek kielégítése végett kénytelen lesz Kelet-, illetve Dél-Európa felé előretörni, és ez egy Lengyelország vagy Románia elleni akció jelent majd, aminek Magyarország sem állhatja útját.⁷⁸

A lengyel hivatalos körök felfogása és a közvélemény közötti különbségekről is beszámolt Hory, rámutatván arra, hogy Lengyelországban a német politika őszinteségében sokan nem bíztak, különösen az osztrák Anschluss óta. Berlin Csehszlovákiával kapcsolatos terveit gyanakvással figyelték, attól tartottak, hogy Németország maga fogja megoldani a kérdést, és az egész államot politikai, gazdasági befolyása alá vonja majd. A németek elleni ellenszenv általános volt, és élénken élt a lengyel nép szívében a hagyományos franciabarátság. Hory a fentieket nem kommentálta, csupán hozzáfűzte, hogy „a varsói német követ aggódva figyeli a lengyel–magyar reláció intimitásának növekedését”.⁷⁹

76 MOL K 63 KÜM-158. cs.-1938./17. tétel.

77 MOL K 63 KÜM-156. cs.-1936./17. tétel.

78 MOL K 63 KÜM-158. cs.-1938./17./25. tétel.

79 MOL K 63 KÜM-158. cs.-1938./17./7. tétel.

A lengyel nép érzelmeinek élethű illusztrálása végett Hory rendszeresen beszámolt a lengyel nép németellenes manifesztációiról is. Az 1937 áprilisában lezajlott tüntetésekről Budapestet tudósítván, felhívta a figyelmet arra, hogy a demonstrációk alkalmával a lengyel területek visszakövetelése is felmerült. A kormány hivatalos kommunikében határolódott el ezen „felelőtlen megnyilvánulásoktól”.⁸⁰

A varsói egyetemisták 1939 februári megmozdulásával kapcsolatban jelentésébe foglalta, hogy a diákok „Le Hitlerrel!”, „Gyalázat a németekre!” és „Danzigot Lengyelországnak!” felkiáltásokkal, németgyalázó dalok éneklésével tódultak az utcára. A lengyel kormány Moltke fellépésre kénytelen volt elhatárolódni a tüntetők jelszavaitól és erélyes óvintézkedésekkel biztosítani a német és magyar követések nyugalmát.⁸¹

Amikor 1939 április végén Hitler felmondta a Lengyelországgal kötött 1934-es megállapodást, a lengyel politikai igazgató ezzel kapcsolatban kifejtette a magyar követnek, hogy mivel az 1934-es szerződés már régóta csak papíron létezett, felmondása nem keltett meglepetést, különösen azért nem mert „Németország minden korábbi akciója ellentétes volt vele [...] és a németek rosszhiszeműségét lehetetlen meg nem látni”.

„Tavasszal, amidőn a cseh krízis előjelei érezhetővé váltak, a lengyel hivatalos helyek mind konkrétabb formában jelezték azt a felfogásukat, hogy Csehszlovákia kérdésének megoldása nem várthat magára és ezzel kapcsolatban lengyel részről gátlás nélkül helyezkedtek az egyaránt lengyel–magyar érdeket képező közös határ platformjára.”⁸² — írta Hory az 1938-as évről készített politikai jelentésében. Úgy látszott, hogy kapcsolataink kiléphetnek az előző évek rezerváltságából és a közös lengyel–magyar határ érdekében lehetőség nyílik a kooperációra.

1935-ben, amikor a lengyel köztársasági elnök átvette Hory megbízólevelét, kifejezte, sajnálja, hogy Magyarország nem szomszédos országa Lengyelországnak. Eme korai, intim és sokat sejtető kijelentés ellenére ebben a kérdésben is nagyfokú visszafogottságról és óvatosságról tett tanúbizonyságot a lengyel politika. Hory 1935 decemberében például arról számolt be, hogy amikor Dziechowski egyetemi tanár lakásán rendezett ebédn a professzor utalt a magyar–lengyel határ szükségességére, az egyik külügyminisztériumból érkezett úr rosszallásának adott hangot.⁸³ Csak jóval később, a csehszlovák krízis kibontakozásának idején törtek utat maguknak azok a hivatalos és civil megnyilvánulások, amelyek a fenti cél megva-

80 MOL K 63 KÜM-157. cs.-1937./17./1. tétel.

81 MOL K 63 KÜM-159. cs.-1939./17./25. tétel.

82 MOL K 63 KÜM-159. cs.-1939./17. tétel.

83 MOL K 63 KÜM-156. cs.-1935./17./7. tétel.

lósítását teljes mértékben támogatták. 1938 végén a varsói egyetemi ifjúság tüntetése⁸⁴, a tartalékosok szövetségének határozata, a magyar követség előtti rokon-szenvtüntetések és a „közös érzések és érdekek alapján a ruthénföldi követelések megvalósítására” irányuló parlamenti interpellációk mind ezt látszottak igazolni. Azonban a lengyel külpolitikai akciószabadság ugyanúgy illúziónak bizonyult, mint a magyar...

1938 szeptemberében Németország hiába kérte Magyarországot arra, hogy lépjen fel támadólag Csehszlovákiával szemben, az ország vezetése nem vállalhatta fel a csehszlovák krízis önkényes megoldásának kizárólagos felelősségét. Ez vezető lengyel politikai körökben, és a lengyel közvéleményben is rossz vért szült. Hory erről így jelentett 1938. szeptember 14-én: „Külgügyminiszter és államtitkár szavaiból kitűnt, hogy azt a benyomást nyerték, mintha Magyarország nyugati nagyhatalmak fellépése által impresszionálva, illetve általános konflagrációtól tartva, politikai céljainak megvalósítását nem remélve, jelen pillanatban azoktól eltért volna”. Hory a következő választ adta Szembek grófnak: „Magyar kormány jelen pillanatban éppúgy nem dönthet, mint lengyel kormány”.⁸⁵

A müncheni konferencián Kárpátalja kérdése fel sem merült, ami általános csalódottságot keltetett. Az egyezményt követő sikertelen magyar–cseh tárgyalások után került sor az első bécsi döntésre. Visszaemlékezéseiben Hory elégedetlenségét fejezte ki a nagyhatalmak bécsi elhatározásával kapcsolatban, amennyiben az nem oldotta meg az egész kérdés-komplexumot, csupán egy terület visszacsatolásáról rendelkezett. Magyarország elégedetlenségét az okozta, hogy a felvidéki kérdést nem a szudéta kérdés analógiájára rendezték, és a közös határ kérdése újra fel sem merülhetett.

A fő cél így továbbra is Kárpátalja megszerzése volt. November 9-én Kánya Kálmán külgügyminiszter felkérte Lengyelországot, indítsanak közös akciót Kárpátalja elfoglalására, a közös határ megvalósításának érdekében. Ehhez azonban a lengyel kormány nem volt hajlandó hozzájárulását adni. Valószínűleg ők is — a lengyel külgügyminiszter fentebb idézett, akkor Magyarországra értett kifejezésével élve — „impresszionálva érezték magukat”, a közös határ megvalósítására törekvő szándék a diplomáciai frázisok és a szolidáris társadalmi manifesztációk szintjén maradt, miközben Hory folyamatosan számolt be a lengyel külgügyminisztérium korholásáról és elégedetlenségéről. 1939 márciusáig végig napirenden volt a magyar kormány azon kérése, hogy Lengyelország nyújtson katonai segítséget, azonban a lengyel fél ezt — arra való hivatkozással hogy akcióját kifelé nem tudná

⁸⁴ MOL K 63 KÜM-158. cs.-1938./17./7. tétel.

⁸⁵ DIMK II. kötet, 598. p.

mivel megindokolni, és hivatásos állományával csak akkor csatlakozhatna, ha nemzeti létét érezné fenyegetve — elutasította, és csak szabadcsapatokat vetett be a különböző diverzáns akciók támogatására.

A magyar külpolitikai vezetés tisztában volt Hitler elutasító álláspontjával, nem úgy a lengyelek, akik ezt nem ismerték fel, és Hitler megtévesztő megnyilatkozásaiban bízva, hittek abban, hogy „Németország érdektelen Ruzsinszko kérdésében”⁸⁶. Erről a lengyel álláspontról tanúskodik Hory 1938 decemberi jelentése is, amely szerint „német kormány mértékadó tényezői úgy nyilatkoztak berlini nagykövet előtt, hogy ha Magyarország nyíltan felveti ruzsinszkoí kérdést, nem fog Németország részéről negatív magatartással találkozni”⁸⁷. Érdekes ez a Magyarországgal szemben tanúsított lengyel álláspont, különösen ha azt is figyelembe vesszük, hogy november 25-én Horynak tudomására jutott, hogy a német követ interveniált a lengyel külügyminisztériumban annak érdekében, hogy Magyarországot a katonai akciótól visszatartsák. (Lengyelország ennek a kérésnek egyébként nem tett eleget.⁸⁸)

A magyar külpolitika irányítói előtt az is világos volt, hogy a német vezényszóhoz alkalmazkodó olasz külpolitika támogatására sem számíthattak. Erről Hory is meggyőződhetett az olasz követtel folytatott 1939 februári beszélgetése alkalmával, amikor a közös határ jelentőségét hangsúlyozván azt a választ kapta olasz kollégájától, hogy „ez a németek miatt igen nehéz lesz”.⁸⁹

Ráadásul arra sem volt garancia, hogy Jugoszlávia és Románia nem fogják hátbatámadni Magyarországot⁹⁰.

A magyar kormány nagy körültekintéssel próbálta a Kárpátalja megszerzésére irányuló akciót megszervezni. November 18-án, Róma félrevezetésével⁹¹ önálló akció indult volna, azonban kiderült a turpisság és a magyar kormány pórázát megint rövidebbre fogták Berlinben. (Az induló katonai akcióról ugyanis úgy tájékoztatták Mussolinit, hogy abba Berlin beleegyezett, azonban Ciano Ribbentrop-pal lefolytatott telefonbeszélgetéséből, az utolsó pillanatban fény derült a magyar

⁸⁶ DIMK II. kötet, 874. p.

⁸⁷ DIMK III. kötet, 226. p.

⁸⁸ DIMK III. kötet, 160. p.

⁸⁹ MOL K 63 KÜM-160. cs.-1939./17./27. tárcel.

⁹⁰ A közös határ érdekében kifejtett lengyel külpolitikai aktivitás része volt, hogy mind Jugoszláviát, mind Romániát igyekeztek attól visszatartani, hogy Magyarországot hátbatámadják. Románia ezzel kapcsolatos álláspontja hosszú változáson ment keresztül, amíg 1938 őszén ellenezte a közös határt, addig 1939 tavaszára engedett.

⁹¹ Lásd erről részletesebben: *Ádám Magda*: Magyarország és a kisantant a harmincas években Bp., 1968. 336–339. p.

állítás hamisságára.) Ez a fiaskó is alkalmat szolgáltatott a lengyel elégedetlenség kifejezésére, Beck azon információját tárta Hory elé, amely szerint Magyarország elkerülhette volna a német vétót, ha nem kéri a német álláspont leszögezését Mussolinin keresztül. A lengyel meglátás helytelenségére Kánya mutatott rá Hory előtt, kijelentve, hogy a diplomáciai akció egyetlen célja a német és olasz akadályok elhárítása volt.⁹² Az 1939 januárjában Varsóba látogató Ribbentrop a magyar követ szemére hányta, hogy annak ellenére, hogy a német vezetés világosan Kánya tudomására hozta álláspontját Kárpátalját illetően, „Budapest egy speciális csatornán Mussolinihez fordult, úgy állítván be előtte a helyzetet, mintha Németország hozzájárult volna a tervezett katonai akcióhoz”. „Az olasz kormányelnök azonban rövidesen megállapította a valós tényállást”. Ezután a birodalmi külügyminiszter kifejtette, hogy „Németország az adott helyzetben nem képviselhette a magyar álláspontot”, tekintve, hogy ha „Magyarország a jól felfegyverzett cseh hadsereggel szemben alulmaradt volna, Németország nem tudott volna segíteni”. (Ehhez képest igen érdekes, hogy milyen alapon várták volna el néhány hónappal ezelőtt, hogy Magyarország agresszorként lépjen fel Csehszlovákia ellen.) Hory is kételkedve fogadta a fentieket és a következő kommentárral jelentette Budapestre: „A német külügyminiszter érvelései némileg azt a benyomást keltették, mintha argumentumait álláspontjának igazolására sorakoztatta volna fel.”⁹³

Az elmaradt akció tovább fokozta a lengyel elégedetlenséget, a nagy közös cél magvalósulásának elmaradásáért Magyarországot okolták. Magyarellenes tüntetésekre került sor, és éles hangú sajtótámadások érték a magyar külpolitikát.

A magyar akció elmaradásának okát sokan abban látták, hogy „Magyarország politikája Berlin függvénye”⁹⁴ és „Magyarország annyira a tengely bűvkörébe került, hogy előbb-utóbb szembekerülhet Lengyelországgal is”.⁹⁵ Ráadásul Lengyelországban megsejtették, hogy Magyarország és Németország között megállapodás született Kárpátalja felosztására. Ahogyan Szembek fogalmazott Horynak: „Lengyelország attól tart, hogy Magyarország már választott Lengyelország és Németország között”⁹⁶, ami szintén olaj volt a tűzre. Hory azzal próbálta kivédeni a diplomáciai támadásokat, hogy utalt arra, miszerint nem szerencsés Magyarorszában látni a bűnbakot. Különösen azért, mert amikor szükség lett volna rá, Len-

92 DIMK III. kötet, 146. p.

93 MOL K 63 KÜM-159. cs.-1939./17./25. tétel.

94 MOL K 63 KÜM-159. cs.-1939./17./7. tétel.

95 Uo.

96 Uo.

gyelország sem lépett. A külügyminisztérium utasítása alapján pedig, mint gyanúsítást, visszautasította az előbbi lengyel feltételezéseket.⁹⁷

Voltak azonban olyan okfejtések, amelyek még az előbbieken is túlmentek: Grabski 1939 januárjában tartott előadásában kifejtette: Magyarország soha nem követelte hivatalosan Kárpátalját és nem törekedett arra, hogy azt akár Németország akarata ellenére is megszerezze. Rámutatott arra, hogy „Magyarország nemzeti és gazdaságpolitikáját 1866 óta Németországra támaszkodva folytatja és Magyarország a jövőben sem tesz semmit Németország ellen. Ha Magyarország Kárpátukrajna birtokába kerülne, ott Németország és nem Lengyelország érdekeiben politizálna és téves elképzelés az, amely szerint a közös határ a német expanziót feltartóztathatná”.⁹⁸

Miközben a Lengyelországban kibontakozó háborús feszültség és a Magyarországgal szembeni bizalmatlanság egymást erősítve tovább nőttek, 1939. március 11-én a Teleki kormány elhatározta, hogy a németek hozzájárulása nélkül is elfoglalja Kárpátalját. Azonban a német politika megelőzte a magyar elhatározást: Németország elszánta magát Csehszlovákia végleges feldarabolására és Magyarországgal március 11-én közölték Kárpátukrajna elfoglalásának árát. A magyar támadás 1939. március 15-én indult el és 3 nap alatt sikerült Kárpátalját birtokba venniük.

Beck felesége telefonon értesítette Horyt az öröndetes eseményről és a lengyel politika meghatározó személyiségei meleg hangon gratuláltak a magyar követ révén hazánknak. Hory március 23-i jelentése alapján Kárpátalja birtokbavétele Lengyelországban általános örömet váltott ki, és az egész közvéleményt felvillanyozta, határozottságunk és a honvédség teljesítménye a legjobb benyomást váltotta ki, és lengyelországi presztízszünk teljesen helyreállt. „Az örömet megmérgezte az a külföldi agentúrák által terjesztett hír, mely szerint Magyarország teljesen Berlinhez kötötte szekerét.”⁹⁹ (Tegyük hozzá, hogy a külföldi ügynökök híresztelése nem volt minden alap nélkül és Magyarország határozottsága is csupán illúzió volt.)

A közös határ megvalósítása, bármily nagy örömet is okozott, a német fenyegetés árnyékát nem háríthatta el Lengyelország felől. 1939 tavaszától háborús pszichózis bontakozott ki, a baráti, ekkor már szomszédos Lengyelországban. A diplomáciai karban uralkodó hangulattal kapcsolatban Hory áprilisban már háborús hisztériáról számolt be. A követek ekkor már meg voltak győződve arról, hogy

⁹⁷ MOL K 63 KÜM-159. cs.-1939./17/7. tétel.

⁹⁸ Uo.

⁹⁹ Uo.

egyetlen európai állam sem érezheti magát biztonságban Németország miatt, amelynek már nincs más választása, csak az, hogy megkezdje a háborút. Kölcsönös megegyezésre már nincs esély, hiszen Németország eddig sem tartott be semmit.¹⁰⁰

A lengyel közhangulatról szóló tudósításokból¹⁰¹ kiderül, hogy a lengyel nép szerint ekkor a háború legfeljebb elodázható, de elkerülhetetlen. Általános meggyőződés volt — ezt a hivatalos körök és Hory is osztották —, hogy a háború nem lokalizálható és a németek iránti ellenszenv oly erős, hogy Európa különböző nemzeteit szövetségbe forrasztja majd. Az általános vélekedés azt jósolta, hogy Németország alulmarad a háborúban, ugyanis az európai koalíciót majd az USA nyersanyag és energiaforrásai hozzásegítik a győzelemhez. Két további érdekes momentum is található eme fejtegetésekben, nevezetesen, hogy a német nemzet egységét is megkérdőjelezték, ahogyan Hory fogalmazott: „a barnára festett német nép nem áll törhetetlenül és egységesen a rezsim mellett”. (Itt a kommunistákra és az ellenzékre gondol.) Sőt, elsőrangú tényezőnek tartották az olaszok németek iránti ellenszenvét is.

Mindezek ellenére mind a külügyek irányítóiban, mind a közvéleményben őszintén élt még a hit, hogy békés megegyezésekkel fel lehet oldani az ellentéteket, oly módon, hogy a kompromisszum egyik ország álláspontját se kompromittálja. A lengyel nép nem kívánta a háborút, de nem is félt tőle, a háborús fenyegetettség szinte pillanatokon belül helyreállította a nemzet egységét¹⁰², ahogyan ezt a köztársasági elnök Horynak megfogalmazta: „A Lengyelország felé határain túlról törnyosuló veszély ellen a belső erők teljes összefogással védekeznek.”

Hory a közvélemény által a magyar–német viszonyról alkotott véleményéről is beszámolt. Így többek között arról is, hogy Magyarországról ekkor már azt tartották, sorsát véglegesen a tengelyhez kötötte. Németországot hazánkra veszélyesnek vélték és úgy gondolták, hogy a magyar–román kibékülés a német érdekekkel ellentétes, és „végzetesnek tartanak, ha Magyarország nem tudná megőrizni függetlenségét”.¹⁰³

1939 nyarára kiteljesedett a háborús pszichózis az országban, amelyet többek között áremelkedések és a bankok betétállományának rohamos csökkenése is jel-

¹⁰⁰ MOL K 63 KÜM-160. cs.-1939./17./25. tétel.

¹⁰¹ MOL K 63 KÜM-159. cs.-1939./17./7. tétel és MOL K 63 KÜM-159. cs.-1939./17./1. tétel.

¹⁰² Az emigránsok, például Witos hazatérhettek.

¹⁰³ A német támadások elindulása után is hiába kérte Hitler Magyarországtól, hogy támogassa a Lengyelország ellen indított offenzívát, ahhoz a magyar vezetők sem aktív, sem passzív módon nem járultak hozzá, sőt a lengyel menekültek fogadását egészen az ország német megszállásáig lehetővé tették.

zett. Ennek ellenére a fővárosi lakosság körében „csodálatra méltó nyugalom és higgadság” volt tapasztalható.

Az 1939. szeptember 1-én megindult német hadigépezet Lengyelország ellen. Hory néhány nappal ezelőtt Csáky szavainak tolmácsolásával biztosította a lengyel külügyminisztert Magyarország semlegességéről: „[...] Magyarország szempontjából erkölcsi lehetetlenség volna ezeréves lengyel barátjával szemben bármilyen barátságtalan vagy éppen ellenséges lépést tenni. A németek álláspontunk tekintetében megértést tanúsítottak.”¹⁰⁴

A bombázások elől a varsói diplomáciai testület a lengyel külügyminisztert követve hagyta el a fővárost. Hory a kalandos menekülés után, Románián keresztül érkezett haza, még abban a reményben, hogy hazája követeként újra visszatérhet majd Lengyelországba. Erre azonban nem került sor.

A pálya végén

Nem sokkal hazatérte után, annak ellenére, hogy Csáky homályos célzást tett egy „a múltjának és rangjának megfelelő állomáshely” közeli lehetőségére, a külügyminiszter helyettese közölte Horyval: „arra ne is számíton, hogy visszaveszik a szolgálatba”¹⁰⁵. Horynak az 1940. évi Külügyi Közlöny első számának böngészésekor kellett megtudnia, hogy rendelkezési állományba helyezték.

1940. augusztus 10-én balatonkenesei villájában megcsörrent a telefon és legnagyobb megdöbbenésére közölték vele, hogy a külügyminiszter beszélni akar vele, így sürgősen utazzon Budapestre. Csákyval való találkozásakor kiderült, hogy őt szeretnék megbízni a turnu severini delegáció¹⁰⁶ vezetésével. Mint született erdélyi és mint vérbeli diplomata — csalódottságát félretéve — örömmel elvállalta a megbízatást, amely felébresztette benne a reményt, hogy valóra válhat a Csáky által kilátásba helyezett követi kinevezés is.

Hamarosan azonban újra csalódnia kellett. Augusztus végén felkérték, legyen a Latorca Erdőipari Részvénytársaság elnöke. Miután Hory tisztázta, hogy a kinevezés nem összeférhetetlen követi minőségével, örömmel elfogadta a felajánlott

¹⁰⁴ MTA; Hory András kéziratai; V. kötet; 3. p.

¹⁰⁵ Hory András: Bukaresttől Varsóig, 305. p.

¹⁰⁶ 1940. augusztus 16–24. között került sor a romániai Turnu Severinben a második bécsi döntés előtti utolsó magyar–román közvetlen kétoldalú tárgyalásra. Lásd részletesebben: Hory András: Bukaresttől Varsóig, 309–342. p.

tisztséget. Néhány nap múlva, a Külügyminisztériumban járva értesült arról, hogy a második bécsi döntés kihirdetésére utazó magyar delegáció soraiba nem vették fel. Ezt igen sértőnek találta — különösen, hogy a korábbi román–magyar tárgyalásokat ő vezette — és amikor ezt szóvá tette a külügyminiszter előtt, az közölte vele, hogy ha akar iratkozzon fel a listára. „Ez a válasz nem elégített ki. Bántotta önérzetemet, hogy a küldöttségbe való felvételemet valósággal ki kellett erőszakolnom. Az elintézés formája is kellemetlenül érintett, mert Csáky nem általam, hanem közvetlenül adhatott volna ki utasítást kabinetjének a névjegyzék kinevezésére. Egy pillanatig haboztam is, hogy mitévő legyek, de Erdélyről volt szó, és arra gondoltam, hogy mivel a kérdést összes részleteiben én ismerem, a döntő tárgyalásokon való részvételem hasznos, sőt, nélkülözhetetlen lehet.”¹⁰⁷ Bécsben mégsem vonták be a tárgyalásokba, feladata abban merült ki, hogy a közösen elfogyasztott vacsora után ő kísérte haza Telekinét és Csákyt. „Bizony elég megszégyenítő érzés volt, hogy ezen önkéntes ajánlkozásomon kívül Csáky nem vette igénybe szolgálásaimat”, emlékezik vissza Hory.

1940 szeptemberében huszárhadnagyként vehetett részt a magyar csapatok Erdélybe való díszes bevonulásában. Nagy öröm és megtiszteltetés volt ez számára, büszkén, — kínzó gyomorfájdalmai leküzdve — tért vissza Magyarországhoz visszacsatolt szülőföldjére, családjához.

1940 őszén azonban a Külügyminisztérium szint vallott. Csáky Hory tudtára adta, hogy szolgálataira a továbbiakban nem tartanak igényt. A külügyminiszter szavaira így emlékezik vissza Hory: „A németek amikor elfoglalták Varsót, a követségünkön és a lengyel külügyminisztérium irattárában bizalmas okmányokra bukkantak, amelyekből megállapították, hogy te mint varsói követ Lengyelországban németellenes politikát folytattál. Ezt nem csak szóvá tették előttem, de egyenesen követelték a külügyi szolgálatból való elbocsátásodat és azt a határozott kívánságukat fejezték ki, hogy Neked többé semmi politikai szerepet se jutassunk.[...]” Hory elképedve hallgatta Csáky szavait és indulatosan vágott a szavába: „A náci kormány beállítása nemcsak érthetetlen, de minden alapot nélkülöző koholmány.” Csáky azt is közölte, hogy a Latorca Részvénytársaságban vállalt elnöki poszt összeférhetetlen a követi kinevezéssel, így Horynak választania kellett, hogy melyikről kíván lemondani. Hory gondolkodás nélkül lemondott elnöki tiszteréről és közölte Csákyval, hogy varsói német követtársát, Moltkét kéri arra, hogy tisztázza őt az ellene felhozott vádak alól. A beszélgetés kellemetlenségeiről a következőket jegyezte fel: „Mintha hályog hullott volna le a szememről. [...] Hát már annyira jutottunk, hogy a magyar kormány Berlin beleegyezésétől, tetszésétől, vagy nemtet-

¹⁰⁷ Hory András: Bukaresttől Varsóig, 345. p.

szésétől teszi függővé, hogy kit milyen beosztásban foglalkoztat? És a magyar külügyminiszter nem tudja vagy nem meri visszautasítani egy idegen hatalom ilyen szemérmetlen beavatkozását tárcája ügyeibe, és nem védi meg húszéves fegyvertársát, régi barátját az ellene felhozott alaptalan vádakkal szemben?”

Moltkétől ugyan pozitív választ kapott, azonban a levélre már senki nem volt kíváncsi a Dísz téren; Hory Andrást 1941 decemberében a külügyminisztérium nyugállományba helyezte.

Hory András felkészült, széles műveltségű, hivatásos diplomata volt. Nyelvtudása, kiváló tanulmányi eredményei, a külföldi kiküldetésekből nyert széles körű tapasztalatai — kétségbevonhatatlan fontosságuk ellenére — még önmagukban nem predesztinálták volna erre. Nem kétséges azonban, hogy kiváló személyes tulajdonságai, elsősorban becsületessége és őszintesége, elsőrangú kapcsolatteremtő képessége, vele született diplomáciai érzéke, diszkréciója a korabeli külügyi szolgálat egyik legkiválóbb munkatársává tette. (Ezt egyébként Kánya Kálmán később, a halála előtti években a balatonalmádi plébánossal beszélgetve el is ismerte.¹⁰⁸) Kitartó volt és határozott, de sohasem fanatikus. Munkáját alaposság és körültekintés, nagyfokú önfegyelem jellemezte. Hihetetlen rátermettséggel üzte a diplomata mesterség csínját-bínját: tisztában volt a reprezentáció jelentőségével, a sajtóval való és egyéb személyes kapcsolatok fontosságával, a kollégák személyiségének alapos megfigyelésének és az ehhez való alkalmazkodásnak a horderejével. Kellő kritikai érzékkel rendelkezett, még akkor is, ha időnként éleslátását elhomályosította hazája iránti elfogultsága. Jelentései gondosak és átfogóak, nem csak a hivatalos körök álláspontjáról, hanem a közvéleményről és az „általános atmoszféráról” is beszámolt. És ami a legfontosabb: mindig ismerte saját és partnerei korlátait. Soha nem tűzött ki maga elé irreális célokat, a lehetőségeket felmérve alakította ki célkitűzéseit. (Talán az egyetlen kivétel, az ország területi revíziójának megvalósításába vetett hite volt.) Az, hogy kitűzött céljai nem valósulhattak meg, nem rajta múlt.

A Dísz térhez való viszonyát nehéz rekonstruálni, ugyanis az iratok hiányossága miatt nem mindig nyomon követhető egy-egy utasítás végrehajtásának módja, illetve az, hogy Hory kéréseire, kérdéseire mennyire és hogyan reflektált a Külügyminisztérium. Hivatásos, kiváló diplomata lévén, jelentéseiben maximális objektivitásra törekedett, személyes benyomásainak csak annyiban engedett teret, amennyiben azok a tárgy szempontjából fontos adalékokat szolgáltatnak, így a jelentése-

108 Hory András: Bukaresttől Varsóig, 414. p.

iben foglaltakhoz való személyes viszonyát is sokszor nehéz az iratokra támaszkodva feltárni.

Mégis, van egy-két szempont, ami alapján érdemes megvilágítani Hory személylén keresztül a külügyi irányítás és a korabeli diplomaták viszonyát.

Az egyik legsúlyosabb probléma a követek hiányos tájékoztatása volt. Hory minden egyes állomáshelyéről rendelkezésre álló iratok között találunk olyan jelzést, amelyben Hory a külügyminiszter tudtára adja, hogy kellemetlen, sokszor már-már tarthatatlan helyzetbe került a fogadó állam külügyének irányítói, vagy a diplomáciai kar más tagjai előtt, mert nem rendelkezett pontos információkkal bizonyos kérdésekben. (Érdemes megjegyezni, hogy ezeket a jelentéseket Hory magánlevélbe foglalta, hogy az esetleges, a magyar Külügyminisztérium számára kellemetlen indiszkréciókat elkerülje.) Hory — különösen a Dísz téren ellátott külügyminiszter-helyettesi szolgálata után — tisztában volt azzal, hogy technikailag igen nehéz volt a követek naprakész, kimerítő informálása. Mégis — és ebben Horynak igaza lehetett — a szűkre szabott lehetőségek között is lehetett volna min javítani. Sajnálatos módon, alapvető probléma volt a bizalom hiánya, a Külügyminisztérium irányítói gyakran saját követeikben sem bíztak.

Komoly koncepcionális eltérések is mutatkoznak a külügyek irányítói és Hory András között. Hory szerint Magyarországnak nem lett volna szabad egy jövőbeni, esetleges szövetségestől várnia a támogatást a revíziós célok megvalósításához. Hory az aktív külpolitikát szorgalmazta, amely normalizálni igyekszik viszonyát a szomszédos államokkal, és nem Németország esetleges felemelkedésére vár, miközben más lehetőségeket elszalaszt. Ennek jegyében dolgozott minden állomáshelyén. Célja, a fogadó országgal való viszony javítása és a két ország együttműködésének a lehetőségek maximumáig menő előmozdítása volt. Ezzel szemben a Külügyminisztérium Ballhausplatzon nevelkedett rutinos politikusai a revizionista célok megvalósítását a nagyhatalmi konstelláció megváltozásától, azaz a felemelkedő Németország revansista politikájára való rácsatlakozástól várták. Ehhez képest a '48-as függetlenségi szellemben nevelkedett Hory — természetesen szintén a revízió érdekében — a lehetőségek szélesebb kombinációjában gondolkodott, és ellenezte, hogy külpolitikánkat kizárólag Németországhoz láncoljuk.

Ez a felfogás okozta pályája megtörését is, hiszen akkor, amikor a régóta hön áhított revízió megvalósulni látszott, a versailles-i láncait szétépítő Német Birodalomhoz egyre közelebb sodródó magyar külpolitikában nem volt szükség olyan diplomatára, aki a német orientáció kiaknázását veszélyeztette. Érdekes, hogy az a Hory András, aki mintegy húsz éves diplomáciai pályafutása alatt a kizárólagos német orientáció vészterhes következményeitől tartva azon dolgozott, hogy az ország külpolitikai mozgásterét bővítse, a németek azon vádját, hogy ő németellenes

politikát folytatott, kikérte magának, és a varsói német követ segítségét kérte abban, hogy megcáfolhassa a vádakát. Véleményem szerint azonban ez csak látszólag ellentmondás, amely feloldható, ha közelebbről megvizsgáljuk Hory megközelítését és szempontjait. Tény, hogy Hory gyakran számolt be varsói állomáshelyén a lengyel közvélemény németekkel szemben táplált hagyományos ellenszenvéről, németellenes tüntetéseiről és megmozdulásairól. A lengyel politikusoknak — a már oly sokszor említett, saját katonai túlerejükbe vetett bizalmából és a lengyel függetlenség ideájából táplálkozó — szenvedélyes németellenes kirohanásairól is tudósított. Mélyrehatóan elemezte a német–lengyel ellentétek okait és rendszeresen jelentett a két ország viszonyának krónikus problémáiról, Lengyelországnak a németek területi követelése, Danzigban folytatott politikája, lengyelországi kisebbségi szerveződései és a németországi lengyel kisebbség elnyomtatása, Németország örült fegyverkezési tempója miatt érzett aggodalmairól. Viszont ez semmiképp sem nevezhető politikának egy diplomata részéről, különös tekintettel arra, hogy Hory ugyanilyen alapossggal számolt be a lengyelek német orientációjáról, annak okairól, a problémák megoldására irányuló őszinte megoldási szándékáról. A fennmaradt és hozzáférhető dokumentumok¹⁰⁹ nem keltették bennem azt a benyomást, hogy Hory jelentéseiben kimondottan „németellenes” lenne; az, hogy a lengyel függetlenségért harcoló, német agressziótól tartó lengyel politika megnyilvánulásairól objektíven tájékoztató diplomata szálka lett a németek szemében, nem az ő hibája, és lehet, hogy ez vezette arra, hogy kikérje magának a németek ezirányú vádjait. Meglátásom szerint elsősorban az zavarhatta Horyt, hogy a magyar külpolitika egyszerű személyi kérdésekben sem függetleníti magát egy idegen ország befolyásától, ez az ő diplomáciáról alkotott — és gyakorlatban is követett — professzionális felfogásában egyszerűen érthetetlen és elfogadhatatlan volt.

A felkutatott forrásanyagok alapján egy kiváló ember, becsületes, őszinte hazaszeretettől fűtött külügyi szakember munkásságát szerettem volna bemutatni. Élete számos szempontból lehet tanulságos az utókor számára. Hivatástudata és akaratereje mindannyiunk számára példaértékű. Pályájának állomásai és nehézségei jól jellemzik a magyar külpolitika történelmi örökségét, korabeli lehetőségeit, és dilemmáit. Hibái fényt vetnek egy korszak téves felfogására és annak súlyos, máig érezhető következményeire. Beállítottsága és nézetei pedig híven illusztrálják a korabeli társadalmi elit felfogását és elfogultságait.

¹⁰⁹ Persze ki tudja, hogy mit tartalmaztak azok az iratok, amelyeket a németek megkaparintottak a varsói követségen...

Hiszek abban, hogy igenlő a válasz Hory visszaemlékezéseinek utolsó kérdésére is¹¹⁰: „Hogy jó volt-e élni? Igen! Mert a Mindenható kegyelme mindig velem volt. És...talán-talán érdemes is!”

FORRÁSOK ÉS IRODALOM

Magyar Országos Levéltár (MOL)

A Külügyminisztérium (KÜM) Iratai: a politikai osztály iratai (K 63); rezervált politikai iratok (K 64); számjeltáviratok (K 74)

Hory András személyi anyaga:	K 59 53. kötet 814–833. p.
Románia:	K 64 2. csomó 1920. 27. tételek K 63 228. csomó 1922. 27. tételek K 63 229. csomó. 1922. 27. tételek K 63 230. csomó 1922. 27. tételek K 63 230. csomó 1923. 27. tételek K 74 50. csomó, 1940.
Jugoszlávia:	K 64 15. csomó 1925. 16. tételek K 64 18. csomó 1926. 16. tételek
Olaszország:	K 63 208. csomó 1928. 23. tételek K 63 208. csomó 1929. 23. tételek K 63 209. csomó 1930. 23. tételek K 63 209. csomó 1931. 23. tételek K 63 209. csomó 1932. 23. tételek K 63 210. csomó 1933. 23. tételek
Lengyelország:	K 63 155. csomó 1935. 17. tételek K 63 156. csomó 1935. 17. tételek K 63 156. csomó 1936. 17. tételek K 63 157. csomó 1936. 17. tételek K 63 157. csomó 1937. 17. tételek K 63 158. csomó 1937. 17. tételek K 63 158. csomó 1938. 17. tételek K 63 159. csomó 1939. 17. tételek K 63 160. csomó 1939. 17. tételek

¹¹⁰ MTA; Hory András kéziratai; VI. kötet; 218. p.

Kéziratok

Magyar Tudományos Akadémia; Kézirattár; Hory András kéziratai

- I. kötet: A Belmagyar utca (1956)
- II. kötet: A Belmagyar utcától a Dísz térig 1909–1919 (dátum nélkül)
- III. kötet: Bukarestben 1921–1924 (1960)
- IV. kötet: Belgrádban 1924–1927 (1961)
- V. kötet: Az 1939. évi német-lengyel háború (1959)
- VI. kötet: 1940–1942. A pálya végén (1961)
- VII. kötet: Bajcsi-Zsilinszky Endre, amilyennek én ismertem (dátum nélkül)

Dokumentumkötetek

Diplomáciai Iratok Magyarország Külpolitikájához (= DIMK); Akadémiai Kiadó

- I. kötet: A Berlin-Róma tengely kialakulása és Ausztria annexiója 1936–1938. Szerk.: Kerekes Lajos. Bp., 1965.
- II. kötet: Magyarország külpolitikája 1936–1938. Szerk.: Ádám Magda. Bp., 1965.
- III. kötet: Magyarország külpolitikája 1938–1939. Szerk.: Ádám Magda. Bp., 1970.
- IV. kötet: Magyarország külpolitikája a II. világháború kitörésének időszakában 1939–1940. Szerk.: Juhász Gyula. Bp., 1962.
- V. kötet: Magyarország külpolitikája a nyugati hadjárattól a Szovjetunió megtámadásáig 1940–1941. Szerk.: Juhász Gyula. Bp., 1982.

Iratok a magyar külügyi szolgálat történetéhez 1918–1945.

Szerk.: Pritz Pál. Akadémiai Kiadó, Bp., 1994.

Iratok az ellenforradalom történetéhez

- II. kötet: A fasiszta rendszer kiépítése és a népnymor Magyarországon 1921–1924. Szerk.: Nemes Dezső. Szikra Kiadó, Bp., 1956.

- III. kötet: Az ellenforradalmi rendszer gazdasági helyzete és politikája Magyarországon 1924–1926. Szerk.: Nemes Dezső. Kossuth Könyvkiadó, Bp., 1959.
- IV. kötet: A magyar ellenforradalmi rendszer külpolitikája 1927. január 1–1931. augusztus 24. Összeállította, jegyzetekkel ellátta: Karsai Elek. Kossuth Könyvkiadó, Bp., 1967.

Magyarország és a második világháború. Összeállította: Ádám Magda, Juhász Gyula, Kerekes Lajos. Kossuth Könyvkiadó, Bp., 1959.

Papers and Documents Relating to the Foreign Relations of Hungary
Royal Hungarian Ministry for Foreign Affairs.

vol. 1. (1920.) Szerk.: Francis Deák és Ujváry Dezső. Bp., 1939.

vol. 2. (1921.) Szerk.: Ujváry Dezső. Bp., 1946.

Feldolgozások

- Ádám Magda:* A kisantant és Európa 1920–1929. Akadémiai Kiadó, Bp., 1989.
- Ádám Magda:* Magyarország és a kisantant a harmincas években. Akadémiai Kiadó, Bp., 1968.
- Csatári Dániel:* Forgószelemben (Magyar–román viszony 1940–1945). Akadémiai Kiadó, Bp., 1968.
- Fülöp Mihály–Sipos Péter:* Magyarország külpolitikája a XX. században. Aula Bp., 1998.
- Ilory András:* Bukaresttől Varsóig. Szerk.: Pritz Pál. Gondolat Kiadó, Bp., 1987.
- Juhász Gyula:* Magyarország külpolitikája 1919–1945. Kossuth Könyvkiadó, Bp., 1988.
- Karsai Elek:* Számjeltávirat valamennyi királyi követségnek. Táncsics Könyvkiadó, Bp., 1969.
- Kerekes Lajos:* Ausztria hatvan éve 1918–1968. Gondolat Kiadó, Bp., 1984.

- Kovács Endre:* Magyar–lengyel kapcsolatok a két világháború között. Akadémiai Kiadó, Bp., 1971.
- Ormos Mária:* Merénylet Marseilles-ben. Kosuth Könyvkiadó, Bp., 1968.
- Pritz Pál:* Magyarország külpolitikája Gömbös Gyula miniszterelnöksége idején 1932–1936. Akadémiai Kiadó, Bp., 1982.
- Réti György:* Budapest–Róma Berlin árnyékában (Magyar–olasz diplomáciai kapcsolatok a Gömbös-kormány megalakulásától a berlini háromhatalmi egyezményig 1932–1940). ELTE Eötvös Kiadó, Bp., 1998.
- Rauchensteiner, Manfred:* Der Tod des Doppeladlers Österreich–Ungarn und der erste Weltkrieg. Verlag Styria, Wien, 1997.
- Rotschild, Joseph:* East Central Europe between the Two World Wars (A History of Central Europe vol. IX.). University of Washington Press, Seattle and London, 1992.
- Toland, John:* Adolf Hitler; Band 2. (1938–1945: Krieg und Untergang Feldherr und Diktator). Gustav Lübke Verlag GmbH. Bergisch Gladbach, 1981.

BARÁTH MAGDOLNA–FEITL ISTVÁN

KÉT ÖSSZEFOGLALÓ A MAGYAR–SZOVJET JÓVÁTÉTELI TÁRGYALÁSOKRÓL (1945)

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. június 15-én írta alá a hazai nemzetgazdaság szempontjából katasztrofális feltételeket tartalmazó magyar–szovjet jóvátételi szerződést. A szakértők szerint a magyar nemzetgazdaság ekkor legfeljebb 5 százalékos jövedelemkivonási terhet viselhetett volna el — s azt is csak az ország teljesítőképessége helyreállítása után —, a szerződésben vállalt kötelezettségek ugyanakkor a nemzeti jövedelem 19 százalékát, a fegyverszüneti szerződésből adódó összes teher a nemzeti jövedelem 27 százalékát tette ki. A terheket súlyosbította az a tény is, hogy a jóvátételi egyezmény kidolgozása során a jóvátételi árakat az 1938-as világpiaci árakon számolták el. Miért írta alá mégis a kormány ezt az eleve teljesíthetetlen szerződést? A magyar tárgyalóküldöttség kiszolgáltatott helyzetben ült tárgyalóasztalhoz, hiszen a magyar gazdaság szinte teljes egészében szovjet irányítás alatt állt, a szerződés alá nem írása ezt a helyzetet tartósíthatta, ami a gyárak további leszerelését, a szovjet célokra történő termelés konzerválását jelentette volna. Az is tény azonban, hogy a magyar fél nem volt felkészülve az ártárgyalásokra, a tényleges 1938-as világpiaci árakról nem volt megalapozott dokumentációja, s ennek valódi súlyával nem volt tisztában egyetlen szakértő és magyar politikus sem.¹ Másrészt a szovjet kormány jóindulatát feltételezve, valójában félreismerte tárgyalópartnere magatartását.

¹ Hogy a magyar fél mennyire nem volt felkészülve az ártárgyalásokra azt jelzi, hogy az Iparügyi Minisztérium csak 1947-ben hozta létre az ún. Jóvátételi Értékelő Bizottságot, amely Kardos Kálmán műegyetemi tanár és valamennyi érdekelt hivatal bevonásával 1947. november 30-ára készítette el az első alapos jelentést az 1938-as világpiaci és a jóvátételi egyezményben megállapított árak eltéréséről. A bizottság a jóvátételben szereplő 160 áru 50 százalékának 1938-as világpiaci árát rekonstruálta, ami azonban a jóvátételi volumen 85 százalékát tette ki. Megállapítást nyert, hogy a jóvátételi szerződésben megállapított áraknál a tényleges árak 1,86-szor magasabbak voltak (pl. az áramfejlesztő telepeknél ötször magasabban). Ez összességében 123.130.000 dollár többletfizetést jelentett Magyarországra rovasára. Az 1946/47-es világpiaci árakkal való összehasonlításnál a szorzószám már 2,88; ezzel számolva a magyar kormány vesztesége, ill. jóvátételi túlfizetése már 283.387.000 dollár.

A szovjet fél jóvátételi elképzeléseiről világosabb képet alkothatunk „A Szovjetunió jóvátételi programjának alapvető vonásai” címet viselő feljegyzésből, amelyet Majszkij² külügyi népbiztoshelyettes vezetése alatt a Szovjetuniónak okozott háborús károk nagyságának felmérésére és a jóvátétellel összefüggő kérdések kidolgozására létrejött különbizottság dolgozott ki. A bizottság munkájáról Majszkij 1944. június 28-án kelt levelében tájékoztatta Molotovot, s egyidejűleg elküldte számára az említett feljegyzést is.³ A bizottság egyike volt azoknak, amelyeket az SZK(b)P Politikai Bizottsága Lozovszkij⁴ külügyi népbiztoshelyettes javaslata alapján 1942. január 28-ai döntésével hozott létre, s amelyek már a háború utáni berendezkedés terveit dolgozták ki a szovjet vezetés számára.⁵

Az említett feljegyzés készítői a szovjet jóvátételi elképzelések megfogalmazásakor a hangsúlyt ugyan Németország gazdasági ellehetetlenítésére helyezték, s nagyobbrészt a német jóvátétel problémáival foglalkoztak, az anyag azonban tartalmaz néhány említésre méltó elgondolást Németország szövetségeseire vonatkozóan is.

Majszkij — és a bizottság — szerint a jóvátételt Németországnak és szövetségeseinek két formában: jóvátételi objektumok elszállításával és évenkénti áruszállításokkal kell teljesíteni. Eközben Majszkij minőségileg és mennyiségileg is különbséget tett Németország és a csatlós államok között, az utóbbiak esetében az évenkénti áruszállításokra helyezve a hangsúlyt, ami persze nem zárta ki a különböző javak elkobzását sem.

Majszkij a Szovjetunió végleges követelését maximum 75 milliárd dollárban határozta meg. Ezt azzal a véleményével támasztotta alá, miszerint a károk összegének megállapításánál alapvetően két feltételnek kell megfelelni: egyrészt a reálistan lehetséges összeg határán belül kell maradni úgy, hogy azért ez az ellenséges országok részéről maximális erőfeszítést igényeljen; másrészt biztosítsa a Szovjetunió elsőbbségét, de az összeg a szövetségesek részéről ne képezhesse vita tárgyát. Azt ugyanis Majszkij jól látta, hogy a szövetségesek részéről jelentkezni fog olyan törekvés, hogy elszabotálják a szovjet követeléseket és hosszadalmas statisztikai-gazdasági vitákat folytassanak.

2 I. M. Majszkij (1884–1975) szovjet akadémikus, politikus. 1943 és 1946 között a Szovjetunió külügyi népbiztosának helyettese.

3 A levelet és a feljegyzést lásd Arhiv Vnyesnyej Politiki Rosszijszkaj Federácii (a továbbiakban AVP), f. 017. op. 2. papka 1. gy. 1.

4 Sz. A. Lozovszkij (1878–1952) 1939 és 1946 között a Szovjetunió külügyi népbiztosának helyettese.

5 Lozovszkij javaslata és az SZK(b)P határozata megjelent az Isztocsnjyik c. folyóirat 1995/4. számában.

A dokumentum Magyarország esetében Finnország példáját alapul véve a következőképpen képzelte el a jóvátétel teljesítését: Magyarország 10 éven keresztül évi 200 millió dollár értékű árut szállított volna, ami végső összegében 2 milliárd dollárt tett volna ki, ezen felül terhelte volna bizonyos jóvátételi objektumok elkobzása is. Majszkij a csatlós államok részéről ilyen módon teljesítendő jóvátétel teljes összegét 12 milliárdban határozta meg.⁶ Mivel véleménye szerint sem Németországnak, sem szövetségeseinek háború előtti készletei nem fedezik a Szovjetunióknak okozott károkat, egyetlen megoldás kínálkozik: „elvenni Németországtól és szövetségeseitől mindazt, amit csak el lehet venni”. Bár ezen végkövetkeztetés sajnálatosan gyakorlattá vált a magyar jóvátételt illetően is, a magyar jóvátétel összegének 300 millió dollárban történő végleges megállapítása Majszkij elgondolásánál lényegesen kedvezőbb, még akkor is, ha tudjuk, hogy a Magyarország által ténylegesen teljesített összeg ennek többszöröse volt.

*

A magyar jóvátételi kötelezettségekkel is foglalkozó fegyverszüneti egyezmény tervezetét a magyar fegyverszüneti delegáció 1945. január 18-án vette át. A fegyverszüneti bizottság munkájáról szóló, a Minisztertanács 1945. február 1-jei jegyzőkönyvéhez csatolt beszámoló szerint a bizottság az ország súlyos gazdasági helyzetére való tekintettel már ekkor kérte a kártérítési összeg időtartamának 6 évről 10 évre való meghosszabbítását és a fizetés megkezdése időpontjának 1946. január 1-re való elhalasztását. Ehhez a szövetséges hatalmak képviselői nem járultak hozzá.⁷

Miklós Béla miniszterelnök a Minisztertanács 1945. február 9-i ülésén bejelentette, hogy Vorosilov marsallnál járt, aki közölte vele, öt napon belül egy tervet kérnek arra vonatkozóan, hogy a jóvátételt milyen eszközökkel és hogyan kívánja Magyarország megvalósítani. Vásáry István és Nagy Imre miniszterek szerint ad-

6 Németország szövetségeseitől — Olaszországtól, Magyarországtól, Romániától és Finnországtól — összesen 2 milliárd dollár értékű vagyonek kobzással számolt. A fennmaradó 10 milliárd dollárt évenként áruszállítások adták volna. 10 éves időtartam alatt az egyes államoknak az alábbi jóvátételi áruszállítást kellett volna teljesíteni Majszkij elképzelése szerint: Finnország 100 millió dollár, Magyarország 200 millió dollár, Románia 400 millió dollár, Olaszország 300 millió dollár, ami évente 1 milliárd dollárt jelentett volna a szovjet népgazdaság számára. (L. Majszkij feljegyzését AVP f. f. 017. op. 2. pakka 1. gy. 1.)

7 A beszámolót l. Dálnoki Miklós Béla kormányának (Ideiglenes Nemzeti Kormány) minisztertanácsai jegyzőkönyvei. 1944. december 23.–1945. november 15. Magyar Országos Levéltár, Bp., 1997. Szerk.: Szücs László. A. kötet, 157–162. p.

dig, amíg nem tisztázott, hogy Magyarország mivel rendelkezik és mire tart igényt a szovjet hadvezetőség, addig nem lehet megmondani, hogy jóvátétel fejében mit lehet adni. Vásáry felvetette, hogy az első évre könnyítést kellene kérni. Miklós Béla a konkrét terv összeállíthatósága végett kérte a négy szakminisztert, hogy üljenek össze és az elmúlt évek export forgalmát tekintetbe véve próbálják összeállítani a tervet.⁸

A magyar kormány hamarosan értesítést kapott a SZEB-től, hogy meg kívánják kezdeni a magyar jóvátételről szóló tárgyalásokat és tegye meg ajánlatát az 1945. évi szállításokra vonatkozóan, amit a magyar kormány 1945. február 15-én meg is tett. Már ebben az első ajánlatban kérte ugyanakkor, hogy az 1945. évi 50 millió dolláros összeget 25 millió dollárra csökkentse a szovjet kormány úgy, hogy a 25 millió dollár hátralék teljesítését a következő évekre engedélyezzék.⁹ Vorosilov és Puskin 1945. február 18-ai táviratukban, a SZEB által összegyűjtött anyagokat elemezve, arra a következtetésre jutottak, hogy Magyarország 1945-ben nem lesz képes jelentős mennyiségű mezőgazdasági termék, nyersanyag és iparcikkek szállítására, ezért azt javasolták, hogy az 1945. évi jóvátétel terhére szereljék le és szállítsák el azokat az ipari berendezéseket, amelyek nélkül Magyarország elboldogul.¹⁰ Ezt figyelembe véve, a szovjet fél a magyar kormány ajánlatát nem fogadta el, s február 20-án átnyújtotta a saját javaslatait tartalmazó jegyzéket. A magyar kormány az időhúzás taktikáját választotta: csak 1945. március 12-én válaszolt a szovjet javaslatra, továbbá sem a jóvátétellel foglalkozó magyar szervezet létrehozását, sem a tárgyalások folytatását nem szorgalmazta, így mindkettő szovjet kezdeményezésre jött létre, az előbbi március 22-én, az utóbbi április 21-én. Az 1945. április 21-ével megindult és a szovjet fél által diktált gyorsított ütemben lefolytatott tárgyalási folyamatról kapunk pontos áttekintést Pokorny Hermann altábornagy által készített és itt közzétett jelentéséből.

Pokorny Hermannt (1882–1960) első ízben 1921-ben nyugdíjazták ezredesi rangban. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány orosz nyelvtudására való tekintettel Vörös János javaslatára 1945. február 5-ei ülésén altábornagyi rangban kinevezte az összekötő törzs, majd röviddel ezt követően a Külügyminisztérium Fegyverszüneti Osztály élére. Előléptetése 1945. szeptember 17-én került a minisztertanács elé,

8 Dálnoki Miklós Béla kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei. i. m. A. kötet 191–192. p.

9 A magyar kormány jóvátételi ajánlatát közli *Szücs László* a *Külpolitika* 1996. 2. számában: A szovjet–magyar jóvátételi egyezmény. 93–119. p.

10 Lavrov, a 3. európai osztály vezetőjének feljegyzése Dekanozov számára d.n. Arhiv Vnyesnyej Politiki (AVP) f. 77 op. 25 papka 114 gy. 23)

de csak október 13-án hagyták jóvá. 1945. november 1-jén munkája elismeréséül vezérezredessé léptették elő, ezt követően nyugdíjazták.

Pokorny Hermann jelentése jól érzékelteti a magyar fél kiszolgáltatottságát a tárgyalási folyamatban, ugyanakkor a valóságosnál kedvezőbb képet fest a kormány és a tárgyalóküldöttség törekvéseiről a nemzeti érdekek képviselésében. A magyar ipar felszámolását jelentő szovjet igényekkel szembeni — részben sikeres — ellenállási kísérletek méltánylása mellett rá kell mutatnunk arra, hogy a kormány nem tett kísérletet az 1938-as világpiaci árakon való értékmegállapítás megakadályozására. A minisztertanács 1945. május 23-ai ülésén az ezzel kapcsolatos vitában csak Vásáry István pénzügyminiszter és Valentiny Ágoston igazságügyminiszter állt ki a számunkra jóval kedvezőbb megoldás mellett, ezzel szemben mind Oltványi Imre bankelnök, mind Nagy Imre, Gyöngyösi János és Takács Ferenc miniszterek a kapitulációs magatartás mellett foglaltak állást. A szovjet érdekeknek megfelelő határozati javaslatot Gerő Ernő terjesztette a testület elé, amely szerint a kormány az 1938-as világpiaci árelvet elfogadja, tekintettel arra,

„1) hogy Sztahurszkij¹¹ határozottan kijelentette, hogy a 38-as világpiaci ár a mérvadó,

2) hogy a részletes tárgyalás alatt több ízben kijelentették, hogy a 38-as világpiaci ártól el nem térhetnek,

3) hogy a finn, román viszonylatban ugyancsak a 38-as világpiaci árakat alkalmazták és

4) hogy a részletes tárgyalás alatt az oroszok engedékenységet és jóindulatot tanúsítottak és a visszautasítás a jó viszonyt csak rontaná...”¹²

Végül is a magyar fél az egyre erősödő szovjet nyomásra úgy írta alá a jóvátételi egyezményt, hogy nem kapott tárgyalópartnerétől választ azokra a kérésekre, amelyek a leszerelt gyárak és elszállított anyagok jóvátételi szállításokba való becsapítására vonatkoztak. Ezt az sem menti teljes mértékben, hogy az aláírással egy időben Dálnoki Miklós Béla a kérést megismétlő emlékeztetőt juttatott el Vorosilov marsallnak.

Hasonlóan túlzottan derülátó Forbáth Róbert¹³ jelentése Rákosi Mátyásnak, amely ugyan elismeri, hogy a jóvátétel a vas- és fémipar kapacitásának 80%-át

11 Sztahurszkij, Mihail Mihajlovics altábornagy 1945 júliusáig a magyarországi SZEB elnökének helyettese volt.

12 Dálnoki Miklós Béla kormányának (Ideiglenes Nemzeti Kormány) minisztertanácsi jegyzőkönyvei, i. m. 465. p.

13 Forbáth Róbert vegyészmérnök a háború előtt a Szociáldemokrata Pártnak volt tagja, ebben az időszakban azonban már kommunistaként töltötte be az Iparügyi Minisztérium tanácsosi, illetve főosztályvezetői tiszteit.

igénybe veszi, a veszteség szerinte két-három év alatt teljesen kiküszöbölhető. Forbáth jelentéséből még az is kitűnik, hogy a tárgyaló delegációk vezetői az 1938-as világpiaci árak elfogadásáért nem tudták a felelősséget vállalni, és a fent említett minisztertanácsi döntésre az ő kérésükre került sor. Forbáth világossá tette Rákosi számára azt is, hogy a vállalt kötelezettségek teljesítése lehetetlen.¹⁴ Ennek nincsenek meg a feltételei a nemzetgazdaság teljesítményeiben, tartalékaiban, de hiányoznak azok a szervezeti, technikai feltételek is, amelyek révén a lehetetlen megvalósítása megkísérelhető lehet. Forbáth jelentése minden bizonnyal közrejátszott abban, hogy az MKP vezető politikusai nem gördítettek akadályt a jóvátételi szállítások elhalasztását, további engedmény kieszközlését célzó, a nemzeti érdekeknek határozottabban hangot adó kormányzati magatartás elé.

Dokumentumok

1.

1945. június 17.

Pokorny Hermann jelentése a szovjet–magyar jóvátételi tárgyalásokról

Magyar Külügyminisztérium
Fegyverszüneti Bizottság

Negyedik tájékoztató összefoglalás
A szovjet–magyar jóvátételi tárgyalások

Május folyamán a fegyverszüneti egyezmény 12-ik cikkelye szerint teljesítendő jóvátételnek kérdése döntő stádiumba lépett. Az egyezmény egyéb kérdései a jóvátétellel szemben teljesen háttérbe szorultak, úgy hogy ebben a tájékoztató összefoglalásban csak a jóvátételi kérdés történetével foglalkozom.

A fegyverszüneti egyezmény 12-ik cikkelye és az azt kiegészítő D. függeléke a következőképpen szól:

¹⁴ A jóvátételi egyezmény terheiről l. *Szücs László*: A szovjet-magyar jóvátételi egyezmény. i. m. 102–104. p.

„Azokat a károkat, melyeket Magyarország a Szovjetuniónak, Csehszlovákiának és Jugoszláviának okozott hadműveleteivel és ez országok területeinek meg szállásával, Magyarország megtéríti a Szovjetuniónak, Csehszlovákiának és Jugoszláviának. Emellett tekintetbe véve, hogy Magyarország nemcsak megszüntette a háborút az Egyesült Nemzetek ellen, hanem hadat is üzent Németországnak, a felek abban állapodtak meg, hogy Magyarország az okozott károkat nem teljes egészében, hanem csak részben téríti meg. Ez a kártérítés 300 millió amerikai dollárban állapíttatik meg, melyet 6 év folyamán törleszt le áruban (gépekben, folyami hajókban, gabonában, jószágban stb.). A kártérítés összegéből 200 millió amerikai dollár a Szovjetuniót illeti meg, a Csehszlovákiának és Jugoszláviának járó kártérítés összege pedig 100 millió amerikai dollár.

D. függelék a 12-ik cikkelyhez

Azoknak az áruknek részletes jegyzékét és az árunemek megnevezését, melyeket Magyarország a Szovjetuniónak, Csehszlovákiának és Jugoszláviának az egyezmény 12-ik cikkelye értelmében fog szállítani, valamint a szállítások megállapított időpontját évek szerint, az érdekelt kormányok külön egyezményei fogják meghatározni. Ezeket a szállításokat az 1938-ban érvényes árak alapján fogják teljesíteni, felemelve az ipari berendezések árát 15%-kal, a többi árukét pedig 10%-kal.

Az egyezmény 12-ik cikkelyében megjelölt kártérítés kifizetésének elszámolási alapját az amerikai dollárnak az egyezmény aláírása napján érvényes aranyparitása képezi, vagyis egy uncia arany értéke: 35 dollár.”

A magyar kormány 1945. február 15-én a fentiek szerint előírt jóvátétel teljesítése érdekében az 1945. évi részletre előterjesztette javaslatát a SZEB-nek.¹⁵ Abban 68.400.000 P értékű mezőgazdasági cikket és 102.600.000 P értékű iparcikket (tehát összesen 171.000.000 P értéket) ajánlott fel. Ezt az összeget a magyar kormány 50 millió dollárral egyenlőnek, a dollárt pedig 3,42-vel számította. Részletes indoklás alapján a magyar kormány egyben az 1945. évi szállítások dollárösszegének 24 millió dollárra való leszállítását kérte, valamint a megmaradt 25 millió dollárnak a következő évekre való elosztását.

Február 20-án Vorosilov marsall ezt az ajánlatot visszautasította, és a Szovjetunió részéről egy előzetes jegyzékét adott át azokról az árukról, melyek az első évben, valamint a következő 5 évben Magyarországról elszállítandók lennének a Szovjetunióba.¹⁶

¹⁵ A dokumentumot Szücs László adta közre. *Külpolitika* 1996. 2. sz. L. 9. sz. jegyz.

¹⁶ A Szovjetunió előzetes jegyzékét l. a Fegyverszüneti Tárcaközi Bizottság iratanyagában. Magyar Országos Levéltár (= MOL) XIX-A-58. (Fegyverszüneti Tárcaközi Bizottság iratai) I/3-c

A magyar kormány erre a jegyzékre március 12-én válaszolt. Abban a válaszban egyes tételek megváltoztatását vagy csökkentését kérte a kormány, valamint annak a nézetének adott kifejezést, hogy a jegyzékben felsorolt tételek értéke a jóvátételi összeget jóval túl fogja haladni. A kormány a továbbiakban a SZEZ-et az ipartelepek kapacitására, a szállítási nehézségekre, a gyártáshoz szükséges behozatalra figyelmeztette, és a SZEZ megértését, valamint támogatását kérte.

A kártérítési kérdésben ezután szünet állt be, amíg március 21-én Zorin v[ezér]őrnagy, a SZEZ kártérítési osztályának vezetője felkért engem, hogy a magyar kormányon belül egy, az övéhez hasonló kártérítési osztályt állítsak össze. Ezen belül külön csoportok legyenek a gyárberendezések, vasútfelszerelések, hajók, fémek és mezőgazdasági áruk számára. A magyar kártérítési osztály meg lett szervezve,¹⁷ de a tárgyalásokra való meghívás egyelőre elmaradt.

Csak a magyar kormány Budapestre való megérkezése után, április 19-én Zorin v[ezér]őrnagy magához kéretett, és bejelentette, hogy április 21-én a jóvátételi kérdések megbeszélése megkezdődik. Zorin v[ezér]őrnagy egyben közölte velem, hogy az egyes tételek a következő sorrendben kerülnek tárgyalás alá: 1. Fémek, 2. Gépek, 3. Hajók, 4. Mezőgazdasági cikkek.

Az április 21-én kezdődő tárgyalásokat szovjet részről Rjabcsenko ezredes vezette a közben Moszkvába távozott Zorin v[ezér]őrnagy helyett. Az egyes szakcsoportok tárgyalásain a pénzügy, kereskedelmi és gazdasági szakértőkkel együtt csak esetenként vettem részt. (IV. 21., 24., 27., 30.), hogy azok haladásáról személyesen meggyőződjem. A szovjet–magyar tárgyalásoknál felmerülő problémák megvitatására gazdasági értekezletet hívtam össze, melyeknél a Küm., Ip. M., Földm., Kerm., Közell. M.¹⁸ és Nemzeti Bank voltak képviselve.

Az április 30-ai tárgyalásnál jóvátétel kérdésében egy új szempont merült fel, mely nagy aggodalmat okozott. A hajók árának megbeszélésénél t. i. Rjabcsenko ezredes kijelentette, hogy az általunk kikalkulált és bemondott árak általában elfogadhatatlanul magasak, és minden árunál csak az 1938-as világpiaci ár lehet mérvadó dollárban.

17 A Kártérítési Ügyosztály felállításáról a Külügyminisztérium 1945. március 22-én értesítette a Szövetséges Ellenőrző Bizottságot. Az ügyosztályt a Külügyminisztériumon belül alakították meg Pokorny Hermann altábornagy vezetésével a Külügyminisztérium, az Iparügyi Minisztérium, a Pénzügyminisztérium, a Földművelésügyi Minisztérium, Kereskedelem- és Közlekedésügyi Minisztérium, a Közellátásügyi Minisztérium, valamint a Nemzeti Bank képviselőiből. (MOL XIX-J-I-j (Külügyminisztérium. Központilag kezelt iratok. TÜK iratok) SZU TÜK 29. d. IV-536/1. t.)

18 Külügyminisztérium, Iparügyi Minisztérium, Földművelésügyi Minisztérium, Kereskedelem- és Közlekedésügyi Minisztérium, Közellátásügyi Minisztérium.

A Minisztertanács, valamint a tárcaközi gazdasági értekezletek behatóan foglalkoztak ezzel az új problémával, és annak eredményeképpen a magyar kormány álláspontját egy szóbeli jegyzékben rögzítette, mely szerint: először a fegyverszüneti egyezmény ilyen feltételről nem tesz említést, másodszor nagy részben olyan árukról van szó, melyekre nézve világpiaci ár nem létezett, és harmadszor, ezáltal az államháztartás fenti értelemben való megterhelése beláthatatlan következményekkel járhat.¹⁹

Ezt az álláspontot a miniszterelnök úr május 5-én Sztahurszkij altábornagy és Puskin követnél megtartott megbeszélésnél képviselte, melynél a külügyminiszter és a gazdasági tárcák miniszterei is jelen voltak.²⁰ A miniszterelnök úr ez alkalommal a hadiszákmányként leszerelés alatt álló és részben már elszállított gyárberendezések kérdését is szóba hozta, és kérte a leszerelések beszüntetését vagy legalább a már elszállított gyárberendezések árának a kártérítési összegbe való beszámítását.

A május 8-ai szovjet–magyar kártérítési tárgyalásnál bejelentettem a miniszterelnök úr május 5-ei intervencióját. Szovjet részről elhangzott panaszra, hogy a tárgyalások lassan haladnak, felhívtam a szovjet bizottság figyelmét a nagy nehézségekre, amelyekkel a magyar kártérítési közegeknek kell megküzdeni. (Közlekedési és összeköttetési nehézségek, biztonság hiánya a gépkocsikra, kerékpárokra és személyekre nézve, egyes üzemek megközelíthetatlensége azok szovjet őrsege miatt, gyártási nehézségek a különféle anyagok hiánya miatt, melyeket külföldről kell behozni.)

A szovjet kártérítési osztály ezzel szemben arra az álláspontra helyezkedett, hogy nincsen semmi köze a nehézségekhez; azok elhárítására forduljunk a SZEB-hez.

Zorin v[ezér]őrnagy Moszkvából való visszatéréseivel új fordulat állott be a jóvátétel kérdésében.

Sztahurszkij altábornagy május 14-én a miniszterelnök úrnak egy új jegyzéket adott át a 6 éven belül teljesítendő jóvátételi szállításokról, melyhez egy egyez-

19 A magyar kormány említett szóbeli jegyzékét l. a Minisztertanács 1945. május 4-ei ülése jegyzőkönyvéhez csatolva. Dálnoki Miklós Béla kormányának (Ideiglenes Nemzeti Kormány) minisztertanácsi jegyzőkönyvei. i. m. 409–414. p.

20 Az 1945. május 5-ei megbeszélésen a SZEB részéről Sztahurszkij altábornagy, Puskin követ, Grigorjev követségi tanácsos, a magyar kormány részéről Miklós Béla miniszterelnök, Gyöngyösi János külügyminiszter, dr. Vásáry István pénzügyminiszter, Gábor József kereskedelmi miniszter, Nagy Imre földművelésügyi miniszter, Pokorny Hermann altábornagy és az Iparügyi Minisztérium képviselőjében Szele Mihály tanácsos voltak jelen. Az ülésről készült feljegyzést l. MOL XIX-A-1-j (Miniszterelnökség. Általános iratok) 2256/1945.

ményszervezet volt csatolva.²¹ Egyben felszólította a magyar kormányt, hogy választ az elvi kérdésekben május 18-án 10 órakor adja meg. Abban a jegyzékben lényeges eltérések mutatkoztak a február 20-án átadott jegyzékkel szemben, különösen ami a szállítandó gyári berendezésekre vonatkozik.

A május 18-án átnyújtott válaszjegyzékben a magyar kormány elvi kérdésekben a következőképpen foglalt állást: Először ismételtlen kérte, hogy a gyárak leszerelését szüntessék be, és a már vissza nem szállítható berendezéseket a jóvátételi összegbe tudják be. Másodszor hivatkozás Vorosilov marsall február 20-ai kijelentésére, hogy a jóvátételi szállítások által Magyarország ipara nem válik életképtelenné, ezzel szemben a most átnyújtott lista bizonyos iparágakat teljesen megbénít. Harmadszor: a szovjet, jugoszláv és csehszlovák kérések összehangolása. Negyedszer ismételtlen kéri, hogy az 1938-as világgiaai árakból bizonyos tételéknél tekintsenek el. Ötödször: figyelmeztetés, hogy egyes gyárberendezések elszállítása az ott gyártandó jóvátételi szállításokat meghiúsítaná. Hatodszor támogatást kér, hogy a jóvátételi gyártások számára szükséges külföldi behozatalt lehetővé tegye. Hetedszer: az elkövetkezendő jóvátételi tárgyalásoknál közös jegyzőkönyvek felkertetését kéri, és nyolcadszor a jóvátételi szállításokra vonatkozó érdemi válaszokat kilátásba helyezi.²²

Sztahurszkij altábornagy és Zorin v[ezér]őrnagy május 18-án ezt a szóbeli jegyzéket átvették, anélkül, hogy arra érdemben válaszoltak vagy választ kilátásba helyeztek volna. Zorin v[ezér]őrnagy válasza csak annyiban állott, hogy a jóvátételi tárgyalások az új jegyzék alapján immár 19-én meg is kezdődnek. Még aznap át kellett adni a kormány teljhatalmú megbízásával ellátott tárgyaló csoportvezetők jegyzékét. E tárgyalásokkal a következő szakértők lettek megbízva:

I. csoport (gépi felszerelések, készletből és új gyári termelvények): Forbáth Róbert min[iszteri] tanácsos, az Iparügyi Minisztériumból,

II. csoport (vasútfelszerelés): Rostássy István min[iszteri] tanácsos, a Kereskedelem és Közlekedésügyi Minisztériumból,

III. csoport (hajók): Tóth Béla műszaki tan[ácsos], az Iparügyi Minisztériumból,

21 A dokumentumot I. Dálnoki Miklós Béla kormányának (Ideiglenes Nemzeti Kormány) minisztertanácsi jegyzőkönyvei. i. m. 446–459. p.

22 Az 1945. május 14-ei megbeszélésről készült feljegyzést és a magyar kormány május 18-ai szóbeli jegyzékét I. MOL XIX-J-1-j SZU TÜK 29. d. IV-536/1. t. A magyar kormány válasza megjelent: Dálnoki Miklós Béla kormányának (Ideiglenes Nemzeti Kormány) minisztertanácsi jegyzőkönyvei. i. m. 460–463. p.

IV. csoport (fémek): Szele Mihály min[iszteri] tan[ácsos] az Iparügyi Minisztériumból,

V. csoport (búza, magvak); VI. [csoport] (állatállomány); VII. [csoport] (különféle): Ujházi László min[iszteri] titkár a Földm[űvelésügyi] Minisztériumból.²³

Május 19-én Zorin v[ezér]őrnagy rövid bevezetése után az egyes csoportok külön-külön kezdték meg tárgyalásaikat. Ezalatt a Nemzeti Bank (dr. Kárász) és a Ker[ereskedelem és Közlekedésügyi] Minisztérium (Szilágyi) képviselőivel még egyszer Zorin v[ezér]őrnagyhoz fordultam az árkérdés ügyében, rámutatva ennek a kérdésnek óriási jelentőségére Magyarország számára. Zorin v[ezér]őrnagy azt felelte, hogy ennek következményeivel teljesen tisztában van, de lehetetlen, hogy attól az alapról eltérjenek, mert az Romániára és Finnországra nézve is alkalmazva lett. Egyben Zorin v[ezér]őrnagy az árkérdésben még egy további súlyosbítást is közölt velünk, amennyiben az árakba a szállítás a gyár, illetve termelőtől, valamint a csomagolás sem számítható be, ugyanakkor a kockázat a szállítás alatt is (a gyártól egészen a rendeltetés helyéig) szintén a magyar kormányt terheli.

A pünkösdi ünnepek után a tárgyalások 22-étől naponként folytatódtak. 23-án este Zorin v[ezér]őrnagy az öt csoportvezetővel együtt magához kéretett. Ez alkalommal kijelentette, hogy a csoportvezetők arra a téves álláspontra helyezkednek, hogy kereskedelmi tárgyalásokról van szó, Magyarországnak jóvátételt kell fizetnie, és ilyen esetben egész más elvek uralkodnak, mint a kereskedelmi életben: Magyarországnak azt kell szállítani, amit a Szovjetunió tőle igényel, éspedig azokon az árakon, melyek akkor a világpiacian uralkodtak, tehát tekintet nélkül az akkor a belső piacon kialakult árakra.

Annak az érdekében, hogy a magyar kormány ezeket a súlyos terheket a lehetőség szerint csökkentse, melyeket a jóvátétel fenti elvek szerinti elszámolásával vállalnia kellett, a Külügyminisztérium még a következő szóbeli jegyzékkel fordult a SZEB-hez:

Május 26-án benyújtotta annak a 43 vállalatnak a jegyzékét, amelyek részbeni vagy teljes leszerelése már megtörtént vagy még folyamatban volt, és melyek a jóvátételi listán nem szerepeltek. A magyar kormány kérte a berendezések visszaadását vagy legalább a jóvátételi összegbe való beszámítását.²⁴

Ugyanezt kérte a magyar kormány a 26-án a SZEB-hez beküldött szóbeli jegyzékben a Tungsram gyárra nézve is. (Értéke 12 millió amerikai dollár.)

23 A szakértőknek adott meghatalmazást l. Dálnoki Miklós Béla kormányának (Ideiglenes Nemzeti Kormány) minisztertanácsi jegyzőkönyvei. 459–460. p.

24 A Magyar Külügyminisztérium 116/F. B. sz. jegyzéke. L. MOL XIX-J-1-j SZ TÜK 31. d. IV-536/5. t.

Május 28-án a magyar kormány a SZEB-nek beküldte 37 üzemnek jegyzékét, melyekből nyersanyagokat és árukészleteket szállítottak el, és kérte azok visszaadását vagy legalább a jóvátételbe való beszámítását.²⁵

A jóvátételi szállítások gyártásának biztosítása érdekében május 28-ára a cseh-szlovák misszió vezetőjét (Kmo Dalibort) értekezletre hívtam meg. Ez alkalommal megállapodtunk, hogy a magyar kormány megbízottjai minél hamarabb Pozsonyba és Prágába utazzanak a gyártáshoz szükséges nyersanyagok (bányafa, koks, érc stb.) cserekereskedelem útján való beszerzése érdekében.

Az Iparügyi minisztérium pedig május 29-én a SZEB-nek részletesen bejelentette, milyen anyagok és honnan való behozatala szükséges a jóvátételi gyártások érdekében.

Május 29-én az I. csoport tárgyalásánál kitudódott, hogy az 1945. évi jóvátételi végösszegben még egy jelentékeny hiány mutatkozik, és hogy annak fedezésére a szovjet kártérítési osztály a két ajkai alumíniumüzemet és a székesfehérvári hengerművet igényli. Az a [sic!] Magyarországnak nélkülözhetetlen üzemek megmentése érdekében a miniszterelnök úr levélben fordult Vorosilov marsallhoz azzal a nyomatékos kéréssel, hogy az 1945. évi jóvátételi hiány fedezetére a Szovjetunió a már elszállított Tungram gyár berendezésének értékét állítsa be. Forbáth tanácsossal pedig a késő délutáni órákban először Zirinov őrnagynál, azután az I. csoport vezetőjénél (Limarenko alezredesnél) huzamos tárgyalásban az ajkai művek meghagyása mellett érveltünk. Ezzel kapcsolatban azokról a gyári berendezésekről és iparcikkekről tárgyaltunk, melyek[et] a Tungram ajánlat el nem fogadása esetében cserében felajánlhatnánk.

Tárgyalásainkat 30-án de. és este folytattuk. Érveléseink annyira meggyőzően hatottak, hogy a szovjet kártérítési osztály az ajkai alumíniumművek átadásáról lemondott. Hosszadalmas és még június 1-én is folytatott tárgyalásoknál végre sikerült az 1945. évre mutató hiányt áruszolgáltatások és gyárberendezések igénylése és felkínálása útján kb. 6 millió dollárról kb. 4 millióra, azután 2 millióra csökkenteni, végül teljesen eliminálni.

Amikor június 2-án már úgy látszott, hogy 2-3 napon belül az egyezmény aláírására kerül sor, akkor június 3-án — részünkre váratlanul — Zorin v[ezér]őrnagy Moszkvába repült.

Június 6-án este Rjabcsenko ezredes értem küldött, és közölte velem, hogy Moszkvából távbeszélőn értesítést kapott, mely szerint az 1945. évi jóvátételi összegben még mindig 1.003.500 USA dollár hiány mutatkozik. A szovjet kor-

25 L. a Külügyminisztérium 119/F. B. számú jegyzékét és annak mellékletét. MOL XIX-J-1-j SZU TÜK 31. d. IV-536/5. l.

mány nem akarja a már a teljesítőképesség határáig igénybevett magyar ipart újból megterhelni, azért ajánlja, hogy a hiányzó összeget benzinnel, petróleummal és diesel-motorolajjal pótoljuk. Tőlem 45 perc alatt pozitív választ vár, mert akkor Moszkvának jelentenie kell. Forbáth és Gombási olajkormánybiztos bevonásával a szovjet igénylés a kitűzött időben elintézését nyert.

Június 7-én és 11-én az iparügyi miniszter jegyzéket küldött a SZEB-nek, melyben a jóvátétel teljesíthetősége érdekében a gyáraknak frontmegrendelésekkel való megterhelésének beszüntetését kérte; továbbá azt kérte, hogy most már végleg hagyják abba egyes gyárak hadizsákmánykénti leszerelését és anyagkészleteknek elszállítását.

Június 11-én Rjabcsenko ezredes átadta az aznap Moszkvából futárral érkezett Egyezmény eredeti szövegét és annak 5 mellékletét, az ehhez tartozó Részletezésekkel együtt.

A 18 oldalas anyagnak magyar nyelvre való fordítása az Ipar[ügyi] és a Külügy-minisztérium fordítóit nagy feladat elé állította, mely szakadatlan éjjel-nappali munkát igényelt. A 11-én és 13-án megtartott közös megbeszéléseknél igyekeztek a csoportvezetők még egyes tételeken változást vagy enyhítést elérni. Ez alkalommal újból és újból a Tungsram gyár berendezésének a jóvátételbe való beszámítását hoztuk szóba, de eredményt nem lehetett elérni. Az ipari szállítások terén csak egyes gyárak leszerelési időpontjának elhalasztását és a havonta szállítandó mennyiségek megváltoztatását fogadták el. Lényeges eredményt csak a sertésszállításoknak értünk el, amennyiben a szovjet jóvátételi osztály hosszú viták és a földm[űvelésügyi] miniszter úr személyes közbenjárása után kenyérszállatok szállításától eltekintett.

Amikor 14-én reggel elrendeltetett, hogy az egész Egyezmény tisztázati példányai 15-én délig kész kell, hogy legyenek, az csak úgy volt végrehajtható, hogy az Ipar[ügyi] és Külügyminisztérium 16 fordítóját, gépírónőjét és 3 mérnököt írógépekkel együtt a szovjet jóvátételi osztály irodájába hoztam át, hol közös és valóban végkimerülésig menő munkában feladatunknak kitűzött időpontig tettünk eleget.

Június 15-én délben még egyszer a miniszterelnök úr megbízásában felkerestem Sztahurszkij altábornagyot a Tungsram gyárnak a jóvátételbe való beszámítása ügyében. De ez a lépés is hiábavalónak bizonyult.

Június 15-én este 10 órakor aláírta Vorosilov marsall és a magyar miniszterelnök úr az Egyezményt. Ez alkalommal megjegyezte a marsall úr, hogy reméli, hogy Magyarország és a Szovjetunió a jövőben öröndetesebb egyezményeket fog aláírni, mint a mai egyezményt. 16-án pedig a marsall a lakásában adott estebéden egyik pohárköszöntőjében annak a meggyőződésének adott kifejezést, hogy Magyarország újból fel fog virágozni, és erősebb, valamint boldogabb lesz, mint valaha.

A magyar kormány a jóvátétel teljesítésével nagy felelősséget vállalt magára, amiért a miniszterelnök úr 14-én Vorosilov marsallnak egy Aide Memoire-t adatott át, melyben a következőt megállapította, és kérte:

Először, hivatkozás a május 18-án átadott szóbeli jegyzékre, másodszor hivatkozás a május 26-án Sztahurszkij altábornagynak küldött szóbeli jegyzékre a leszerelt gyárakra vonatkozólag, harmadszor hivatkozás a május 29-én beküldött szóbeli jegyzékre az elszállított anyagokra nézve. Megállapítás, hogy a magyar kormány még a mai napig sem kapott választ ezekre a jegyzékekre, és figyelmeztetés, hogy az állam gazdasági helyzete nagyon kritikus.

Megállapítás, hogy a magyar kormány az egyezmény előírásával ilyenformán súlyos felelősséget vállal magára, ugyanakkor nagy bizalommal van a Szovjetunióval szemben, és reméli, hogy a Szovjetunió Magyarország jóvátételi nehézségét elismeri, és az ezáltal várható gazdasági krízisekben Magyarországnak segíteni fog. Nevezetesen, hogy a leszerelt és a jóvátételi jegyzékben nem szereplő gyárberendezéseket visszaadja, vagy ha az lehetetlen, akkor a jóvátételbe beszámítja. Ugyanazt a reményét fejezi ki az elszállított anyagokra nézve is, továbbá hogy a külföldi behozatalt elősegíti, és végül, hogy Magyarországot a jóvátételből kifolyólag ért krízisekben támogatni fogja.

Ennek a tájékoztató összefoglalásnak egy példányát a Külügyminisztérium, az összes mellékletekkel és jegyzőkönyvekkel együtt, mint történelmi okmányt őrzi. Ez az okmány tanúskodik majd az utókor előtt arról, hogy a magyar kormány Magyarország érdekeit szívósan és becsületesen védelmezte, és abban a szerencsétlen helyzetben, amibe a németek, valamint a nyilasok juttatták, minden lehetőséget megragadott, hogy a jóvátétel teljesítésével várható válságokon enyhítsen.

Budapest, 1945. június 17.

Pokorny [Hermann] s. k.
altábornagy, a Fegyverszüneti Bizottság elnöke

MOL XIX-A-1-j. Miniszterelnökség. Általános iratok. 39. d. XXXV (2)
Sokszorosított másolat.

2.

1945. június 20.

**Forbáth Róbert jelentése Rákosi Máttyás számára a szovjet–magyar
jóvátételi tárgyalásokról**

Összefoglaló jelentés a jóvátételi tárgyalásokról

A fegyverszüneti szerződés 12. pontja értelmében köteleztük magunkat 300 millió dollár vagy annak megfelelő értékű ipari és mezőgazdasági termék fizetésére. Eből 200 millió dollárt a Szovjetuniónak, 100 milliót pedig Csehszlovákiának és Jugoszláviának együtt vagyunk kötelesek fizetni.

A Szövetséges Ellenőrző Bizottság orosz részéről már április végén rendelészerű értesítéseket kaptunk különböző acélárak jóvátételben szállítására. Mivel termelésünk előirányzatának szüksége volt az egész jóvátételi kötelezettség ismeretére, több ízben kértük a Szövetséges Ellenőrző Bizottságot, hogy a teljes kért anyagot hozzánk eljuttassa. Május 15-én hivatalos jegyzék formájában átnyújtották jóvátételi követeléseiket 7 csoportra felosztva, amelyek közül az 1. csoport a gyári berendezéseket és az új gyártmányokat, a 2. csoport a vasút felszerelési anyagot, a 3. a hajókat, a 4. a fém- és vasárukat, az 5. búza- és magvakat, 6. állatokat, 7. pedig különféle mezőgazdasági terményeket foglalt magában. Az orosz bizottság kívánságára magyar részről minden csoport 1-1 tárgyaló megbízottat küld ki, amelyik szóbeli tárgyalások során a technikai és pénzügyi feltételeket fogja tisztázni. A magyar kormány a tárgyalások vezetésére következő megbízottakat rendelte ki: 1. csoport Forbáth Róbert Ip. Min. tanácsos, 2. csoport Tóth Béla Ip. Min. osztálytanácsos, 3. csoport Rostácssy István KKM miniszteri tanácsos, 4. csoport Szele Mihály Ip. Min. miniszteri tanácsos, 5., 6. és 7. csoport Ujházy László Földm. Miniszteri titkár.

Orosz részről az 1. csoport vezetője: Limarenko alezredes, 2. csoport Titov alezredes, 3. csoport Bezrukov alezredes, 4. csoport Salasov alezredes, 5., 6. és 7. csoport Andrejev alezredes.

A tárgyaló csoportok vezetője magyar részről Pokorný altábornagy úr, a jóvátételi bizottság elnöke, míg orosz részről Zorin tábornok, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság gazdasági osztályának vezetője volt.

A tárgyalások május hó 19-én kezdődtek, és rövid megszakításokkal június hó 12-ig tartottak. A tárgyalásokon magyar részről állandóan jelen voltak egyes tár-

cák, valamint a Nemzeti Bank képviselői, továbbá esetenként a gyárak megbízottai és egyéb szakértők. A tárgyalásokról magyar és orosz jegyzőkönyveket vezettek.

A csoport felosztása aránytalan volt, amennyiben az 1. csoport magába foglalta a magyar ipar igen sok különböző ágait, és kiterjedt úgy teljesen leszerelendő gyári berendezésekre, mint pedig kész gyártmányokra. A többi csoport feladatai, bár anyagi terjedelmükben részben nagyobbak, irányukban ellenben egyöntetűek voltak. Ezért az 1. csoport vezetője az egyes letárgyalandó pontok részleteinek megvitatására az illető cégeket behívatta, és azok szakértői segítségével tárgyalta. Összességében az 1. csoport által képviselt érték 36.056.900, a 2. csoport 46.429.800, a 3. csoport 12.925.000, a 4. csoport 70.271.800, az 5., 6. és 7. együtt 9.048.000 volt. A tárgyalások a jegyzőkönyvekben részletesen megtalálhatók, miéрт itt csak összefoglalólag térhetünk ki azok eredményére. Az 1. csoport tárgyalásai során a legnagyobb súlyt a már működő gyári berendezések, illetve teljes gyárak megmentésére fordította. Az alap elgondolás szerint az 1. csoport vezetője arra törekedett, hogy a meglévő gyárberendezéseket új gyári termelvényekkel pótolja.

Az orosz tárgyalók ezzel a kívánságunkkal szemben mindig arra hivatkoztak, hogy éppen a német–magyar csapatok által megszállt hatalmas területeken rombolások miatt semmiféle ipar nem maradt, miéрт ragaszkodniuk kell iparberendezéseink áttelepítéséhez, hogy önük minél hamarabb megindulhasson újra az ipari élet. Ennek ellenére sikerült igen sok engedményt és kedvező átalakítást elérnünk: elvi beleegyezésüket adták, hogy minden olyan felszerelt berendezési tárgyat, amit új gyártásból akár külföldről, akár belföldről tudunk nyújtani, pótlásként elfogadnak. Továbbá nem zárkoztak el azelől sem, hogy egyes gyárak teljes leszerelése helyett a kívánt berendezési tárgyakat több gyárból elosztva bocsássuk rendelkezésükre. Továbbá sikerült számos gyártelepnél olyan kedvező leszerelési programot kikötni, amelynél a gyár üzemmenete nem szakad meg, hanem az elvitt gépek helyett a gyár új gyártásból regenerálódik, a meghagyott géppark helyett pedig az év végéig új gyártásból pótoljuk a követelő [sic!] szállításokat. Mindezekon felül sikerült néhány olyan követelést teljesen törölnetni, amelyek a magyar ipar számára különösen fájdalmasak lettek volna. Ilyenek voltak pl. az ajkai alumíniumgyár, az ajkai timföldgyár, a dorogi bánya erőtelepe, tatabányai erőtelep egy része, a győri vagongyár erőtelepe, a pécsi brikettgyár, a Csonka gépgyár, néhány textilgyár és még sok olyan tétel, amit a tárgyalások során, mint új követelést vetettek fel. Az első jegyzékben átadott követelés nem fedezte az első évi összeget, mert gyáraink csökkent kapacitás[a] miatt az első évben megkövetelt termelést nem tudtuk minden esetben vállalni. Végeredményben tehát, amint a mellékelt elfogadott listából kitűnik, a gyári berendezések elszállítása, bár az ország iparára nézve súlyos csapást jelentett, nem végzetesek. Sehol az ipart meg nem bénítják. A keretek megma-

radásával regenerálódás lehetőségét nyújtják, az előidézett termeléskiesés pedig nem jelent elviselhetetlen károsodást. Előreláthatólag két-három év alatt teljesen sikerülni fog a hiányokat kiküszöbölni, és a leszerelésből adódó nehézségeket áthidalni, annál is inkább, mert a leszerelt gyárak és erőtelepek nagy része eddig még egyáltalában nem dolgozott, tehát az ipari életbe nem folyt be. Összességében leszerelendő gyárberendezések értéke cca. 10 millió dollár, ami az orosz jóvátételi összegnek 5 %-át teszi ki. Természetesen saját értékelésünk szerint ez többet jelent, mert hiszen a gyárberendezés, mint termelő eszköz, tőke értékénél többet jelent számunkra, ennek ellenére a veszteség elviselhető.

Az új gyári termelvények összege cca. 155 millió dollár, míg 35 milliót a mezőgazdaság teljesít. A jóvátétel ipari része nem egyenlően terheli az egész magyar ipart, amennyiben fő súlyával főleg a vas- és fémipart veszi igénybe, és pedig becslésem szerint jelenlegi kapacitásának 80 %-át. Különösen súlyosan terhel bennünket a vasút és hajó kérdés, mert hiszen saját közlekedési eszközállományunk annyira leromlott állapotban van, hogy ezen a téren saját szükségletünket kellene elsősorban fedeznünk. Azon kívül vasban és fémekben, valamint egyéb elengedhetetlenül szükséges nyersanyagokban igen kedvezőtlen a helyzetünk. Ezért a jóvátételi szállítások az összességénél lényegesen nagyobb probléma elé állítják a magyar ipart.

Az áralakulásnál mutatkoztak igen jelentős eltérések. Visszanyúlva a jóvátételi tárgyalások legelejére, az első tervezet szerint az 1938-as belföldi árak lettek volna irányadók 3,42 \$ átszámítási kurzussal kalkulálva. Április végére a hajókérdés tárgyalásánál orosz részről álláspontot változtattak, és világpiaci árak elfogadását kívánták. Többszöri tiltakozásunk ellenére ez volt a végleges megállapodás. Időközben a \$ átszámítási kurzust 5,15-ben állapították meg orosz részről. A május 19-én megkezdett végleges tárgyalások alkalmával pedig kijelentették, hogy őket kalkulációink egyáltalában nem érdeklik, hanem kérik, hogy az irodalmi világpiaci 1938-as \$ árakat adjuk meg. Ezeket magyar részről, ahol felderíthetők voltak, meg is adtuk, egyébként pedig a legolcsóbb 1938-ra visszaszámított belföldi kalkulációkat kértük be a cégektől, és azokat adtuk meg. A vasút és hajócsoport ármegadása után az orosz felek a beadott árajánlatokat mint magasakat visszautasították, minek utána a magyar részről a tárgyalások vezetői minisztertanácsi határozatot kértek, hogy az oroszok által felajánlott árakat általánosságban elfogadhatják-e. A csoportvezetőkhez ezek után az az utasítás ment, hogy ezen a téren ne támasszunk nehézségeket, hanem fogadjuk el a felajánlott árakat. Így végül minden csoport beérte az orosz tárgyalófelek árait. Egy együttes ülésen, amelyen Zorin tábornok és Pokorny altábornagy vezetésével valamennyi tárgyalócsoport-vezető részt vett,

véglegesen lerögzítették az árakat, és itt még sikerült az orosz megadásokkal szemben némi javítást kieszközölni.

Az ipari árakat megvizsgálva, tárgyilagosan meg kell állapítani, hogy bár az árak valóban az általános magyar árszínvonalhoz képest alacsonyak, mégis reálisnak mondhatóak, tehát nem dömping árak, hanem egyes kirívó esetektől eltekintve valóban világgpiaci árak. Néhány tételnél, pl. olajtermékeknél az elért árak jóval magasabbak a szokott világgpiaci áraknál. Azon kívül tekintetbe kell még venni, hogy 4-5 év múlva a kikötött árak még igen kedvezőek lehetnek az akkori árszínvonalhoz képest. Vonatkozik ez különösen acél- és fémárukra. A jelenlegi helyzetben pénzügyi téren is elviselhetetlen problémát fog okozni a jóvátétel. Így a leszerelés, mint az új szállítások finanszírozása teljesen az állam feladata. Mindkettőnek megindításához egy nagy arányú szervezet létesítésére van szükség, amelynek költsége az effektív tárgyi költségeken felül terheli az államháztartást. Hozzávetőlegesen 20 milliárd pengő az az összeg, amit csak ebben az évben kell folyósítani, hogy a jóvátételi gépezetet megfelelő sikerrel működésben tartsuk. Emellett még feltétlenül el kell látnunk a közvetve kapcsolódó iparokat is pénzzel, továbbá az iparvállalatok újjáépítési programját, ami minimálisan 5 milliárd pengőt fog igényelni, szintén finanszírozni kell.²⁶

A jóvátétel végrehajtásának technikai kérdései is eddig ismeretlen nehézségű követelmények elé állítanak bennünket. Iparunk termelőképessége ismert tényezők miatt a békebelinek szerény hányadosára csökkent. Bár durva becslés szerint a háborús károk csak cca. 30 %-os pusztítást végeztek az iparban, a valóságos kapacitás-kiesés ennél lényegesen nagyobb. Egyes kulcsiparágak bénultsága, fontos nyersanyagok teljes hiánya, munkáskérdések, de főleg az összeköttetés és közlekedés katasztrofális állapota termelőképességünket rendkívüli mértékben csökkenti. Továbbá iparunk szervezetlensége, az egységes szellem hiánya, a jó képességű vezetők csekély száma szintén nagy mértékben gátolják a kibontakozást. Ha a jóvátételi teljesítést eredményesen akarjuk megoldani, akkor új szervezési formákra, az erők nagyobb fokú összefogására van szükség, ezért már most felvetődik a kérdés, hogy úgy anyaggazdálkodási téren, mint munkaerőgazdálkodás szempontjából nem volna-e indokolt a végrehajtást olyan módon egységesíteni, hogy a végrehajtó felelős személy egy minden eddiginél messzemenőbb intézkedési jogot és hatáskört kapna. A leszerelendő gyárberendezések nemzetgazdaságilag célszerűbb el-

26 Az 1,5 milliárd pengő értékű iparindítási hitelakcióra és a jóvátételi előlegekre l.: *György Ernő*: Az ipari hitellellátás. In: *Ipari újjáépítésünk*. Fórum, Bp., 1947. 108–115. p.; valamint *Berend T. Iván*: Újjáépítés és a nagytőke elleni harc Magyarországon 1945–1948. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp., 1962.

osztása érdekében a vállalatokat közös teherviselésre kellene irányítani, esetleg kényszeríteni. Ebből adódóan a magántulajdon elve esetleg olyan csorbát szenvedhetne, amelynek horderejét már most kellene tisztázni.²⁷

A jóvátétellel kapcsolatosan a szállítási kérdés is pillanatnyilag megoldhatatlannak látszik. Ha tekintetbe vesszük, hogy pusztán az Oroszország felé irányuló termékek cca. 30.000 vagonot szükségelnek, továbbá hogy a végrehajtáshoz szén és egyéb forgalomban több mint 100.000 vagon szükséges csak ebben az évben, akkor felmérhetjük a kérdés súlyát. Orosz részről ugyan ígéretet kaptunk, hogy szállítóeszközök kölcsönzésével a kiszállításban segítségünkre lesznek, de ez főleg hajókban fog történni, és kizárólag készáru kiszállítására vonatkozik. Még ha az orosz parancsnokság egészen felszabadítaná belföldi vasútforgalmunkat, sem tudnánk a jóvátételi szállítóeszköz szükségletet kielégíteni. Ezért a kormányzatnak mindent el kell követni, hogy az orosz és angolszász megszállás alatti területeken lévő vagonjainkat visszakaphassuk. Nemcsak a jóvátétel, de egész jövőendő életünk függ ennek a jogos kérdésnek eredményes keresztülvitelétől.

Nem szabad megfeledkeznünk, hogy nyersanyag és segédanyag ellátásunk nagy mértékben külföldről függ. Az import legsürgősebb megszervezése, a szükséges kompenzációs eszközök előteremtése, a hitelkapcsolatok kiépítése szintén olyan kormányfeladatok, amelyek megoldása a jóvátétel teljesítésének egyik előfeltétele.

Nem hallgathatjuk el, hogy az egész szállítás egyik legsúlyosabb kérdése a terminusok kötelező betartása. Már ebben a hónapban nagy mértékű szállításokat kellene eszközölnünk, melyekre természetesen nincs kilátás. Igen súlyos felelősséget vállalt a kormányzat, amikor az 5 %-os havi büntetéspénzt elfogadta. Orosz részről a szállításokat minden elképzelhető eszközzel sürgetik, és ezért minden intézkedést, minden elhatározást a legsürgősebben kell meghozni, és a leggyorsabban végrehajtani.

Budapest, 1945. június 20.

Politikatörténeti Intézet Levéltára, 274. f. 12/202. ö. e. Géppel írt tisztázat. Forbáth Róbert a dokumentumot saját kezű aláírással ellátott kísérőlevéllel 1945. július 6-án küldte el Rákosi Mátyásnak.

27 Erre csak a Jóvátételi Hivatal 1946 februári létrehozásával került sor. L.: *Pető Iván: A jóvátételi irányítása 1945–1948.* In: *Új Magyar Központi Levéltár Közleményei.* Bp., 1982. Szerk.: Káposztás István. 133–134. p.

SZABÓ CSABA

RÁKOSI MÁTYÁS MAGYARORSZÁGRÓL 1947 VÉGÉN

Egy Sztálin – Rákosi tárgyalásra készített előzetes vázlat

Egy különleges, több szempontból is érdekes forrás került elő a Politikatörténeti Intézet Levéltárából (korábban az egykori Magyar Szocialista Munkáspárt KB Párttörténeti Intézetének Archivuma). Rákosi Mátyás kézzel írott vázlata, amelyet a levéltárban úgy tartanak nyilván, hogy a Kominform lengyelországi megalakulásának idején, 1947 végén – 1948 elején, készülhetett (vö. az 54. lábjegyzettel). A szöveg tartalmi elemzése alapján valószínűsíthető, hogy a vázlatot Rákosi 1947 novemberében vagy decemberében írhatta, amikor orvosi kezelésen éppen a Szovjetunióban tartózkodott.¹ Ekkor már ismert volt a Dinnyés kormány második összetétele (1947. szeptember 24. után), amire Rákosi utalt is a vázlatban (vö. a 70. lábjegyzettel), ugyanakkor a két munkáspárt 1948. június 12-i egyesülését még csak mint lehetőséget említette (vö. a 48. lábjegyzettel). Ismert, hogy Rákosi a Szovjetunióbeli Barviha szanatóriumból 1947. december 15-én tért haza Magyarországra, és hogy kint tartózkodása idején szeretett volna Sztálinnal is találkozni.² Egy Izsák Lajos és Kun Miklós által közölt levélben Rákosi jelezte Sztálinnak, hogy milyen kérdéseket kíván megbeszélni kettőjük találkozásánál. Sztálin 1947. december 9-én fogadta Rákosit. A Magyar Kommunista Párt főtitkára valószínűleg erre a megbeszélésre készülve vethette papírra összegző gondolatait a magyarországi politikai helyzetről. Rákosi visszaemlékezésében részletesen beszámol a Sztálinnal történt találkozási menetéről, hangulatáról.³

Rákosi vázlatában [zárójelben] feloldottam az első alkalommal előforduló rövidítéseket, és magyarázó jegyzetekkel láttam el Rákosi azon megjegyzéseit, néha több gondolatot is összevonva, amelyek nehezen érthetők. A forrásközlésben előforduló alá- és áthúzások, a sor- és szakasztördelések megegyeznek az eredeti szö-

1 Rákosi Mátyás: Visszaemlékezések. 1940–1956. I–II. köt. Bp., 1997. (a továbbiakban: *Rákosi, Visszaemlékezések*) 447. p.

2 Moszkvának jelentjük. Titkos dokumentumok 1944–1948. Szerk.: Izsák Lajos–Kun Miklós Bp., 1994. (a továbbiakban *Izsák–Kun, Moszkvának jelentjük*) 235–236. p.

3 Rákosi, Visszaemlékezések II. köt. 752. p.

veggel. A Politikatörténeti Intézet Levéltárában az oldalak sorrendje összekeveredett. {Zárójelben számmal} jelöltem a Rákosi-féle forrás szövegértelmezésből következő helyes oldaltöréseit.

[1947. december 9-e előtt]

Rákosi Mátvás vázlata a magyarországi politikai helyzetről

{1}

Ország földrajzi jelentősége = $\acute{e}k^4$

Nagyság, lakosság, sűrűség, vasút

Szociális tagozódás

Budapest = 1.700.000 + prolet.[ár]⁵

Osztályviszonyok = nagybirtok + nagytőke +

egyház + kulák + revízió

25 év földalatti K.[ommunista] párt

reménytelen ellenzék

egypártrendszer⁶

Mért nem tudunk kiugrani?

1. Hintapolitika = Horthy Komprom[isszum] vagy különbéke

2. Angolszász intrikák, hadüzenet +

4 Az „ék” megjelölés a magyar kommunista vezetők féltelmét jelzi, miszerint Magyarország egy angolszász ékké válhat a szláv dominanciájú régióban. Féltelmüknek a Kominform alakuló ülésén résztvevő magyar küldöttek hangot is adtak. Vö. *Izsák-Kun*, Moszkvának jelentjük. 230. p.

5 Magyarország területe 93 000 km², lakosainak száma 9 200 000, népsűrűsége 98,9 fő/km². A vasúthálózat hossza 8300 km. A második világháború után az országban csak 205 üzemképes gőzmozdony és 4900 vagon maradt. A népesség foglalkozás szerinti megoszlása a főbb gazdasági ágakban: 49,8% a mezőgazdaságban dolgozott, 21,8% az iparban és 28,4% az egyéb gazdasági ágakban. Az 1949. évi népszámlálás szerint az 1950. január 1-jével létrehozott Nagy-Budapest lakosainak száma 1 590 000 fő volt.

6 Rákosi történelmi visszatekintésében a Horthy-korszakot a nagybirtok, a nagytőke, az egyház és a gazdagparasztság összefonódásával, szövetségével jellemzi, ahol a revíziós törekvések határozták meg a politika irányvonalát. A kommunista párt 1920-tól illegálisításba kényszerült. Rákosi a Horthy rendszerre utalva jegyzi meg, hogy az ellenzék szerepét tekintve lényegében egypártrendszer volt.

nem bombázás + ők foglalják el + ...⁷

= feloszlattott pártok⁸

3. 1944. III – 15 – VIII – 29 Lakatos = Új remények + Rómába küldeni
XI. 15 – Szálasi⁹

Mit találtunk otthon?

A pusztítás mérvei = Kirabolt ország

7 hónap háború¹⁰

- ⁷ Rákosi a sztálingrádi német (1943. február 2.) és a voronyezsi magyar (1943. január 12.) katonai kudarcok utáni magyar béketapogatózásokra utalt. A Horthy bizalmát élvező Kállay-kormány a Vörös Hadsereggel szembeni kapitulációnak még a gondolatát is elvetette, csakis az angolszász hatalmakkal volt hajlandó tárgyalni. Mindehhez, az angol-amerikai csapatok szicíliai partraszállása (1943. július 10.), majd gyors előrenyomulása az itáliai félszigeten, kínált is némi lehetőséget. A szövetségesek támadása azonban Olaszországban lelassult, a németeknek még Mussolinit is sikerült kiszabadítaniuk fogságából (1943. szeptember 12.). Az angol kormány taktikájának köszönhetően 1943. szeptember 9-én előzetes fegyverszüneti megállapodásra került sor, melyben Magyarország elfogadta a feltétel nélküli megadás tervét. Az angol Királyi Légierő 1944 tavaszáig Magyarországot nem bombázta. A német felderítés előtt sem maradt titokban a magyar-angol tárgyalás. Hitler már 1943 áprilisában követelte Kállay Miklós leváltását, szeptemberben pedig a német vezérkar elkészítette Magyarország megszállásának tervét. Vö. *Juhász Gyula*: Magyar-brit titkos tárgyalások 1943-ban. Bp., 1978.
- ⁸ A Sztójay-kormány belügyminisztere, Jaross Andor (1896–1946), 1944. március 28-án rendeletileg feloszlatta a Szociáldemokrata Pártot, a Független Kisgazdapártot és a Parasztövetséget. A szakszervezetek élére kormánybiztost nevezett ki.
- ⁹ Adolf Hitler 1944. március 18-án Kleissheimben fogadta Horthy Miklós (1868–1957) kormányzót és közölte vele, hogy német csapatok fogják megszállni Magyarországot. Még ezen a napon bevonultak a németek az országba. Hitler kinevezte Magyarország teljhatalmú birodalmi biztosává Edmund Veessenmayert. Horthy, eleget téve a német követelésnek, Sztójay Döme (1883–1946) berlini nagykövetet nevezte ki miniszterelnöknek. 1944. augusztus 23-án a Vörös Hadsereg áttört a román frontot, augusztus 25-én a románok hadat üzentek Németországnak. A hír hatására Horthy menesztette a németbarát Sztójayt, és új miniszterelnöknek bizalmi emberét, Lakatos Géza (1890–1967) vezérezredest nevezte ki. Szeptember 22-én magyar küldöttség repült Olaszországba, hogy a Szövetségesekkel tárgyaljon egy esetleges fegyverszünetről. A Szövetségesek a Szovjetunióval való kapcsolatfelvételt javasolták. 1944. szeptember 28-án magyar küldöttség indult Moszkvába, hogy fegyverszünetet kérjenek. Október 15-én Horthy kormányzó a rádióban bejelentette, hogy fegyverszünetet kötött a Szovjetunióval. A balsikerű rádiónyilatkozat másnapján a kormányzó német nyomásra lemondott, és Szálasi Ferencet (1897–1946) nevezte ki miniszterelnöknek. A nyilaspuccs döntően hozzájárult ahhoz, hogy Magyarország nem tudott elszakadni a németektől.
- ¹⁰ A háborús károk a nemzeti vagyon mintegy 40%-át tették ki. Magyarország embervesztése a második világháborúban kb. 900 000 fő, a hadifoglyok száma is mintegy 900 000-re tehető. Vö. *Stark Tamás*: Magyarország második világháborús embervesztése. Bp., 1989. 80. p. A

{2}

Ideiglenes nemzetgyűlés Debrecen¹¹

Magyar Nemzeti Függetlenségi Front

= Kezdeti hiba = Nem tömeg és nem harci

szervezet;¹² = Nemzeti Bizottságot kiszorította

a régi állami szervezet.¹³

-
- Vörös Hadsereg 1944. szeptember 23-án lépett Magyarország területére, és 1945. április 13-án hagyták el az utolsó német egységek az országot.
- 11 Debrecenben (1944. október 19-én „szabadította fel” a Vörös Hadsereg) alakult meg, a „felszabadított” országrészben (mintegy 50 helységben) megtartott „választások” alapján, 1944. december 21-én az Ideiglenes Nemzetgyűlés. A 230 képviselő közül 90-en a Magyar Kommunista Pártnak, 56-an a Független Kisgazdapártnak, 43-an a Szociáldemokrata Pártnak, 16-an a Nemzeti Parasztpártnak, 13-an a Polgári Demokrata Pártnak voltak a tagjai. 12 képviselő pártunkívülként vett részt a nemzetgyűlésben, 26-an pedig pártállástól függetlenül a szakszervezeteket képviselték.
- 12 A Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontot 1944. december 2-án hozták létre Szegeden. A frontot a Horthy-rendszer ellenzéki pártjai alkották — a Magyar Kommunista Párt, a Független Kisgazdapárt, a Nemzeti Parasztpárt, a Szociáldemokrata Párt és a Polgári Demokrata Párt, valamint a szakszervezetek képviselői. A front programja tulajdonképpen a Kommunista Párt akcióprogramján alapult. Célul tűzte ki a Nemzetgyűlés összehívását, és az Ideiglenes Kormány felállítását. Rákosi a MNFF-et illető kritikájára némi magyarázatot adhatnak, a Függetlenségi Front által Szegeden kiadott „Délmagyarország” című lap cikkei. A lap első száma 1944. november 19-én jelent meg, a szerkesztők Erdei Ferenc (NPP), Révai József (MKP) és Balogh István katolikus plébános voltak. A lapban közölt cikkek a nemzeti egységre, a németekkel és nyilasokkal szembeni harcra szólították fel az olvasókat. A jövőt illetően különböző vélemények fogalmazódtak meg az újságban. A Vörös Hadsereghez áttért Vörös János és Dálnoki Miklós Béla is Horthy Miklós és Teleki Pál politikájá mellett foglaltak állást, míg Révai József óvatosan, de világosan kifejezte a kommunista párt nézetét: „*Magyarország újjászülése mégsem mehet végbe a Horthy Miklóshoz való hűség jegyében. A Magyar Nemzeti Függetlenségi Front nem osztja azoknak a nézetét, akik a kormányzói legitimitást vallják, a visszatérést a 25 esztendő Horthy-rendszerhez. Nem vissza Horthyhoz, hanem előre a demokráciához*” Vö. Révai József: Horthy Miklós felelőssége. In: Délmagyarország, 1944. november 26. 3. p.
- 13 Magyarország „felszabadított” területein, a városokban, falvakban sorra alakultak meg a Népi-, vagy Nemzeti Bizottságok. A közigazgatás újjászervezéséig az élet megindító voltak, javarészt baloldali befolyás alatt álltak. Az ország teljes felszabadulását követően a régi közigazgatási kereteket megtartó, demokratikus összetételű önkormányzatok átvették a közigazgatási funkciók gyakorlását a Nemzeti Bizottságtól.

Pártok K

SZ[ociál].D[emokrata] = egyetlen vezető nem jött át

Kisgazda Polgári = kulák + polgár

Nemzeti P.[arasztpárt]P.[árt]¹⁴

Nem keménykezű = 1. megnyugtató a népet,

hogy nem tanácsköztársaság

2. a Szálasi hadsereget

szétzilálni

Egyiket sem értük el; keménység jobb lett volna¹⁵

Tennivalók.

Állami élet megindítása¹⁶

B[uda]pest élelmezése

Földreform¹⁷

14 A Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontba tömörült pártokról van szó. K – Magyar Kommunista Párt (taglétszáma 1945 közepén kb. 150 000); SZ.D – Szociáldemokrata Párt (taglétszáma 1945 közepén kb. 350-400 000).; Kisgazda Polgári – Független Kisgazdapárt (Rákosi a Kisgazdapárt polgári összetételére utal. A párt összetétele negatív megjelölést kapott. A párt taglétszáma 1945 közepén kb. 900 000); Nemzeti P.P. – Nemzeti Parasztpárt (taglétszáma 1945 közepén kb. 170 000).

15 Az ország lakosságának egy része nagyfokú bizalmatlansággal tekintett a felszabadulás után a kommunistákra. Ugyanakkor a Szovjetunió és a magyar kommunisták is kényesen ügyeltek arra ebben az időszakban, hogy még a látszatát is elkerüljék Magyarországon a szovjetizálásnak, egy újabb tanácsköztársaságnak. Éppen ezért érdekes Rákosi megjegyzése a keményebb fellépés helyességét illetően.

16 Az Ideiglenes Nemzetgyűlés megalakulását követő napon (1944. december 22.) megalakult az Ideiglenes Nemzeti Kormány. Legfontosabb intézkedései: hadüzenet Németországnak, fegyverszünet a Szovjetunióval, jobboldali pártok, szervezetek, sajtótermékek betiltása, és a földreform.

17 Az ország nyugati felén még tartott a háború, amikor az Ideiglenes Kormány 1945. március 17-én elfogadta a földreformról szóló 600/1945. ME számú rendeletet. Teljes egészében elvetették a háborús bűnösök, nyilasok, nemzetiszocialista vezetők és a Volksbund-tagok földbirtokait. Ugyancsak kisajátításra kerültek az 1000 holdnál nagyobb birtokok. Kártalanítás ígéretével vették birtokba a 100 holdnál nagyobb úri és a 200 holdnál nagyobb paraszti birtokokot. A II. világháború előtt a magyarországi mezőgazdasági földterületek mintegy 30%-a felett mindössze 300 nagybirtokos rendelkezett (pl. a katolikus egyháznak 1945 előtt kb. 825 000 holdja, az Esterházy családnak kb. 223 000 holdja, a Festeticseknek kb. 69 000 holdja volt). A földreform után 640 000 kisbirtokos jutott 2–5 holdnyi földhöz. Ugyanakkor kb. 300 000 ember továbbra is föld nélkül maradt. Teljesen felszámolták a nagybirtokrendszert. A földreform alapját képezhetne volna egy egészséges paraszt-polgári fejlődésnek, ha annak lehetőségét néhány évvel később felülről el nem vágják.

Újjáépítés megindítása

{3}

45-ös választás. SZ.D. a blokk¹⁸

tanulságai: K. párt gyökeret vert, de
nem elég
SZ.d. még erős
Kisgazda 57%!¹⁹
1919! = Újra elsőnek

Európában nyeregbe került²⁰

Teendők: Megmutatni, hogy nem ijedtünk

meg = helyettes min.[iszter]eln.[ök] + belügy²¹

2. tovább erősít demokráciát =

Köztársaság létrehozása

3. Erősíteni a K.[ommunista]P[árto]-t

4. Irányt venni a Kisg.[azdák] feldarab[olására]

5. Infláció megszüntetése²²

18 A második világháborút utáni első parlamenti választásokhoz a főpróbát az október 7-én Budapesten megtartott helyhatósági választások jelentették. A Szociáldemokrata Párt és a Magyar Kommunista Párt közös listán indult. A választáson a két párt együtt 42,7%-ot ért el. Ezt az eredményt a kommunista pártvezetés tévesen kudarcként értékelte, és azért az SZDP-t tette felelőssé. Az országgyűlési választáson a pártok már külön listán indultak.

19 A nemzetgyűlési választásokat 1945. november 4-én tartották. A szavazáson a részvételi arány magas volt. A választásra jogosultak 92,4%-a (4 774 653 fő) fejezte ki politikai véleményét. A választásokon a Független Kisgazdapárt 2 697 508 (57,03%), a Szociáldemokrata Párt 823 314 (17,41%), a Magyar Kommunista Párt 802 122 (16,95%), a Nemzeti Parasztpárt 325 284 (6,87%), a Polgári Demokrata Párt 76 424 (1,62%) és a Magyar Radikális Párt 5757 (0,12%) szavazatot kapott.

20 Kelet-Közép-Európában Magyarországon tartottak a világháborút követően elsőként választásokat. A kommunista párt a harmadik legfámogatottabb pártként végzett a választásokon, és a koalíciós megállapodás értelmében kormányzati szerephez jutott. 1919-ben az akkori Európában Oroszország után Magyarországon jött létre először kommunista hatalom (március 21-én).

21 A 1945. évi választások után koalíciós kormány alakult. Rákosi így ír erről: „*Megkaptuk Stálin elvtárs tanácsát, hogy az új kormány összeállításánál követeljünk magunknak a belügy-miniszeri tárcát, azonkívül én és Szakasits legyünk a miniszterelnök-helyettesek. ...*” Vö. Rákosi, Visszaemlékezések I. köt. 225. p.

22 Magyarországon 1945 után óriási méretű infláció alakult ki, fokozódtak a lakosság megélhetési nehézségei, állandósultak a fizetési problémák, jellemzővé vált az árucserc. A megoldásra lásd a 25. lábjegyzetet.

II. 1. Köztársaság → Ki ez? Tildy helyébe Nagy Ferenc²³

III. 12 = Államosítás + föld +

23 kizárás²⁴

Stabilizáció = növelte a párt

tekintélyét²⁵aprómunka, falujárás erősödik²⁶Ufosz²⁷

{4}

Összeesküvés

Lelepleződött a F.[üggetlen]K.[isgazda]P.[árt] kettős játéka.

Eltávolítottuk Nagy Ferenc és vezető társait.

Meghagytuk baloldalt, melyet megté-

vesztésünkre még N.[agy] F.[erenc] helyezett

23 A választások után a parlament gyorsan elfogadta a köztársasági államformáról szóló törvényt. A köztársaság kikiáltására a SZDP tett javaslatot, és azt a többi párt is támogatta. A Magyar Köztársaság elnökévé a parlament 1946. február 1-én az addigi miniszterelnököt, Tildy Zoltánt (1889-1961) választotta. Az új miniszterelnök a kisgazdapárt elnöke, Nagy Ferenc (1903-1979) lett.

24 A köztársaság védelmének érdekében szavazta meg a parlament az 1946:VII. törvényt (1946. március 12.) a demokratikus államrend és a köztársaság büntetőjogi védelméről. A kommunis-ták a törvényt kihasználták a társadalom és a gazdaság átalakítására. Ezért említi Rákosi a tör-vény kapcsán az államosítások (1946-1947-ben a bányák, bankok és a nagyipar kerültek állami ellenőrzés alá) és a földkérdés rendezése mellett a kisgazdapárt elleni első sikeres bal-oldali fellépést. A Kisgazdapárt, engedve a Baloldali Blokk (1946. március 5-én alakult meg a az MKP, SZDP, NPP és a szakszervezetek részvételével) nyomásának, még március 11-én 20 képviselőt kizárt a pártból. Vö. *Vida István: A Független Kisgazdapárt politikája 1944-1947*. Bp., 1976. 362. p.

25 A gazdaság stabilizációs programját a MKP dolgozta ki. 1945. november 24-én alakult meg a Gazdasági Főtanács (elnöke a miniszterelnök), melynek legfőbb feladata a gazdasági élet irá-nyítása volt. Az infláció leküzdését belső erőforrásokból kívánták megoldani, de sikeréhez hozzátartozott a Szovjetunióhoz szállítandó jóvátételek átutemezése, valamint a Magyar Nem-zeti Bank Németországba hurcolt 40 millió dolláros aranykészletének (a „kezelési költségck” levonása után) az USA által történt visszaadása is. Új bér- és árrendszert léptettek életbe, a bé-reket a háború előttinek a felében állapították meg. Az 1946. augusztus 1-jén bevezetett forint a világ legnagyobb méretű inflációját zárta le.

26 Az MKP KV 1946. szeptember 20-i ülésén határozta el a falujáró mozgalom megszervezését. Célja a falvak kulturális életének emelése mellett egyértelműen a vidéki agitációs munka erő-sítése volt.

27 Újbirtokosok és Földhözjuttatottak Országos Szövetsége. 1946. szeptember 15-én a földre-form során földhöz juttatott újbirtokosok érdekeinek védelmére alakult szervezet.

be.²⁸ egyetlen új minisztert nem
hoztunk;²⁹ drámai jelenetekben
bővelkedő három nap.³⁰
Megkezdődött a FKP. szétesése.

47-es választások³¹

SZ. d. szerepe; blokk >
antikomm.[unista] pártot játszott meg.
Kolhoz, diktatúra, tagállam³²
Mi választási szövetséggel + fuzió.³³
Kaptunk 1. 112. 000 [szavazatot] + száz képvis[elő]
= 22,3[%] = legnagyobb párt
Hibát csináltunk: kizárás
a listáról + technikai megál-

-
- 28 A rendőrség Államvédelmi Osztálya (ÁVO) és a Honvédség Katonapolitikai Osztálya az 1946:VII. törvény alapján folytatott nyomozást köztársaság-ellenes tevékenységek után. Kikényszerített hamis vallomások alapján eljutott a vizsgálat a Kiszgazdapárt főtitkáráig, Kovács Béláig, sőt később Nagy Ferenc miniszterelnökhöz. Kovács Béla képviselői mentelmi joga elvileg nem adott lehetőséget az eljárás lefolytatására, és a parlament sem függesztette fel ezt a jogot. 1947. február 25-én a szovjet katonai hatóságok tartóztatták le a főtitkárt és hurcolták el a Szovjetunióba (ahonnan csak 1956-ban tért vissza súlyos betegen). Az összeesküvés felfedezésének köszönhetően ötven képviselő lépett ki a Kiszgazdapártból.
- 29 Rákosi a Nagy Ferenc vezette kormány 1947. március 14-i átalakítására utal, mivel mind a négy új miniszteri posztot kiszgazda politikusok töltötték be (Dinnyés Lajos: honvédelem; Mihályfi Ernő: tájékoztatásügy; Nyárády Miklós: pénzügy; Ortutay Gyula: vallás- és közoktatásügy).
- 30 1947. május 28-án Rákosi a „nyomozati anyag” ismeretében felszólította az éppen Svájcban szabadságát töltő Nagy Ferencet, hogy térjen haza és tisztázza magát. Nagy Ferenc május 30-án aláírta lemondását a miniszterelnöki posztról, de nem tért haza. Erre célozhat Rákosi a drámai jelenetekben bővelkedő három nappal.
- 31 Az 1945 utáni második parlamenti választásokat 1947. augusztus 31-én tartották. (Vö. A 35. lábjegyzettel.)
- 32 Az SZDP-n belül a kommunistákhoz való viszony alapján „két szárny” létezett. A „baloldal” mellett jelentős erőt képviselt a párt „jobboldala” is. Ennek egyik vezéralakja Kéthly Anna (1889–1976) volt. A SZDP „jobboldala” erősen kritizálta a kezdetektől a kommunisták antidemokratikus törekvéseit. A jövőre nézve a legnagyobb veszélynek tartották az erőszakos szövetkeztetés, a kolhozosítás magyarországi lehetőségét, a szovjet mintájú kommunista diktatúra kiépülését, és azt, hogy Magyarország esetleg a Szovjetunió egyik tagállamává válhat.
- 33 A koalícióba tömörült pártok (kommunisták, szociáldemokraták, kiszgazdák és a parasztpárt) 1947. július 29-én alakították meg választási szövetségüket. A MKP és az SZDP egyesülésének gondolata nyilvánosan a Magyar Kommunista Párt funkcionáriusainak 1948. január 10-i országos értekezletén vetődött fel. 1948 januárjától már tömegesen léptek át a szociáldemokraták a kommunista pártba. Vö. a 48. számú lábjegyzettel.

Lapodások, melyeket SZ.d-k
ellenünk fordítottak³⁴

{5}

2. Párt a koalíción belül³⁵

F.K.P. = 780.000 [szavazat] = 68 képviselő]

3. SZ.D = 730.000 [szavazat] = 67 [képviselő]

4. Paraszt = 420.000 [szavazat] = 36 [képviselő]

Ellenzék: Barankovics 800.000 [szavazat] =

katolikus³⁶

Pfeiffer = 620.000 [szavazat]³⁷

Balogh = 250.000 [szavazat]³⁸

34 A választásokon súlyos csalások fordultak elő. Előzetesen kizárták a választók kb. 10%-át, kizárólag potenciális ellenzéki szavazókat, a választójogból. Az MKP-ra leadott szavazatok egy részét, mintegy 62 ezret, az úgynevezett „kék cédulákkal” való visszaélésnek köszönhetette a párt. Hamis cédulákat nyomtattak (kb. 200 ezret) és azokkal több helyen is szavazott egy ember. Mintegy 4729 választókerületben követtek el csalásokat. Kéthly Anna mellett a SZDP több vezetője is kétségbevonta a választások törvényességét. Ugyanakkor Rákosi arra céloz, hogy a szociáldemokraták is részt vettek a kékcédulázásban.

35 Az 1947. évi nemzeti gyűlési választásokon a Magyar Kommunista Párt 1 113 050 (22,3%), a *Demokrata Néppárt* 820 453 (16,4%), a *Független Kisgazdapárt* 769 763 (15,4%), a *Szociáldemokrata Párt* 744 641 (14,9%), a *Magyar Függetlenségi Párt* 670 547 (13,4%), a *Nemzeti Parasztpárt* 415 465 (8,3%), a *Független Magyar Demokrata Párt* 260 420 (5,2%), a *Magyar Radikális Párt* 84 169 (1,7%), a *Keresztény Női Tábor* 69 536 (1,4%), a *Polgári Demokrata Párt* 50 294 (0,7%) szavazatot kapott. [Az ellenzéki pártokat kurzívval jeleztem – Sz. Cs.]

36 A Barankovics István (1906–1974) újságíró, katolikus politikus. 1943-tól a Magyar Nemzet főszerkesztője. 1945-től a Demokrata Néppárt főtitkára, az 1947. évi választások után képviselő. 1949-ben az USA-ba távozott.

37 Pfeiffer Zoltán (1900–1981) ügyvéd, kisgazdapárti politikus, 1931 óta a párt tagja. 1945 novemberétől parlamenti képviselő. A Kisgazdapártra nehezedő baloldali nyomás következményeként (közvélemény-ellenes összeesküvés leleplezése, Kovács Béla letartóztatása) Nagy Ferenc kérésére Pfeiffer 1947. március 12-én kilépett a Kisga.dapártból, és megalapította a Magyar Függetlenségi Pártot, amelynek elnöke is lett.

38 A Balogh István (1894–1976) katolikus pap. Korrupciós és nőügyeiről a kommunisták számos adatot gyűjtöttek össze. 1944-ben a Független Kisgazdapárt szegedi szervezetének alapítója és elnöke. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés előkészítésében is közreműködött miniszterelnökségi államtitkárként. 1945. január 20-án részt vett Moszkvában a fegyverszüneti tárgyalásokon. 1947 március és június között Balogh István volt az FKGP főtitkára. Júliusban kilépett a Kisgazdapártból, és megalapította a Független Magyar Demokrata Pártot (Balogh-párt). 1949 és 1951 között az Elnöki Tanács tagja volt. 1951-től ismét lelkész.

400.000-et nyert a K. és a N.[emzeti] paraszt.
K. párt = Bpsten 27,5[%]
 Salgótarján 72%
 Nógrád 42%³⁹
Nagy Budapest 260-178⁴⁰
 45-ben 40:000 sz.d. most megford[ult]⁴¹
 SZ.d. falvakban veszített.
 Bal[oldali]blokk 50%⁴²

Választások után = minden K[ommunista] >
 erő összefogott.⁴³
 SZ.d és Kisgazda manőverek
 a koalíció>

{6}
Kísérletek a K.párt izolálására
Kísérletek az Sz.d. és Kisgazdák
 jobboldali vezetőség létrehoz.[ására]
Kivédtük.⁴⁴

 I.
 Ellentámadás. Pfeiffer >
 sikert

39 A kommunista párt a legmagasabb szavazatarányt az észak-kelet magyarországi ipari centrumban, Nógrád megyében és annak székhelyén, Salgótarjánban érte el.

40 A választási törvény értelmében Nagy-Budapesthez számították a főváros körül fekvő településeket, az ún. peremövezetet is. Az 1947. évi választásokon 261 000 szavazatot kapott a kommunista párt Nagy-Budapesten. A peremkerületek nélkül, a 14 budapesti kerületben 170 000-en szavaztak a Magyar Kommunista Pártra.

41 Az 1945. évi választásokon 40 000 szavazattal kapott többet Budapesten a Szociáldemokrata Párt, mint a Magyar Kommunista Párt. Az 1947-es választásokon megfordult a helyzet.

42 Az 50% a Baloldali Blokkba tömörült pártoknak (MKP, SZDP, NPP) az 1947. évi választásokon együttesen elért eredményére utal.

43 A választások után a kommunista párt nem csak a szakszervezetekkel alakított ki szorosabb együttműködést, de szeptember 12-én a Szociáldemokrata Párttal is megegyezés jött létre a jövőbeni kormányzati és pártügyekre nézve.

44 Az SZDP 1947. szeptember 8-án tartotta választmányi ülését, melyen a tagok egy része a koalícióból való kilépést javasolta. A Független Kisgazdapárt nagyválasztmányi ülésén (szeptember 11–13.) a párt jobboldali megpróbálta magához ragadni a pártvezetést, de eredménytelenül. A választmány a koalíció fenntartása mellett foglalt állást. A Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontba tömörült négy párt képviselőinek szeptember 18-i értekezletén koalíciós kormány felállítását határozták el.

Mért hagytuk szökni = jobban demor[alizált]
mint a letartóztatás⁴⁵

2. Bankok államosítása = 60%⁴⁶

3. Államosítás befejezése = alumin[ium]⁴⁷

4. Reakció > Gyárakba beszívárgott >

Továbbiak = fúzió Sz.D-vel,⁴⁸

vagy egyesülés, vagy szakadás

Ha egyesülés, akkor tovább =

vagy demokrata munkás – pa-

raszrt párt, vagy szoros szövetség⁴⁹

45 A Magyar Radikális Párt 1947. október 3-án petíciót nyújtott be a parlamentben, amely azzal vádolta meg a Függetlenségi Pártot, hogy hamis ajánlási ívekkel indult a választásokon. Ezzel egy időben a Magyar Kommunista Párt kezdeményezésére országszerte tiltakozó gyűlések zajlottak a Függetlenségi Párt betiltását követelve. Pfeiffer Zoltán 1947. november 4-én váratlanul emigrált. Rákosi azért írja, hogy Pfeiffer váratlan „szökése” hatásosabb volt, mintha letartóztatták volna. A Magyar Függetlenségi Pártot a belügyminiszter november 20-án feloszlatta, a párt 48 képviselője elvesztette mandátumát.

46 A magyar országgyűlés 1947. november 21-én fogadta el az 1947:XXX. törvényt a bankok államosításáról. Az államosított nagybankok a háború előtti összes pénzintézeti tőke 72%-át, az ipari részvénytőke több mint háromötödét tartották ellenőrzésük alatt. 1947 végén a Rákosi által megadott 60% reális érték. Vö. *Pető Iván–Szakács Sándor: A hazai gazdaság négy évtizedének története, 1945–1985. I. Az újjáépítés és a tervutasításos irányítás időszaka.* Bp., 1985. (a továbbiakban: *Pető–Szakács, A hazai gazdaság négy évtizedének története*) 95. p.

47 Már 1946. április 8-án megkötötték a bauxitegyezményt, majd június elején megalakult a Magyar-Szovjet Bauxit-Alumínium Rt. 1948. február 6-án fogadta el az országgyűlés az 1948:XIII. törvényt a még magyar magánkézben lévő bauxit- és alumíniumipar államosításáról. Márciusban már létre is jött az Állami Bauxit és Alumínium Rt. A magyarországi államosítások befejezésére csak 1948. április 29-c után került sor, amikor az országgyűlés elfogadta az 1948:XXV. törvényt, a 100-nál több munkást foglalkoztató üzemek államosításáról. Magyarországon ezután került a gyáripár túlnyomó része állami tulajdonba.

48 A két baloldali munkáspárt (a szociáldemokrata és a kommunista párt) egyesülésének jelentős állomására, a Szociáldemokrata Párt XXXVI. kongresszusára csak 1948. március 5–7-én került sor. Ott született határozat a „jobboldali” szociáldemokraták magatartásának elítéléséről (kizárták a pártból a már a két világháború között is meghatározó szociáldemokrata politikusokat), valamint a kongresszus felhatalmazta a pártvezetőséget, hogy kezdjen tárgyalást a Kommunista Párttal az egységes munkáspárt megteremtéséről. Március 10-én határozat született a két párt összekötő bizottságában, hogy az egyesülés július 1-ig bekövetkezik. Június 12–14. tartották a Magyar Dolgozók Pártjának első kongresszusát. Az új párt főtitkára Rákosi Mátyás lett.

49 Rákosi itt nem csak a szociáldemokratákkal való egyesülésre gondol, hanem arra, hogy a többi koalíciós pártot is valamilyen módon az új egyesülő munkáspárthoz kellene kapcsolni. Ekkor

+ harc az egyház + Barankov.[ics]⁵⁰

Később föld = szövetkezet,

ha jó a termés +

3 éves terv befejezés⁵¹

{6. hátoldal}

Külügy

Sz[ovjet]u[nió]-hoz legmelegebb
viszony

Szu elvtársak, akik Bpsten
jártak, megállapítják.

Szomszédokhoz: Jugoszlávia, Román

= meg nem támad[ásai] és segítség[nyújtási]

Szu-val is szorosabbra⁵²

Baj = Csehszlovákia; üldözik

a magyarokat

Benes megakarja [sic!] akadályozni

a jó barátságot, KPCs segit neki⁵³

még ő sem látta világosan ennek a megvalósítási módját, sem azt, hogy az egypártrendszer kialakulása mikorra várható.

50 Rákosi Mátyás 1948. január 10-én a Magyar Kommunista Párt funkcionáriusainak országos értekezletén jelentette be, hogy az egyházi reakcióval az év végéig végezni kell. Barankovicsra lásd a 36. számú lábjegyzetet.

51 Az 1945-ben szétosztott földek termelőszövetkezetekben való újraegyesítése 1948 augusztusában merült fel először. Az 1948 decemberi rendelkezések már nyíltan mutatták, hogy Magyarországon is a szovjet és bolgár földszövetkezeti mintát kívánja a kommunista párt bevezetni. A termelőszövetkezetek tömeges, erőszakos szervezése 1949 őszén indult. A hároméves tervről az 1947:XVII. törvény határozott. A terv eleve mérsékelt célokkal indult, elsősorban politikai jelentőséggel bírt.

52 A Romániával való viszony rendezése érdekében kötötték meg 1947. november 25-én a magyar-román kulturális egyezményt, majd 1948. január 24-én a magyar-román barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződést. 1947. december 6-án Joszip Brosz Tito államelnök vezetésével jugoszláv kormányküldöttség érkezett Budapestre. December 8-án aláírták a magyar-jugoszláv barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási egyezményt. 1947. július 15-én Moszkvában magyar-szovjet kereskedelmi szerződést írtak alá. A magyar-szovjet barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási egyezmény megkötésére 1948. február 18-án került sor.

53 Magyarország és Csehszlovákia küldöttei 1946. február 27-én írták alá Budapesten a lakosságcsere egyezményt. Ennek értelmében a csehszlovák hatóságok csak annyi magyart telepítenek ki, ahány szlovák önként távozik Magyarországról. Ugyanebben az évben, június 17-én tették közzé Csehszlovákiában a Szlovák Nemzeti Tanács „reszlovakizálás” rendeletét. Felszólították a

Tito + Anna Pauker = 9 párt
Belgrádi tanács⁵⁴

Harc a híd + semlegesség >

Tavaly Moszkva után Washington⁵⁵

magyar nemzetiségű lakosságot, hogy írásban kérje a szlovák népbe való visszatérés engedélyezését. A magyar kormány a szövetséges hatalmak Külügyminiszeri Tanácsánál tiltakozott a rendelet ellen (június 28.). November 19-c után megkezdődött a Csallóközből (Szlovákia) a magyar lakosság deportálása a csehországi Szudéta vidékre. A kényszerktelepítés 1947. február 25-ig tartott. Magyarország és Csehszlovákia között csak 1948. április 10-én szűntek meg az át- és kitelepítések. Összesen mintegy 200 000 embert érintett. Rákosi nem csak a kitelepítésekre gondolhatott, hanem arra is, hogy az 1945. április 5-én Kassán meghirdetett csehszlovák kormányprogram a magyar kisebbséget kollektív tette felelőssé Csehszlovákia feldarabolásában (1938–1939) való részvétele miatt. A csehszlovák kormány a magyar kisebbséget megfosztotta állampolgári jogaitól is, ami ellen az MKP vezetői, és Rákosi is tiltakozott a különböző pártközi fórumokon. A nemzetiségek kérdésében a szomszédos országok kommunista pártjai sem találták meg a közös nevezőt. A KPCS (Kommunistyicscszkaja Partyja Csehszlovákiai) rövidítést Rákosi a CSKP (Csehszlovákia Kommunista Pártja) helyett használta.

54 Tito, Joszip Broz (1892–1980). Jugoszlávia miniszterelnöke (1945–1963), majd államelnöke (1963–1980). 1941-től a jugoszláv népi felszabadító hadsereg és partizáns csapatok főparancsnoka, 1943-tól a Jugoszláv Nemzeti Felszabadító Bizottság elnöke. Halála után megkezdődött Jugoszlávia széthullása.

Pauker, Ana (1893–1960) román kommunista politikus. 1935–1936 a Román Kommunista Párt KB titkárságának tagja. 1936-ban letartóztatták, 1940-ben szabadult és a Szovjetunióba távozott, ahol a Kominternben dolgozott. 1944-ben hazatért Romániába, a kommunista párt PB tagja lett. 1947 és 1952 között külügyminiszter volt. 1952-ben a kollektív vezetés megsértése, frakciós magatartás és jobboldali elhajlás vádjával kizárták a pártból.

1947. szeptember 22. és 27. között a lengyelországi Szklarska Porebában meglakult a Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodája (Kominform). Részt vettek a Szovjetunió, Jugoszlávia, Csehszlovákia, Románia, Magyarország és Bulgária mellett a házigazda lengyel, valamint Franciaország és Olaszország kommunista pártjainak képviselői. A jugoszláv küldöttek (Kardelj és Dilas), valamint Ana Pauker támogatották a leghangosabban a Tájékoztató Iroda felállítását, anélkül, hogy észrevették volna Sztálin valódi célját, ami a kommunista pártok, a kelet-európai kormányok, tulajdonképpen az egész kommunista mozgalom feletti hegemonia megszerzésére irányult. A lengyelországi tanácskozás eredményeképpen Belgrádot választották a Tájékoztató Iroda székhelyül. A jugoszláv kommunisták ekkor még nagy tekintélynek örvendtek Kelet-Európában.

55 1946. április 9. és 18. között egy magyar kormánydelegáció tárgyalt Moszkvában a háborús jóvátétel átítémezéséről és a magyar hadifoglyok hazacsendéséről. Június 8. és 25. között egy másik kormánydelegáció Angliában és az Egyesült Államokban folytatott gazdasági jellegű tárgyalásokat.

Hogyan kormányozzunk? [sic!] 9 párt⁵⁶

Gazdasági helyzet.

Mezőgazdas[ág] = békebeli vetés, Szárazság /kenyérhiány/⁵⁷

Ipar = 90%⁵⁸

{7}

Budget = 4 hónap felesleg

Bankjegy forgalom 1.800⁵⁹

Pontosan fizetjük a jóvátételt = 50%⁶⁰

Vetés baj volt, de most javul

56 Rákosi a kihúzott mondat mögé utólag szúrta be a 9 pártra történő utalást. Ez még a Tájékoztató Iroda felállítására vonatkozik. Rákosi valószínűleg a Kominform koordináló, a kelet-európai kommunista pártokat segítő szerepét kívánta hangsúlyozni.

57 Az 1945. évi és főleg az 1946. évi rossz termést követően a kormány 1947-re jó termést várt. Ennek megfelelően a gazdák terheinek könnyítését tervezte. Mivel — a súlyosan aszályos időjárás következtében — ismét gyenge lett termés, még a korábbinál is szigorúbb intézkedéseket léptettek életbe. Elrendelték a kenyérgabona, a liszt, sőt burgonya zárolását is. 1947 végén a vártnál rosszabb kenyérellátás miatt elrendelték a termelői fejadagok csökkentését. A „Kenyérhiány” szót Rákosi később szúrta be a szövegbe a következő sor mögé a lap szélére, de mindenképpen ehhez a gondolathoz tartozik.

58 Rákosi adata valószínűleg az ország ipari termelésének egészére vonatkozhat, ami 1947 augusztusában elérte az 1938. évi szint 80%-át, 1947 végén a 90% reálisnak tűnik. Vö. *Izsák-Kun*, Moszkvának jelentjük 241. p. Kormányzati számítások szerint a gyáripari reálberek ugyancsak 1947 augusztusában a háború előtti szintnek csak 87%-át érték el. Erre is utalhatott Rákosi. Vö. *Pető-Szakács*, A hazai gazdaság négy évtizedének története 71. p.

59 Rákosi igyekezett a magyar gazdaságról kedvező képet festeni, ezért hangsúlyozta, hogy az országnak négy hónapra elegendő valutatartaléka van. A bankjegyforgalomra utalva csak annyit jegyzett meg Rákosi, hogy 1.800 millió. Az SZKP KB Külügyi Osztálya által az MKP tevékenységéről készített jelentésből derül ki, hogy ez az eredmény egyáltalán nem pozitív. A bankjegyforgalom jóval meghaladta a tervezett kereteket. 1947 elején csak egymillió forintot tett ki a bankjegyforgalom, 1947 augusztusában már 1.750 milliót. Vö. *Izsák-Kun*, Moszkvának jelentjük 242. p.

60 Magyarországnak a fegyverszüneti egyezmény (1945. január 20.) értelmében 300 millió dollár jóvátételt kellett fizetnie hat év alatt Csehszlovákiának, Jugoszláviának és a Szovjetuniónak. Az ország a súlyos jóvátételi kötelezettségének nem tudott eleget tenni. A Szovjetunió 1946 áprilisában Románia mellett Magyarországnak is engedélyezte a jóvátételek határidejének hat évről nyolc évre történő emelését. 1946 júliusában pedig megengedték, hogy a kezdeti jóvátételi terheket Magyarország csökkentett, majd évről évre növekvő arányban fizesse vissza. Elengedték a késcselmi díjakat is. Az ország csak 1946-tól tudott rendszeresen eleget tenni a jóvátételi kötelezettségeinek.

Párt 700.000 felüli tagság
4.500 szervezet

Csak néhány tucat kis falu
hol nincs szervezet.

Összetétel 45% - nál több ipari
munkás

30% — „ — paraszt [sic!]⁶¹

Nők 25%-on felül⁶²

Káderbajok: földalatti párt

Frakcióharcok, nehézségektől
tartottunk, nem ismertük egymást

A legfelsőbb vezetés moszkvai

Politbüro⁶³ 11-ből 7

Valamennyi börtönviselt =
több mint 50 év fegyház.

{8}

Egybekovácsolt, tapasztalt

A többi pártoknak ilyen nincs⁶⁴

Ahogy lefelé, úgy gyengül a minőség

61 Az 1947 decemberében Sztálinnak készített jelentés alapján az MKP 1945 tavaszán mintegy 30 ezer tagot számlált, 1946 októberében már 653 ezret. 1947 decemberében már 58 városban, 2843 községben és 409 faluban 4800 alapszervezetben, több mint 800 ezer tagja volt a pártnak. 1946-os adatok alapján az MKP összetétele a következő volt: 42,6% munkás, 39,4% földmunkás és paraszt, 4,8% értelmiségi, 2,9% kisiparos, 1,6% kiskereskedő és 8,7% tanuló, illetve háztartásbeli. Vö. *Izsák-Kun*, Moszkvának jelentjük 239–240. p.

62 Az MKP tevékenységéről készített szovjet jelentés a Magyar Kommunista Párt hibájaként rötta fel, hogy már 1945-ben is, és 1947-ben még mindig elhanyagolta a „nők körében végzett munkát.” Különösen a vidéki, falun élő nők álltak a kommunistákkal ellenséges érzelmű katolikus papság befolyása alatt. Ellenben Rákosi szerint a kommunista párt tagjainak egynegyede nő, ami viszonylag magas szám. Vö. *Izsák-Kun*, Moszkvának jelentjük 244. p.

63 Rákosi magyar helyesírással alkalmazza az orosz szót. Politbüro ~ Politikai Bizottság.

64 Itt Rákosi arra utal, hogy a magyar kommunisták 25 évig illegálisban, illetve külföldön — elsősorban a Szovjetunióban — dolgoztak. A Politikai Bizottság 11 tagjából heten „moszkvíták” (Rákosi Máttyás, Gerő Ernő, Farkas Mihály, Révai József, Nagy Imre, Nógrádi Sándor, Kossa István), ugyanakkor a felső pártvezetés tagjai valamennyien tapasztalt, politikai meggyőződésükért meghurcolt, több év börtönbüntetésre ítélt párttagok. A többi párthoz képest mindez egységesebbé teszi a pártvezetést.

700.000-ből kb. 5.000 régi

15.000 Sz.d. + szakszerv.

többi új;

fegyelem, korrupció,

Iskoláztatás⁶⁵

A párt a dolgozás pártja⁶⁶

Hol erős. Ipari munkás, Bpest = Kádár⁶⁷

Vasiparban nehéz

Bányászok

Parasztok, különösen

a demokratikus Vihars.[arok]⁶⁸

Intelligencia = orvosok 20%

Legjobb színészek, írók.

Szakszervezet: Szaktanács

Kossa = ki⁶⁹

Hol erősek: építő, kémia, fa,

textil, föld, vas

Hol sz.d. többség = nyomda, pincér

{9}

Államapparátus

15 miniszter = 5

min[iszterelnök] helyettes Rákosi

Vasút Gerő megdicsérni

Belügy Rajk megdicsérni

65 Vö. a 94. számú lábjegyzettel.

66 A mondatot Rákosi utólag szúrta be lapszéli megjegyzésként.

67 Kádár János (1912–1989) nevét Rákosi utólag írta a lapszélre. Arra utal, hogy Kádár 1945 és 1948 között a Magyar Kommunista Párt budapesti titkára volt.

68 Viharsarok az 1890-es évek agrárszocialista mozgalmairól híres terület a Tisza, a Körösök és a Maros között.

69 Kossa István (1904–1965) kommunista politikus. 1923 óta a Szociáldemokrata Párt tagja volt. 1942-ben orosz hadifogságba került, elvégezte a hadifoglyok antifasiszta iskoláját. 1945 és 1948 között a Szakszervezeti Tanács főtitkára volt. 1948 után több minisztériumot (pénzügy-, kohó- és gépipari- közlekedés- és postaügyi minisztérium) is vezetett az egykori villamos ellenőr.

Külügy Molnár⁷⁰
Szoc. Obecpecs [sic!] Olt⁷¹

Parlament elnöke Nagy Imre⁷²

Államtitkár 36-ból 12

Főispán 28-ból 10⁷³

Gazdasági főtan.[ács] = Vas Zoltán = 16 év⁷⁴

70 A második Dinnyés kormányról van szó (1947. szeptember 24. – 1948. augusztus 5.). Vö. a 90. számú lábjegyzettel. A tizenöt miniszterből Rákosi miniszterelnök-helyettesével együtt öt kommunista vett részt a kormányban.

Gerő Ernő (1898–1980) kommunista politikus. 1945 után az Ideiglenes Nemzeti Kormány kereskedelem- és közlekedésügyi minisztere, majd 1949-ig közlekedésügyi miniszter. 1948–1949-ben egyidejűleg pénzügyminiszter is. Rákosi, mint közlekedésügyi minisztert szándékozott Gerőt megdicsérni, akinek jelentős szerepe volt a háború utáni vasút- és közlekedési rendszer helyreállításában.

Rajk László (1909–1949) kommunista politikus. 1946 márciusától belügyminiszter, nevéhez köthető a katolikus egyesületek feloszlása (1946 júliusától), de közreműködött az első koncepciók elkészítésében és lefolytatásában is (Magyar Közösség-perce; Pöcspetri-ügy). Rajk belügyminisztersége idején alakult meg a BM ÁVO. Rákosi 1947 végén, még megdicséri Rajkot, de 1948 augusztusában már „leváltották” külügyminiszternek. 1949 június elején letartóztatták, koncepciók perben halálraítélték és október 15-én kivégezték. 1956-ban rehabilitálták.

Molnár Erik (1894–1966) kommunista politikus. 1947 és 1948 között külügyminiszter.

71 Szocialnoje obecspecsenije. Orosz: szociális ellátás. (Rákosi a magyar „sz” betű helyett cirill „c”-t írt a szóban.) Olt Károly (1904–1985). 1946 óta tagja volt az MKP, illetve MDP KV-nek. 1947 és 1949 között népjóléti miniszter, 1950-től 1956-ig pénzügyminiszter volt.

72 Nagy Imre (1896–1958) kommunista politikus. 1944 novemberében, tizenöt év után az elsőként érkezett haza a Szovjetunióból. Tagja lett az MDP Központi Vezetőségének és Politikai Bizottságának. Az Ideiglenes Nemzeti Kormányban földművelésügyi, majd Tildy Zoltán és Nagy Ferenc kormányában belügyminiszter.

73 Az 1950. évi közigazgatási rendezésig a főispánok álltak a vármegyék és a törvényhatósági jogú városok élén. Rákosi adatai szerint a 28 főispánból 10 a Magyar Kommunista párt tagja volt 1948 elején.

74 A 1945. évi választások után az MKP törekvése egy gazdasági csúcsszerv létrehozására irányult, amely Gazdasági Főtanács néven alakult meg (1945. december 5.). A Főtanács tagjai a miniszterelnök, a közlekedésügyi és iparügyi miniszterek lettek. A valódi szervező és végrehajtó munkát a Titkárság végezte, amelynek élén Vas Zoltán (1903–1983) állt. (Vö. a 25. számú lábjegyzettel.)

Tervhivatal főtitkár, Berei,⁷⁵ Domokos⁷⁶

Követek⁷⁷

26 megyeszékhelyből 8 polgármester⁷⁸

Ahol nincs K miniszter ott K. állam-
titkár, vagy egyéb vezető tisztviselő.

Rendőrség = 30 ezer: belügy + államtit[kár]⁷⁹

+ Polit[ikai] rendőrség feje⁸⁰ +

{9. hátoldal}

speciális készütség⁸¹ +

bpesti rendőrség parancsn.[oka]⁸²

75 Berei Andor (1900–1979) közgazdász, kommunista politikus. 1921-ben 15 évre elítélték, de az 1922. évi fogolycserével a Szovjetunióba került, ahol a Nemzetközi Lenin Iskolán és a Kominternben dolgozott. 1934 és 1946 között a belga kommunista mozgalomban tevékenykedett. 1947-től az Országos Tervhivatal főtitkára. 1948 után a Külügyminisztérium államtitkára, majd miniszterhelyettese. 1954 és 1956 között az Országos Tervhivatal elnöke. 1956–1958 a Szovjetunióban élt.

76 Domokos József (1890–?) jogász, 1913 óta részt vett a munkásmozgalomban. 1922–1925 Bécsben élt emigrációban, a Bécsi Magyar Újság munkatársa. 1931–1944 a KMP védőügyvédje. 1945 és 1953 között legfőbb államügyész, 1954-től 1958-ig Legfelső Bíróság elnöke.

77 1948 nyarára valamennyi magyar nagykövet a kommunista párt tagjaiból került ki.

78 Az 1923. évi 25. tc. egyesítette a Trianon utáni töredék vármegyéket, és 25 vármegyét hozott létre az országban. 1950-ig, a tanácsrendszer kiépüléséig 25 vármegye működött Magyarországon. Rákosi 26-dikként talán a fővárosra utalt, amikor megállapította, hogy a 26 megyeszékhelyen 8 kommunista polgármester volt 1947 végén hivatalban.

79 A rendőrség állományának nagyobb része, a vezetés pedig kivétel nélkül a kommunista párt tagjainak sorából került ki. Kommunista belügyminiszterek: Nagy Imre (1945. október 15. – 1946. március 20.); Rajk László (1946. március 20. – 1948. augusztus 5.).

80 Péter Gábor (1906–1993) szakmáját tekintve nadrágszabó, kommunista politikus. 1931-től tagja az illegális KMP-nek. 1945 után a politikai rendőrség helyettes vezetője, majd vezetője. 1953-as letartóztatásáig altábornagyi rangban irányította az ÁVO-t, majd az ÁVH-t.

81 Nem sikerült beazonosítani a Rákosi által említett egységet. Talán az Őrszolgálatra gondolhattott, ami a tulajdonképpeni karhatalmi feladatokat látta el.

82 Budapest felszabadulását követően a fővárosi rendőrség vezetője Sólyom László (1908–1950) lett, aki korábban katonatiszt, illetve 1944-től az illegális kommunista párt katonai bizottságának tagja volt. 1946-ban a Honvédelmi Minisztérium katonai csoportfőnöke, 1948-tól vezérkari főnök lett. 1950-ben koholt vádak alapján letartóztatták, elítélték és kivégezték. 1946 májusától, amikor Sólyom a Honvédelmi Minisztériumba távozott, utóda, Budapest új rendőrfőkapitánya altábornagyi rangban Münnich Ferenc (1886–1967) lett. 1942-től partizánkiképző a Szovjetunióban, majd a moszkvai rádió magyar szerkesztője. 1945-ben tért vissza Magyarországra. Pécsi főispán volt, majd 1946-tól 1949-ig a főváros rendőrfőkapitánya.

+ vidéki rendőrség „⁸³

Hadsereg 15 ezer fő

K. a határőrök tábornoka⁸⁴ =

Politrazvjedka [sic!]⁸⁵

K. az 1. hadosztály⁸⁶ +

K a bpesti garnizon ⁸⁷

K a „ [bpesti] készütségi z[ászlóa]lj. par[ancsnoka]⁸⁸ +

a politproszvescsenije. [sic!]⁸⁹

= Dinnyés esete

Veres Péter ki mi⁹⁰

83 Tömpe András (1913–1971). 1931 óta tagja a KMP-nek. 1944-ben átszökött a szovjetekhez, majd a Nógrádi Sándor vezette partizáncsoport politikai biztosa. A felszabadulás után a rendőrség ezredese, majd vezérőrnagy, a Vidéki Főparancsnokság vezetője. Hozzá tartoztak az internálótáborok is. Hatásköri ellentétbe került Péter Gáborral. 1947 és 1959 között a külügyben dolgozott. A Rákosi-vázlat keletkezésének idején a vidéki rendőrkapitány már Ratulovszky János volt.

84 Pálffy György (1909–1949) altábornagy. Ludovika Akadémiát (1928–1932), majd Hadiakadémiát (1935) végzett hivatásos katona. Az új hadseregbe 1945. március 6-án lépett be. Tagja az MKP-nak. 1946-ban már vezérőrnagy, 1947. december 1-től altábornagy. A határőrség parancsnoka 1946 november 1-től 1948 február 1-ig. 1949-ben a Rajk-per másodrendű vádottjaként halálra ítélték és kivégezték.

85 Orosz: Politikai Felderítés (Rákosi a hadsereg Katonapolitikai Csoportfőnökségére — Katpol utaltak) vezetője Pálffy György volt 1948 februárjától.

86 Az 1. honvéd gyaloghadosztályról van szó. Ennek parancsnoka Váriházy Oszkár (1887–1959) volt 1946 november 1-től. Váriházy a hadapród iskolát 1909–1914 között, majd a főtisztai tanfolyamot 1942-ben végezte. A főváros ostromakor a Budai Önkéntes Ezred parancsnokaként a Vörös Hadsereg oldalán harcolt.

87 A Budapesti Városparancsnokság élén Pórfly György (1910–1950) állt 1946-tól 1948 májusáig. Pórfly 1932-ben végezte el a Ludovika Akadémiát, a Donnál orosz fogságba esett, partizánkiképzést kapott. 1950-ben koholt vádak alapján elítélték és kivégezték.

88 Ezt a katonai alakulatot sajnos nem sikerült azonosítani. Itt ragadom meg az alkalmat, hogy köszönetet mondjak Ehrenberger Róbertnek a Hadtörténelmi Levéltár munkatársának értékes segítségéért.

89 Orosz: politikai oktatás. A honvédségen belüli ideológiai és politikai kiképzést a HM Nevelési Csoportfőnökség irányította. Ennek vezetője a vizsgált időszakban Dr. János Ferenc vezérőrnagy volt. 1916-ban született, református lelkész és magyar–latin–görög szakos középiskolai tanárként dolgozott. A Honvédségnél 1945 márciusa óta szolgált. 1946-ban alezredes, 1948-ban ezredes, 1950-től vezérőrnagy, 1951-ben tartalékkormányba került, majd 1956 nyarán honvéddé fokozták le. Nagy Imre veje.

90 Bár a honvédelmi tárcát nem sikerült a kommunistáknak a kezdetekkor magukhoz ragadniuk, így is jelentős pozíciókat szereztek meg az irányításban. A Rákosi által említett Dinnyés Lajos (1901–1960) irányította a Honvédelmi Minisztériumot 1947 márciusa és szeptembere között.

Földművelésügy = földreform +
termelés K. kézben

Pénzügy = az adózás és az állami
monopóliumok.

De ez sem ad tiszta képet
a párt beépítettségéről

{10}

Állami tisztviselők.

Sajtó 4 főváros, 16 vidéki⁹¹

több, mint 40% K lapot olvas

Paraszt hetilap több, mint a többiek
együtt

Mozi 400-ból 230⁹²

Sport: legjobb sportolók K-k. A

legfelsőbb sporttanács többsége

Vasas. futballklub < Torpedó⁹³

Oktatás = 6 hónapos, 3-2, 3 hetes 100.000
irodalom⁹⁴

1947. május 31-től 1948. december 10-ig miniszterelnök. Veres Péter (1897–1970) a Nemzeti Parasztpárt alapítója. 1947 márciustól szeptemberig újjáépítési- és közmunkaügyi-, majd 1948 novemberéig Dinnyés Lajos utódja, honvédelmi miniszter. Baloldali, kommunistabarát politikusok voltak.

⁹¹ A kommunista párt 1947 végén naponta 4 központi lapot (Szabad Nép, Szabadság, Magyar Nép, Friss Újság) jelentetett meg együttesen 270 000 példányban. Azonkívül 16 regionális lappal rendelkezett az egyes megyékben.

⁹² A magyarországi mozik többsége a kommunista tulajdonú MAFIRT vállalat fennhatósága alá tartozott. Vö. *Izsák-Kun*, Moszkvának jelentjük 246. p.

⁹³ Vasas Sport Club 1911-ben alakult Vas- és Fémmunkások Sport Klubja néven. 1942-ben a Kinizsi nevet vette fel. 1945 és 1956 között Budapesti Vasas Sport Egylet néven működött. A Torpedo Moszkva, a moszkvai Sztálin Autógyár szakszervezeti futbalcsapata. 1947. augusztus 19. és 24. között három alkalommal játszott magyar csapatok ellen (köztük a Vasas ellen is) Magyarországon. A Torpedo magyarországi vendégjátéka nagy sportdiplomáciai eredménynek számított. Szó volt arról, hogy a Vasas is Moszkvába utazik.

⁹⁴ Rákosi adatai a kommunista káderek képzésére vonatkoznak. A Magyar Kommunista Párt minden megyében szervezett háromhetes párttanfolyamokat, azonkívül három helyen is felállítottak három hónapos pártiskolákat, valamint működött egy hat hónapos Központi Pártiskola is. Több száz szemináriumot szerveztek többek között egyetemi hallgatók, katonatisztek, rendőrök, közigazgatási dolgozók számára, valamint a nemzetgyűlési választások előtt a kommu-

Hol vagyunk gyengék

Ifjak; nem sikerült

Nők, $100-98 = 100-138^{95}$

Fogyasztási szövetkezet.

Hibák = M[agyar] N[emzeti] F[üggetlenségi] F[ront] nem alulról

Kormányzás és állam mellett

elfelejtjük a pártot

Ha egy dologra koncentráljuk

a figyelmet más fronton baj

Egységfront = felülről

{11}

Elszigeteltség a többi

párttól,

Kevés a nagy perspektíva =

a fától, a napi feladattól nem

látni az erdőt.

Nem fejlődünk elméletileg

= 9 párt összefogása ezért is jó

Hogyan működünk a többi párt

= baloldali frakció. K-K, szimpa-

tizánsok, rendes demokraták

Először megegyezés Sz.d-vel +

nista agitátorok számai végeztek egyhetes tanfolyamokat. Vö. *Izsák-Kun*, Moszkvának jelentjük 240. p.

⁹⁵ A kommunista párt tömegbázisának növelése érdekében fokozni kívánta az ifjúság és a nők körében propagandamunkáját. Az SZKP KB Külügyi osztálya által készített jelentés is arról számol be, hogy gyenge az MKP ifjúsági munkája. A párt vezetői bizalmatlanok a fiatalokkal szemben. A nőkkel kapcsolatban Rákosi az 1947. évi választási eredményre utal. A kommunista pártra leadott minden 100 férfi szavazatra 99 női szavazat esett, míg pl. a Barankovics-féle Néppártra adott szavazatok esetében ez az arány kb. 100 a 150-hez. Vö. *Izsák-Kun*, Moszkvának jelentjük 244. p.

parasztpárttal
 utána Kisgazdapárttal
 Szd-nél néha fordítva
 Közvetlen befolyásolás,
 heti találkozás
 meghívás.⁹⁶
 {12}
 Tömegmozgósítás
 1946. III.7.⁹⁷
 1947. IX.6 = 300.000 ember⁹⁸
 Jackó tárgyalás 3.000 munkás⁹⁹

- 96 Rákosi a különböző pártokkal szemben követett kommunista taktikákra utalt. A közvetlen befolyásolás eszközei voltak a koalíciós pártokon belüli „baloldali frakciók”, de az ún. „kriptakommunisták” is, akik kisgazda, parasztpárti tagságuk mellett a Kommunista Pártnak is tagjai voltak titokban. A heti találkozásokról, az ún. Pártközi megbeszélésekről Rákosi Mátyás és Nagy Ferenc is beszámolt emlékirataiban. *Rákosi, Visszaemlékezések* I. köt. 363. p. és *Nagy Ferenc: Küzdelem a vasfüggöny mögött.* 2. köt. Bp., 1990. 112–114. p.
- 97 Ezen a napon a Magyar Kommunista Párt, a Szociáldemokrata Párt, a Nemzeti Parasztpárt és a Szakszervezetek közös, százezres nagygyűlést tartottak Budapesten a Hősök terén. Sürgették a reakciós elemek eltávolítását a Kisgazdapártból.
- 98 1947. szeptember 6-án több százezer ember gyűlt össze a Hősök terén, és tüntetett a kommunista párt mellett.
- 99 Jaczkó Iván és Vízzy Károly ügyére utalt Rákosi. A vád szerint Jaczkó és Vízzy pokolgépet helyezett el 1947. november 13-án a Városházán, amit az ÁVO azonnal felfedezett és sikeresen hatástalanított. A tetteseket is rögtön letartóztatta az „éber” ÁVO. A rendkívül rövid vizsgálat után mindkettejüket statáriális úton halálra ítélték (1947. november 18.) és kivégezték (1947. decemberében) anélkül, hogy egyértelműen bebizonyosodott volna, hogy valóban ők akarták felrobbantani a Városházát. A tárgyalás idején reakcióellenes munkástüntetéseket szerveztek a kommunisták. A *Szabad Nép* 1947. november 18-i száma vezércikkben foglalkozott a merénnyel és a tárgyalással. Mintegy 3000 pesti munkás vonult a Váci úton a Markó utcáig halált követelve a vádlottakra. Jaczkó Iván bátyja, Jaczkó Pál jogász, a Kisgazdapárt tagja, Vas megye főispánja, parlamenti képviselő volt. 1947. január 15-én kizárták a pártból, a politikai rendőrség tavasszal letartóztatta, mint a Magyar Közösség [a Magyar Testvéri Közösség tagjainak letartóztatása 1947 januárjától kezdődött, és három hónap múlva már sor is került a perre, mely végül a Kisgazdapárt teljes erkölcsi bomlásához vezetett] tagját. Egy koncepciós perben öt évi kényszermunkára ítélték. Jackó Iván és Vízzy perével a politikai rendőrség azt igyekezett bizonyítani, hogy a Magyar Közösségnek fegyveres, pokolgépes csoportjai is voltak.

Főmegmozgítás

1946. III. 7.

12
12

1947. IX. 6 = 300.000 ember

Jackó tárgyalás = 3.000 munkás

Nagy tekintély

Komoly, dolgozni tudó,
becsületes + felkészült

lelkesen beletanulunk

+ Sztalin

+ 9 párt

Legyetek mehersegek, de mi
ofan párt, mely legyűri.

Soc. felé.

Nagy a tekintélye

Komoly, dolgozni tudó,
becsületes + félnek tőle¹⁰⁰

Mi lassan beletanulunk

+ Sztalin

+ 9 párt

Lesznek nehézségek, de mi

olyan párt, mely legyűri.

Szoc.[ializmus]felé.

Politikatörténeti Intézet Levéltára, 274. f. 7/123. őrzési egység. Központi Vezetőség főtitkársága, titkárai.

Eredeti, 12 oldalas, kb. A5-ös méretű lapokra sajátkezűleg írt vázlat. A 6. és a 9. oldalnak a hátoldalára is került szöveg. Sem cím, sem aláírás nincs a lapokon.

100 Rákosi valószínűleg a kommunista pártra utalt.

HORVÁTH SÁNDOR

VÁROSI SZEGÉNYSÉG, BŰN ÉS BŰNHÖDÉS SZTÁLINVÁROSBAN

Büntetőeljárás egy barakklakó ellen

„Zsobrák Lidinek egy tiszt vót a szeretője. Eltakarva vitték, konflisban, Pécsre a szeretőjéhez” — mesélték a kisbajomi asszonyok egy híres szépasszonyról még az eset után fél évszázaddal is. „A rossz menyecskéket a szégyenpadra szokták ültetni. Zsobráknak az anyja, Zsobrák Lidi is ült benne. Vót olyan, aki nem ment oda, hanem elemésztette magát. Beleugrott a kútba. A szép menyecskéknek, rossz életűeknek, vót különös padja. A kar alatt vót a szégyenpad. Itt állt Zsobrák Lidi, nem tudom, ki még. A fehérnépek kerültek a padba, a szajhák. Odahajtották őket a presbiterek.”¹

A történetet egy folklórgyűjtő, Dobos Ilona jegyezte le Tót Szőke Józsefné elmondása alapján, akivel 1953 őszén ismerkedett meg Sztálinvárosban. Tótné a fia után jött Sztálinvárosba, és az egyik szálláshelyen kaptak egy kis konyhahelyiséget, ott laktak együtt. Tótné valószínűleg kis csomaggal érkezett az épülő városba, alig volt néhány holmi nála, de a Somogy megyei Kisbajomról magával hozta Zsobrák Lidi történetét.

Zsobrák Lidi története olvasható a kirekesztés és megbélyegzés történeteként is. A Sztálinvárosba bevándorlók történetei a bűn fogalmának ezernyi értelmezését hordozták magukban. Zsobrák Lidi történetéhez hasonlók százai keringtek az emberek fejében, amikor a mindennapi életben megítélték szomszédaik, ismerőseik cselekedeteit, amikor véleményt alkottak róluk.

Az emberek előítéleteiről beszámoló forrásközlések közül különös jelentőséggel bírnak a peranyagok. A perek nemcsak az emberek kisebb-nagyobb konfliktusairól számolnak be, hanem ezeken keresztül a mindennapi gépies cselekedetek, előítéletek és magatartásformák működésére is következtetni engednek. Az alábbi forrásválogatás egy olyan pernek a történetét tartalmazza, amely a városi szegénynyegyedek „fertőtlenítésén” kívül ábrázolja azt is, hogy a „hatóságok” milyen szocio-demográfiai paraméterek alapján jellemezték a szegénységet, mit értettek „lumpen” és mit „becsületes-szegényéletmód” alatt. A perben meghallgatott

¹ Dobos Ilona: Egy folklórgyűjtő feljegyzései. Bp., Kozmosz, 1984. 81. p.

szomszédok tanúvallomásai alapján egy kirekesztődési folyamat játszódik le a szemünk előtt, melynek során számos utalást találunk arra vonatkozóan, hogy mi számított Sztálinváros egyik szegénytelepén bűnnek az ötvenes évek végén.

A Sztálinvárosba érkezők közül az alkalmi vagy segédmunkából élő „barakklakók” hagyták a legkevesebb nyomot magukról. Többségük nem kapott állandó lakást vagy letelepedési engedélyt, így általában a statisztikákban sem jelentek meg. A belváros és környékének kolóniaszerű negyedei (L-épületek, Technikum) és a sztálinvárosi barakktáborok (Radar, Déliváros) közötti távolság a város urbanizálódásával párhuzamosan nőtt. A barakktáborok lakói — akik építőipariak lévén, a várost építették — egyre inkább „deviánsnak” minősültek a belvárosi normákat alkalmazó hatóságok szemében. Másként fogalmazva: nem azért vált az „alkoholizmus” Sztálinvárosban egyre égetőbb problémává, mert több részeg ember mászkált az utcákon, mint korábban, hanem azért, mert azokat a barakklakókat, akik rendszeresen kocsmába jártak, fokozatosan „alkoholistává” minősítették.

A sztálinvárosi barakktáborok lakói túlnyomórészt alkalmi, alacsony státuszú fizikai segédmunkából éltek. A nők nagy része a rengeteg háztartási munka mellett csak akkor vállalt „hivatalos” munkát, ha a család jövedelme rendkívül alacsony volt, és ha éppen munkalehetőség adódott a helyi építőiparban.² Annak ellenére, hogy a lakók általában különböző helyekről jöttek, és személyesen csak nagyon kevesen ismerték egymást korábbról, nem voltak teljesen idegenek egymás számára, mert sokan egyazon életforma-csoporthoz tartoztak. Általában kiterjedt rokonságú, alkalmi (hol ipari, hol mezőgazdasági) munkából napról-napra élő családok, illetve egyedülálló férfiak laktak a barakktáborokban. Szinte mindenki „földszintes” házból jött lakni a barakktáborok szintén földszintes szállásaira. A barakkok, a falusi házakkal szemben, az egyes családok számára szinte lehetetlenné tették az „elkülönülést”, mégis az egyes kiutalt „lakások” belső felosztásával a lakók igényei, úgy tűnik, az elkülönülés irányába hatottak. A közös mellékhelyiségek, a papírvékony falak és a majdhogynem egymás „szájába” néző ablakok számos családot és egyedülállót láncoltak egybe. A magánélet nyilvánosságával való együttélés számos olyan konfliktushelyzetet teremtett, melyek kiélezett formában hozták felszínre az ide költözők életformájának jellemzőit.

A forrásban ábrázolt történet főszereplője egy fiatal nő, akit a hatóságok és a szomszédok többek között „alkoholistának”, „prostituálnak”, „rossz anyának” és

2 Sztálinvárosban 1954 és 1957 között visszaesett a helyi építőipar munkaerő-szükséglete a behúzási alap csökkentése miatt. A nőknek álláshoz jutni Sztálinvárosban igen nehéz volt, ezen az 1958–59-ben idetelepített könnyűipari üzemekkel próbálták enyhíteni.

„rossz feleségnek” bélyegeztek. P.-né ellen az eljárás nem a hatóság, hanem a szomszédok kezdeményezésére indult. A szomszédok gyakorlatilag kiközösítették maguk közül a szerintük gyermekeit nem gondozó, italozó és „férfiakkal barátkozó” anyát. A barakktábor lakói a hatóságok szemében egyformán „igénytelennek” minősültek. Ezzel szemben maguk a barakktábor lakói úgy gyakoroltak „felügyeletet” a szomszédok felett, mintha egy önálló normákkal rendelkező faluban éltek volna a városon belül.³

A gyerekeket az utca nevei — a barakktáborról szóló jelentés szerint, ami a perben már vádként hangzott el. A jelentés szerint a családok és a csonka családok alkalmi munkából élnek, ami P.-né esetében már bűnnek számított, hiszen több mint egy éve nem volt állandó munkahelye. A szomszédok egymásnak ellentmondó pletykái, a rendőrök sztereotípiákon alapuló, vádként elhangzó kérdései, az újságírók szenzációhajhász leírásai, a jogászok kapkodása (a nyomozás a jegyzőkönyvek alapján néhány napot vett csak igénybe, a kirendelt ügyvéd nem ment el a tárgyalásra, maga helyett ügyvédjelöltjét küldte, a tárgyalás az ítélethozatallal együtt alig több mint három órán át tartott) kiszolgáltatottá tették a már amúgy is kirekesztett vádlottat. A tárgyalás ezzel szimbolikus határvonalat húzott a „becsületesnek” tartott szegénység és a „lumpennek” tartott életmód között. A bíróság olvasatában számos, a vádlott „szegénységéből” fakadó magatartásforma bűnnek minősült. A különféle eredetű dokumentumok „szövegcsatája” olvasható a városi szegregáció, a szegényekről alkotott sztereotípiák, a devianciák és a kirekesztett-ség történeteként is. A bűn és bűnhődés történeteként.

A P.-né elleni eljárás megindításának egyik kezdeményezője B. Józsefné volt, aki P.-né szomszédságában lakott és haragosa volt a per vádlottjának. B. Józsefné Kisbajomból származott, ahol az asszonyok emlékezetében még élesen élt Zsobrák Lidi története, akit állítólag konflissal vittek Pécsre a szeretőjéhez. P.-né történetében ugyanez a motívum megjelent modern formában: P.-né a szomszédok szerint taxival, az újságíró szerint autóval vitték Budapestre, valószínűleg a szeretőjéhez.⁴ A szomszédok szemében P.-né esetében a legsúlyosabb bűn az volt, hogy férfiakat fogadott a lakásán, vagyis a szomszédok beszédmódjában Zsobrák Lidi-

3 A századfordulós Bécs vonatkozásában számos visszaemlékezés utal arra, hogy a szomszédok ugyanígy beavatkoztak, felügyelték egymás gyermekeinek nevelését. *Sieder; Reinhard*: „Vata, derf i aufstehen?” A gyermekkor tapasztalata 1900 körül a bécsi munkáscsaládokban. In: *A modern város történeti dilemmái*. Szerk.: Gyáni Gábor. Bp., 1995. 171–198. p.

4 Azt elfelejtik, hogy P.-né férje sofőrként dolgozott Budapesten.

hez hasonlóan „szajha” volt. A gyerekek elhanyagolása a szövegekben csak azután válik főbűnné, hogy a gyámhatóság és a rendőrség „intézkedik”. Ezzel szemben a P.-né ellen első ízben eljáró rendőr (1-2. dokumentum) nem is tesz említést P.-né gyerekeihez való viszonyáról. Akárcsak a szomszédok szemében, a rendőrségi jegyzőkönyvekben is a fő bűn a „különböző férfiakkal” történő „fajtalankodás” volt. A stigmatizálás során gyakran válik a megbélyegzett személyek és csoportok elsődleges jellemzőjévé a tisztátalanság és a természetellenes szexualitás.⁵ A nem „természetesnek” tekintett szexualitást csak anyagi ellenszolgáltatásért folytatott „titkos kéjlegés” címszó alatt lehetett volna büntetni. Ennek bizonyítása végett a „hatóság” pótnyomozást is lefolytatott, melynek során a kérdőre vont tanúk vallo- másán kéjelgő rendőrök számára is kiderült, hogy P.-né nem szorult rá arra, hogy pénzért „titkos kéjelegjen”. Úgy tűnik, ő szabad akaratából tette ugyanazt, amit fér- je már P.-né első terhessége idején elkezdett, vagyis szeretőket tartott. P.-né bírósá- gon tett vallomása alapján — ami valószínűleg túl egyszerű magyarázat lenne — férje iránti bosszúból tette, amit tett. Ezzel a vallomásrészletével P.-né „lázadás- ként” értelmezi a szomszédok szemében „bűnnek” tekintett cselekedeteit. Férje és a patriarchálisnak minősülő normák elleni lázadasként. Az alkoholistává váló nők- nél megfigyelték, hogy egy részük, mikor elveszti fontos párkapcsolatát, túlhaj- szolt szexuális életet él sűrűn váltakozó partnerekkel, hogy bizonyítsa ön maga előtt nőiességét, alkalmasságát. Az alkohol segítségével több nőiességet próbál érezni magában, de aztán egyre kevésbé képes megbirkózni szűkebb környezete elvárásaival. Nőiessége eszközzé válik, azzal párhuzamosan, hogy elveszti mun- kahelyét és ekkor már ital nélkül nem képes elviselni a női szerepkört.⁶

P.-né tehát elkezdett kocsmába járni, csavargott, nem főzött, szeretőket tartott, berúgott és verekedett — mint a férfiak. Csakhogy, a fenti viselkedésformák egy férj esetében nem számítottak nagy „bűnnek” (már ha egyáltalán bűnnek számított- tak), abban az esetben, ha hazaadta fizetését.⁷ P. Géza hazaadta fizetését, ezért a

5 *Solomon, Howard M.*: A stigma a nyugat-európai kultúrában — történelmi áttekintés. In: *De- viációk*. Szerk.: Bíró Judit. Bp., 1998. 29–45. p. A „piszkosak” és „orgiákat rendeznek” szte- reotípiák felbukkannak már a korai „cretnek szekták”-nál is, akárcsak a huszadik században számos etnikum tekintetében.

6 *Valkai Zsuzsa*: Miért isznak a nők? Bp., 1986. 140–143. p. Azt, hogy a nők ivásukat gyakran a patriarchális rend elleni lázadasként élik meg, a válóperekben tett tanúvallomásaik is bizonyít- ják. Erről még lásd: *Katonáné Soltész Márta*: Házasság, család, válás — és a jog. Bp., 1982. 223. p.

7 A „népi büntetőszokások” szempontjából is sokkal nagyobb bűn volt, ha egy asszony kocsmá- ba járt vagy szeretőket tartott, mintha a férje tette volna ugyanezt. *Tárkány Szűcs Ernő*: Ma- gyar jogi népszokások. Bp., 1981. 783–784. p.

szomszédok és a hatóság szemében egyáltalán nem számított bűnösnek, hiába tartott szeretőket, ivott és verekedett. Az, hogy rendszeresen megverte feleségét, a bíróság és a szomszédok számára még jobban megerősítette, hogy egyedül P.-né a „bűnös”. Tovább enyhítette a férj felelősségét a saját, a szomszédok és a bíróság szemében, hogy mikor időnként hazajött, rászólt a feleségére, hogy „mosson”, ezenkívül eltiltotta a szövegekben általában csak szeszjártnak titulált legjobb barátjától, Á.-nétől, „aki P.-nét a bűnbe rángatta”. P.-né „férfiasszónak” szokásokat vett fel, ami nem „becsületes családfő” méltó magatartásnak számított. A gyerekekkel való törődés, az eljárás egész szövege alapján úgy tűnik, egyedül az anya feladata volt. P.-né kilépett abból a szerepből, amit egy „becsületes családfő” számára megszabtak a domináns normák. A szankcionálás révén egyben meghatározták, hogy mit nem lehet és mit kell tennie egy „becsületes családfőnek”. A vádak megfordítva eljutunk azokhoz az elvárásokhoz, melyek mind a szűkebb környezet, mind a hatóság részéről megfogalmazódtak P.-nével szemben.

Mit vártak volna el P.-nétől? Mikor számított volna „tökéletes családfőnek” P.-né? Keresztesné Pataki Mária 1950-ben megjelent könyve a „dolgozó nők”-nek adott háztartási tanácsokat.⁸ Szerinte „ma már nem divat és nem indokolt az „elfoglalt háziasszony”-i szerepet játszani. A dolgozó nő, a dolgozó háziasszony másképp viszonylik a családhoz, a társadalomhoz”. A „Sztálinváros munkamódszer a konyhában” című fejezetben a szerző felhívta a háziasszonyok figyelmét arra, hogy házimunkájukat úgy kell részekre tagolni, tervszerűsíteni, mint azt a nagy sztálinovisták teszik a munkahelyükön. Két példát is hoz a jó és a rossz háziasszonyra: a kapkodó Kovácsné 145 perc alatt, míg a sztálinovista háziasszony, a jó időbeosztású Szabóné 88 perc alatt főzi meg ebédre a zöldséglevest és a szilvás gombócot.

A tökéletes dolgozó nő és családfő — akit a szerző Szabónénak keresztelt el — egy hétköznapiját a következőképpen osztja be: „Reggel mielőtt munkába megy, takarít. Az ágyazást egyetlen reggelen sem mulasztja el, bármilyen kevés az ideje. [...] A lakás (két szoba) takarítására egy órát szán, tehát minden nap fél 6-kor kel. [...] Amíg az ágyamű szellőzik, Szabóné megmosdik, felöltözik, elkészíti a reggelit és a tízórait. Munkába [...] legkésőbb 20 perccel 7 óra előtt indul el hazulról. [...] Hazafelé jövet bevásárol, [...] legtöbbször 5-6 óra körül ér haza és akár rendben van a lakása, akár hátra van még a takarítás egy része, először a konyhában lát munkához. Közben a rádiót is bekapcsolja. [...] Ha vendége érkezik, barátnő vagy munka-

⁸ Keresztesné Pataki Mária: *A dolgozó nő háztartása*. Bp., 1950.

társ, leülteti ott, ahol éppen dolga van, a konyhában, vagy a szobában. Ő főz, mos, mosogat, közben beszélgetnek. Ha más dolga nincs, Szabóné ilyenkor a varrnivalóját veszi elő és így takarít meg magának időt. [...] Közben beszélgethet, rádiót hallgathat, férje felolvashatja az újság érdekesebb cikkeit...”.⁹ A férj feladatköre otthon az ideális dolgozó nőnél ezek szerint az újság felolvasására korlátozódik. A „rádiót is hallgató” Szabóné hétvégente — nehogy unatkozzon — elvégezheti a nagymosást, dézsában. Ennek a — egyébként P.-nén is többször számon kért — feladatnak a „szépségeit” a háztartási tanácsadó különös részletességgel ábrázolja: „A nagymosás sok időt igénylő, legnehezebb házimunkák egyike. A nagymosás fárasztó munka, megfájdul tőle a hát, a derék, kiázik a kéz, letörnek, beszakadnak a körömök. A kicsiny lakás megtelik a nedves ruha szagával. Mindenfelé szárad a ruha, csepeg a víz. A vasalás szöngázzal tölti meg a lakást”.¹⁰

Nem csoda, ha ezek után Szabónénak alig-alig marad ideje a szépségápolásra. Bár ezzel olyan nagyon nem is kell törődnie — nehogy hasonlatos legyen az újság-cikkben „kicsipett”, „csinosnak” ábrázolt, a tárgyaláson túsarkú cipőt viselő P.-néhez. A könyv szerzője szerint, „a haját két-három hetenként kell mosni, jó minőségű szappannal, vagy shamponnal”, a dolgozó nőnek a régi divatokat nem kell követnie. A kézápoláson és hajmosáson kívül mással nem is kell törődnie. A könyv szinte szentenciaként mondja ki: „a hajnak új színre való festése indokolatlan, értelmetlen dolog”.¹¹

A P.-né elleni eljárás másik értelmezési lehetőségeként valószínűleg manapság is sokan hajlanának arra az olvasatra, miszerint a faluból városba költöző „falusi” népesség „elvesztette a lába alól a talajt”, „felbomlottak a korábbi közösségi normák”, „a lumpenproletárokhoz kezdett el igazodni”. Ezek az értelmezések a sztálinvárosi hatóságok beszédmódjában is megjelentek burkoltan, mind P.-né, mind mások esetében. Az „alkoholizmus elleni harc”, a kocsmabezárások, a „jampecszellem elleni küzdelem”, a „falusias” és „városias” normák szembeállításánál során az egyes személyek, illetve csoportok elleni intézkedések indoklásában a előbb említett értelmezések rendre visszatértek. Az egyes városrészek „fertőtlenítése” illetve „kirekesztése” révén a domináns normák is kifejezést nyertek és legitimálódtak.¹²

9 Uo. 9–12. p.

10 Uo. 51. p.

11 Uo. 65–66. p.

12 Erről bővebben: *Horváth Sándor*: Mentális térképek Sztálinvárosban. In: *A mesterség iskolája. Tanulmányok Bácskai Vera 70. születésnapjára*. Szerk.: Bódy Zsombor, Mátyai Mónika, Tóth Árpád. Bp., Osiris, 2000. 450–478. p; *Uő*: A parasztság életmódváltozása Sztálinvárosban. In: *Mozgó Világ*, 26. (2000) 6. sz. 30–40. p.

A „talajvesztés” fogalma — ami az ötvenes évekről szóló beszédmodoknak manapság is egyik gyakori sztereotípiája — normatív keretbe is ágyazza a történetet, azáltal, hogy így részben felmentést ad a szereplőknek. Eszerint az értelmezés szerint P.-né „éretlen”, „talajvesztett”, „normák nélküli” szereplő, akárcsak a szomszédok vagy a hatóság. Eszerint P.-né és környezetének története csak „epizód”, minden funkció nélkül, a tanúk és a vádlók szavai éppoly nyomorultak, mint amit gesztusaik és a szövegek hordoznak. „Kacagni” vagy „szomorkodni” lehet rajta, hogy „lám, a rendszer nem működött”, „lám, milyen szörnyű dolgok történtek”, „lám, hát azért volt ilyen ez a város, mert ilyenek építették”... Talán érdemes volna ennek az értelmezésnek az „igaz-hamis” volta helyett — amely kérdés megválaszolása számomra értelmetlennek tűnik — az illetén való értelmezések funkciójára koncentrálni. Miért válik meg a világ kacagva és szörnyülködve önnön közelmúltjától? Maga a szörnyülködés és kacagás — amit némely szövegrészlet olvasása kiválthat — milyen funkcióval bír? Egyáltalán, mi váltja ki?

P.-né története értelmezhető egy szegénynegyed normateremtési kísérleteként is. Eszerint az értelmezés szerint az eljárást megindító szomszédok részben azért közsítették ki maguk közül P.-né, hogy a saját státuszukról alkotott képet eltávolítsák a sokszor deviánsnak minősített „szegények” státuszától. Úgy tűnik, minél közelebb állt valaki életformája tekintetében a szegénynek minősített csoportokhoz, annál fontosabbnak tűnt számára a különbségtétel maga és a „szegények” között.

A második világháború utáni magyarországi városi szegénység homályos folt a történeti vizsgálatok tükrében. A társadalmi struktúrák és mentalitások változásával a szegénység és megítélése, a fogalom definíciója képlékenyen változott, vagyis legitim terepe a történettudományi elemzésnek. A szegénység megítélése, a róla való vélemény-nyilvánítások, valamint a „szegények” ellenőrzése egymással szorosan érintkező elemzésekre adnak lehetőséget.

A szegénység legszűkebb meghatározásai az egyes egyének, illetve családok jövedelmére vagy vagyonára koncentrálnak, és általában a létminimum szintjének és az „életszínvonalnak” a meghatározásával bajlódnak. Gyakran arra a kérdésre keresik a választ, hogy „a népesség hány százaléka volt szegény” egy adott időszakban. Ugyanennek a meghatározásnak a továbbfejlesztett változata a jövedelem mellett a fogyasztást is figyelembe veszi a „szegénységi küszöb” meghatározásánál.¹³ Ennél szélesebb meghatározás azt tekinti szegénynek, aki bizonyos élet-

13 Ennek a definíciónak a történetéről összefoglalást ad: *Fields, Gary S.: Poverty, inequality, and development.* Cambridge, Cambridge University Press, 1980. 125–180. p.

esélyektől, gazdasági, szociális vagy kulturális javaktól meg van fosztva. A megfosztottságra (depriváció) épülő szegénység-definíciók alapján folytatott kutatások többek közt olyan kérdéseket helyeznek a középpontba, amelyek a fizikai komfort, egészség, biztonság és biztonságérzet, a „jóléti javak” és a „státuszjavak” hiányával, az azoktól való megfosztottság hatásaival foglalkoznak. A neoklasszikus közgazdaságtan a szegénység okait nem a gazdasági rendszerben keresi, hanem a személyiségek teljesítményében, aktivitásában az adott gazdasági rendszeren belül: ezek alapján a szegénységet az egyéni lehetőségek és képességek eredendő különbségére vezeti vissza.¹⁴

A magyarországi szegénységkutatások körülbelül ugyanebben a körben mozgottak, talán annyiban megújítva a fenti definíciókat, hogy Ferge Zsuzsa a foglalkozási státuszt, Szelényi Iván a redistribúció társadalmi egyenlőtlenségeket növelő hatását, míg Kemény István az életformát helyezte a témában folytatott kutatásai középpontjába.¹⁵ Az életformát, tehát a „helyet, ahol laknak; az életüket keretbe foglaló lakást; a tárgyakat, amelyeket rendszeresen használnak, fogyasztanak, kezelnek, amelyekhez élményeiket kapcsolják; a nevelést, amelyben gyermekeiket részesítik; szokásaikat, amelyekkel életüket könnyebbé, elviselhetővé vagy emberivé tudják vagy akarják tenni; felfogásukat arról, hogyan kell élni; az eszközöket, amelyekkel egymást az általuk helyesnek tartott életvitel követésére kényszerítik”.¹⁶

Ha valaki semleges álláspontra helyezkedik, nem dönt abban a normatív kérdésben, hogy léteznie kell-e szegénységnek, akkor azt a választ is kaphatja, hogy a szegénység azért létezik, mert „*hasznos*”, vagyis sok pozitív funkcióval bír számos társadalmi csoport számára. A szegénység „radikális funkcionista” értelmezéseként emlegetett irányzat elsőként Herbert Gans 1972-es cikkében kristályosodott ki.¹⁷

14 A fenti meghatározások részletesebb összefoglalása és kiinduló bibliográfia megtalálható: Forder, Anthony: Explanations of poverty. In: Theories of Welfare. Szerk.: Forder, A., Caslin, T., Ponton, G., Walklate, S. London-Boston-Melbourne, Routledge & Kegan Paul, 1984. 203–226. p; Holman, R.: Poverty: explanations of social deprivation. Oxford, Martin Robertson, 1978.

15 Ferge Zsuzsa: Fejezetek a magyar szegénypolitika történetéből. Bp., 1986; Szelényi Iván: Új osztály, állam, politika. Bp., 1990.; Kemény István: Szociológiai írások. Szeged, 1992.

16 Kemény István: A szegénységről. (Főlszólalás a Magyar Tudományos Akadémián – 1970). In: Uő.: Szociológiai írások. Szeged, 1992. 79–83.

17 Gans, Herbert J.: The Positive Functions of Poverty. In: American Journal of Sociology. 78. (1972) 2. sz.

Miben áll ez a haszon? A szegények elvégzik a „piszkos munkát”, ami fizikailag megerőltető, veszélyes, időszakai, alulfizetett, lebecsült. Ezáltal számos gazdasági tevékenység — ami részben a „*piszkos munkára*” épül — nagy mértékben a szegények, a szegénység meglététől függ. Sztálinvárosban elsősorban az építőipari munka számított ilyennek, ahol általában a szegénynek tekintett társadalmi csoportok dolgoztak. A barakk-táborok megléte nélkül — melyek szállást biztosítottak a „piszkos munkára” fogható csoportok számára —, nem állt volna rendelkezésre állandóan nagyszámú, képzetlen, „piszkos munkára” hajlandó munkaerőtömeg, akik nélkül valószínűleg még több bonyodalommal járt volna az építőipari beruházások megvalósítása.

A szegénység megléte tehát *olcsó munkaerőt* biztosít a beruházások számára, ezáltal közvetve *támogatja* azokat a beruházásokat, melyek a nem-szegényeknek hoznak hasznot. Ilyenek például a lakóházak, a komfortos lakások építése Sztálinvárosban, melyeket általában a barakkokban lakó, építőiparban munkát vállaló szegények építettek, és ahova a magasabb társadalmi státuszú műszaki értelmiségiek vagy szakmunkások költöztek be.

A szegénység megléte kialakítja a szegénység-gondozó intézményeket, és mindazokat a szakmákat, *állásokat*, amelyek feladata a szegényekkel való foglalkozás. A szegénység megléte nélkül Sztálinvárosban sem jöhetett volna létre számos állás, például a tanács és a vállalatok szociális és egészségügyi osztályain dolgozóké. Ugyanakkor a szegénység olyan munkahelyeket is létrehoz, amelyek a szegénynegyedek „fertőtlenítésével” foglalkoznak: Sztálinvárosban például a rendőrségen és a Tanács Igazgatási Osztályán. A P.-né elleni eljárás munkát, ezáltal megélhetést biztosított számos hivatali embernek: többek között a gyámügyi előadó, a védőnő, néhány rendőr, a „szociális problémákkal foglalkozó” újságírók és a bíróság elnöke néhány napig kaptak fizetést, hogy P.-né ügyével foglalkozzanak.¹⁸

A szegények olyan termékeket is fogyasztanak, amit a jó módúak nem vesznek meg (pl.: használt ruhák). A sztálinvárosi „búcsúban” is számos selejtes vagy használt áru cserélt gazdát, ami piacot teremtett olyan termékek számára, melyeket egyébként nem tudtak volna eladni.

A fenti, gazdaságinak is nevezhető funkciókon kívül a szegénység számos más szocio-kulturális funkciót is kielégít. Ezek közül talán az a legjelentősebb, hogy a domináns normák legitimálhatók azáltal, hogy a szegények deviánsként azonosíthatók és büntethetők. A nyomornegyednek minősített területek deviánsnak minő-

18 Sőt még e sorok szerzője is némi honoráriumban reménykedik.

sített lakóikkal legitimálták az „elit” kerületek normarendszerét. Sztálinvárosban a barakktáborok lakói deviánsnak minősített magatartása megszilárdította a belváros „tisztessé”-nek tekintett normarendszerét.

A szegénység megléte számos társadalmi csoport számára lehetővé teszi a „jótékonykodást”, ezenkívül a „jótékonykodásra” hajlamos csoportok tagjai szerencsésnek érezhetik magukat azért, hogy nem szenvednek azoktól a hiányoktól, mint a szegények. Ez segít megszilárdítani a saját státuszukat, ami Sztálinvárosban is megmutatkozik a belvárosiak és a barakktáborok lakóinak viszonyában.

A „jólétben élők” távolról figyelhetik, ezáltal „helyettesítő részvétellel” átélhetik azokat a részben előítéleten alapuló jelenségeket, amelyeket a szegényeknek tulajdonítanak. Általános előítélet, hogy a szegények többet isznak, szabadosabb a szexuális életük. A P.-né ellen indított eljárásról szóló újságcikkek ezeket a motívumokat emelik ki igen nagy előszeretettel, és valószínűleg a korabeli „belvárosi” újságolvasók is ezeken a részleteken „csámcsogtak” a legjobban. Ebből a szempontból lényegtelen az a kérdés, hogy többet isznak-e a szegények, illetve könnyebben létesítenek-e nemi kapcsolatot. Ennek a sztereotípiának a funkciója jelen esetben az, hogy számos társadalmi csoport számára olyan normák meglétét igazolja, melyekről ezen csoportok tagjai többnyire csak fantáziálnak.

Egy olyan társadalomban, melyben a társadalmi mobilitás fontos célként lebeg az emberek szeme előtt, és az emberek fontosnak tartják saját társadalmi felemelkedésük láttatását, a szegénység olyan funkciót is betölt, hogy a magukat nem szegénynek tartók számára biztosítja saját státuszuk elhatárolását, ezáltal megszilárdítását. Ez különösen fontosnak tűnik sokak által szegénynek tartott, de magukat nem annak tekintő csoportok esetében. P.-né történetében a szomszédok „tisztessé” életformájukat megkülönböztetik a deviánsnak tartott P.-né életformájától.

A fenti rövid felsorolásból is látszik, hogy a radikális funkcionalizmus számos értékes elemzési szemponttal gazdagíthatja a szegénység értelmezését. A szegények stigmatizálása ugyanúgy funkcióval bír ezen értelmezés szerint, mint a P.-né elleni eljárás. A stigmatizálás egyik funkciója az, hogy rendet terem: a bűnhődés jelzésértékű a közösség számára, világossá teszi, hogy mit szabad és mit nem. Persze a kérdés ilyen módon történő megfogalmazása sokakat sérthet akkor, ha a szegénység meglétét, illetve P.-né cselekedeteit normatív keretben vizsgálják. A „bűnös volt-e P.-né vagy sem” kérdés normatív, hogy miért „bűnhődött” P.-né analitikus és empirikus kérdés. Az alábbi szövegekben az értelmezés változatai határozzák meg, hogy milyen válaszokat adhat az olvasó a fenti kérdésekre.

A forrásközlés módszere

A kafe hatást kiváltó „G. A. úr X.-ben” típusú mondatokra, vagyis a nevek monogrammal való rövidítésére a személyiségi jogok tiszteletben tartása végett volt szükség. Igyekeztem megőrizni a szövegek eredeti, kiejtési formákra utaló formáját, bár ez valószínűleg sok esetben inkább a fogalmazó, mint a tanúk beszédmódját rögzítette. A nehezen értelmezhető mondatok kiegészítését []-be zártam. Pontokkal [...] a dokumentumok szövegéből kihagyott részeket jelöltem. Az ismétlődő formanyomtatványok (pl. tanúkihallgatási jegyzőkönyv) formuláinak elhagyását nem jelöltem külön. Az eredetiben kiemelt szövegrészeket (amit a vizsgálat során az eljáró személyek aláhúztak) aláhúzással jelöltem. A szövegekben szereplő, magyarázatot igénylő utalásokra vagy rövidítésekre vonatkozóan a lábjegyzetekben adok felvilágosítást.

Az alábbi forrásközlés példa arra is, hogy a gyakran követett levéltári gyakorlat, miszerint elegendő a peranyagokból csak az ítéleteket megőrizni, csonkítja az értelmezési lehetőségeket, és messze nem meríti ki egy ítélet a perestben található szövegek forrásértékét. Ezúton is köszönetet mondok a Fejér Megyei Levéltár munkatársainak, hogy a peranyagokat beérkezés után azonnal kutathatóvá tették, ezen kívül a bírósági anyagokból nemcsak az ítéleteket vették át, hanem a teljes peranyagokat.

P.-né rövid története az eljárás előtt

P.-né történetét többféleképpen lehet elmesélni. Az olvasás megkönnyítése végett röviden összefoglalom életének fordulatokat hozó eseményeit. P.-né 1934-ben született. Vaján, egy szabolcsi faluban élt születésétől 1954-ig. Apja az „uraságok” uradalmában dolgozott cselédként, földje nem volt sem 1945 előtt, sem utána. P.-né 20 éves koráig családtagként dolgozott. Ekkor meghalt édesapja. Még ugyanebben az évben férjhez ment, és 5 hónapos terhesként elvetélt. 1955 tavaszán ismét teherbe esett, és ugyanezen a nyáron Sztálinvárosba jött férjével. Férje sofőr lett, ő ételkiosztó. 1955 novemberének végén megszületett első kislánya, és állítása szerint a gyermek születése után megtudta, hogy férje szeretőt tart.

Ettől kezdve férjével sokat veszekedtek, férjének több nőügye volt. P.-né is kezdett eljágni külön szórakozni. 1956 októberének elején férjét Budapestre helyezték, ezután legfeljebb csak hetenként járt haza, de fizetését rendszeresen hazaadta. A

veszekedések és verekedések a házastársak között tovább folytatódtak. P.-né ugyanezen az őszön ismét teherbe esett. 1957 nyarán megszületett második kislánya. Még mielőtt második gyereke megszületett, rendszeres látogatója volt a sztálinvárosi szórakozóhelyeknek, kocsmáknak. Nyáron otthagyta munkahelyét, mivel az Pécsre költözött. Második gyerekének születése után egyre jobban belevette magát a szórakozásba, egyre többet ivott és úgy tűnik, váltogatta szexuális partnereit. Ez 1957 telétől egyre jobban szemet szúrt a szomszédoknak is, akikkel emiatt rendszeresen szóváltásba keveredett. A P.-néről szóló első forrás röviddel ezek után keletkezett. P.-né a sztálinvárosi „Radar” nevű barakktáborban lakott. Lakókörnyezetének itt következő leírása akkortájt keletkezett, amikor már úgy tűnt, házassága végképp megromlott.

A Sztálinvárosi Tanács Szociális Csoportjának jelentése a Végrehajtó Bizottság 1956. május 17-i ülésére a radari barakktáborról¹⁹

[...] A barakktábor a város²⁰ központjától mintegy 2 km-nyi távolságra helyezkedik el, a sztálinvárosi megkerülő út egyik oldalán, a Tüzoltólaktanyával szemközti területen. A barakkok egymástól mintegy 10 m távolságra vannak elhelyezve, egy belső makadám út mentén, valamint az útvonaltól jobbra és balra eső területen mintegy 300 m-es szélességben.

[...] A barakképületek mintegy 40%-a a makadám úton közelíthető meg. A makadám útról az egyes barakkok közötti út régebben salakozott út volt, amelyek mára eléggé elhanyagolt állapotban vannak. Az egyes barakképületek néhol téglajárdával, néhol pedig salakozott gyalogjárókkal vannak körülvéve. A barakktábor közlekedése negyedóránkénti autóbusz járással van biztosítva. A barakktábor területére az autóbusz nem megy be, hanem a barakktábor előtt elhúzódó úton van a megálló, a barakktáborba vezető út mellett.

[...] Az egyes barakképületek ivóvízzel a gyáron keresztül vannak ellátva, városból jövő nyomóvezeték segítségével. Magának a nyomóvezetékeknek a nyomvonalai nincsenek térképen megfelelően lerögzítve, és így nehezen állapítható meg, hogy hol mennek az egyes vezetékek. Az épületeken belül a vízvételi helyek

19 Fejér Megyei Levéltár, XXIII. 502. Sztálinvárosi Városi Tanács Végrehajtó Bizottságának ülési. 11. d.

20 Sztálinváros.

mosdóhelyiségek beiktatásával vannak biztosítva, amelyek azonban igen elhanyagolt állapotban vannak.

[...] A tábor területén több egyszerű derítőberendezés van megépítve, és a szennyvíz a derítés után a barakktábor melletti szakadékos részekben, nyitott csatorna közbeiktatásával folyik bele a Dunába. A WC és csatorna-berendezések igen elhanyagolt állapotban vannak [...] Az egyes barakkok árammérő órákkal nincsenek ellátva, ami azt eredményezi, hogy a barakkban lakó dolgozók az árammal nem takarékoskodnak, és ily módon a hálózat túlterhelés következtében igen sokszor szorul javításra. [...]

A két barakktáborban²¹ összesen 87 barakképület van. Ezekben összesen 330 helyiség van, amelyet lakás és szállás célra használnak. Az egyes barakképületeket általában 80-100 személy befogadására tervezték. A helyiségek elrendezése az egyes barakképületeken belül 5 db 7 x 7 méter méretű nagyobb helyiségből áll, amelyek közvetlenül a szabadba nyílnak. Az épületek egy részét [...] a Sztálin Vasmű Tröszt 1953-ban átépítette oly módon, hogy egytraktusos rendszert kialakítva hosszanti válaszfal építésével folyosót létesített, és erről a folyosóról nyílnak az egyes helyiségek. Ekkor kerültek beépítésre az egyes barakkokba a közös mosdók és WC helyiségek is, valamint a padlóburkolatok nagy részének tégláról aszfalt padozatra való átalakítása is.

A Radarban az épületek szerkezetileg 38 x 51 méretű téglapillér vázakkal vannak megoldva, és a pillérek közötti kitöltő falazat 12 cm vastag téglafal. Mindebből kitűnik, hogy a barakktáborokat annak idején ideiglenes szállás céljára építették, főleg nyári időszakra, mivel az ilyen vastagságú falak nem biztosítják a megfelelő hőszigetelést, és a belső fűtés következtében a külső levegővel érintkező falak mentén páralecsapódások képződnek, melyek egészségtelenné teszik a barakkok állandó lakás céljára való használatát. [...]

A barakktáborban az üzemeltetést azok a vállalatok látják el, amelyek dolgozói az épületekben laknak. A barakkok elosztását az egyes vállalatok között a Sztálin Vasmű Tröszt szociális osztálya végzi. [...]

A barakkok lakói igen rossz körülmények között élnek. Általában rongyos, mezítlábas gyerekeket lehet látni, akik az utcákon és a barakkok előtt játszadoznak. A barakkokban lakó családoknak nincsen általában letelepedési engedélyük, eredeti állandó lakásuk, amelyek a személyi igazolványukba vannak bejegyezve, a város különböző részein vannak, és azokat már régóta mások foglalják el. A vállalatok ezeket a szállásokat berendezéssel többé-kevésbé ellátták. A barakkokban

21 A jelentés együtt tárgyalja a Radart és az ún. „1000-es” barakkot.

lakó dolgozók nagy részének igen minimális igényeik vannak, úgyszólván örülnek, hogy tető van a fejük felett, és maguk sem igen törődnek körülményeik javításával. Itt húzódnak meg azok az elemek is, amelyek sehol sem dolgoznak, alkalmi munkával szerzik be minimális szükségleteiket, vagy a közös tulajdont (pl. a barakktáborok környékén történő falopások). Természetesen a barakktáborokban vannak olyan lakók is, akik az ottani körülményekhez képest rendben és tisztán tartják lakásaikat és becsületesen élnek.

A szociálpolitikai osztálynak az a véleménye, hogy a családosoak problémáját úgy lehetne megoldani, hogy a vállalatok a munkavégzés szempontjából vizsgálják felül családoso alkalmazottaikat, és akik munkavégzés szempontjából nem megfelelőek, azokat bocsássák el és a Tanács gondoskodjék arról, hogy ezek családostól eredeti lakóhelyükre térjenek vissza. Természetesen a vállalatoknak mindent el kell követni, hogy családoso dolgozóknak a barakktáborok területén ne adjanak szállást.

[...] Az utóbbi időben elharapózott az állatok tartása a barakkok mellett, így disznót, kecskét, sőt legutóbb egyesek már bornyút is tartottak. [...] A barakktábor területén van egy élelmiszer bolt, egy italbolt, egy konyha, mely mintegy 1000 fő részére főz, valamint az utasellátó vállalatnak egy büféje. Ezenkívül a vegyesipari vállalatnak van kint cipész és borbély műhelye és egy férfiszabósága. [...] A Radarban van a Petőfi kultúrház [...] a Kultúrház igen botrányosan működik.

A per

P. Gézané ellen ifjúság elleni büntett miatt indított eljárás.²²

1.

1958. február 28.

B. György rendőrőrmester jelentése a Sztálinvárosi Rendőrkapitányságnak

Jelentem, hogy 1958. február 27-én szolgálatom alkalmával tudomásomra jutott, hogy P. Gézané (a.: O. Rozália. Szül.: Kisvárdai, 1934. február [...] -én, családi áll.: férjezett, 2 db gyermeke van, foglalkozás nélküli, lakása: Sztálinváros, Radar 51/a/9. sz., Szigsz.: [...]).

22 Fejér Megyei Levéltár. Sztálinvárosi (Dunaújvárosi) Városi Bíróság iratai. Büntetőpercek. 4. d. 1958. B. 314 / 1958. P. Gézané. Ifjúság elleni büntett. (Mivel az anyag 2000 tavaszán érkezett a levéltárba, még nincs egyéb jelzete.)

A nevezett férje Budapesten dolgozik és minden héten csak egy esetben jön haza. A nevezett nő személy különböző személyekkel tart szerelmi viszonyt és állandóan a kocsmában található meg, minden esetben ittas állapotba. Tanúként ki lehet hallgatni a szomszédjait, barátnője illetve szesztársa Á.-né lakása Radar 51/b/3.

A jelentésem a további intézkedés végett a kapitányságra felterjesztem.
[...]

*Behívni és figyelmeztetni, III. hó 7-én 10 h-ra. Idézés 5-én kiküldve.*²³

2.

1958. március 7.

A Sztálinvárosi Rendőrkapitányságon készült figyelmeztési jegyzőkönyv

Jelen vannak alulírottak:

P. Gézané [...], htb.²⁴, áll. lak. Vaja²⁵, [...]. Ideigl.: Sztálinváros, Radar 51/a szám alatti lakos.

Tudomásomra jutott, hogy mivel férje távol van és csak hetenként szokott hazajárni, gyakran megtörténik, hogy a radari Italboltba jár, többször ittas állapotban volt található és kapcsolatot tart különböző férfiakkal.

Figyelmeztetem, hogy ezen helytelen cselekményével hagyjon fel, mert ellenkező esetben súlyosabb intézkedést fogok alkalmazni.

A figyelmeztetést megértettem és tudomásul veszem. A következő időkben mint egy becsületes családayához méltóan viselkedem. [...]

²³ A dőlt betűs sor az eredetiben kézírással szerepel.

²⁴ Háztartásbeli.

²⁵ Szaboles-Szatmár megyei község, P. Gézané szülőhelyétől, Kisvárdától 30 km-re. P. Gézané férjének szülőhelye. P.-né elmondása szerint Vaján élt 20 éves koráig, ahol a háború előtt apja urasági eseléd volt. Lásd: 11. dokumentum. Vaja a Vay család „ősi fészke”, a háború előtt nagyobbbrszt református vallástú lakosokkal.

3.

1958. május 30.

A Sztálinvárosi Városi Tanács Igazgatási Osztályán, mint elsőfokú gyámhatóságnál²⁶ M. Zoltánné gyámügyi előadó által felvett jegyzőkönyv

Idézés nélkül megjelent B. Árpádné született Sz. Margit Budapesten VI. ker. 1921-ben. Sztálinváros Radar 51/b. sz. alatti lakos és B. Józsefné sz. H. Ilona Sztálinváros, Radar 51/b. sz. alatti lakos és az alábbiakat adják elő.

Panaszt tesznek P. Gézáné Sztálinváros Radar 51/a. sz. alatti lakos ellen. Előadja, hogy P.-né állandóan iszik, részeg, idegen férfiak járnak a lakására. Már két ízben járt kint a rendőrség mint erkölcsrendészek, és P.-né legutóbb bevitték a rendőrségre is. Két kisgyermek van, 3 éves Éva és 1 éves Jutka. P.-né a gyermekeket nem gondolja, mivel állandóan csavarog, így nem főz részükre. A nagyobb kisleány tetves, piszkos, a kisebbik rosszul táplált, gyenge, fejletlen. B. Józsefné előadja, hogy személyesen meggyőződött róla egy alkalommal, amikor a 3 éves kisleány be akart menni a szobába, de bent idegen férfi volt, az anya nem engedte be, agyonverte a gyereket, földhöz verte, miközben kiabálta: „be akarsz-e jönni?” Mindketten, de sokan is látták, hogy elmúlt télen, november-decemberben a kisleány teljes meztelenül, vagy csak egy szál kis ingben, cipő nélkül sokszor délig is kint volt az udvaron és utcán, mert az anya csavargott és nem törődött a gyermekével. Nevezett kisleány az elhanyagolt táplálkozás és gondozatlanság miatt kb. januárban kórházban volt legalább 4-5 hétig.

Férje gépkocsivezető Budapesten, 3-4 hetenként jár csak haza, tudomásuk szerint az apa nem iszákos. Az anya nem dolgozik, erkölcstelen életmódjával szerez pénzt. Az egyik szobáját erre a célra tartja fenn, vagy pedig Á. Ferencné²⁷ Radar 51/b. sz. alatt levő konyhájában fogadja a férfiakat, aki külön e célra átengedi azt. [...]

26 Továbbiakban gyámhatóság.

27 Lásd I. sz. dokumentum: „szecsztársa Á.-né”.

4.

1958. július 7.

**A sztálinvárosi gyámhatóságnál M. Zoltánné gyámügyi előadó
által felvett jegyzőkönyv**

Idézés nélkül megjelent N. Mihályné, Sztálinváros, Radar 51/a. sz. alatti lakos és az alábbi panaszát mondotta el:

Előadja, hogy lakószomszédja P. Gézánnak. P.-né az elmúlt héten két éjjel, illetve hajnali 4 órakor jött haza. Napközben ha otthon is van, soha nem főz két kisgyermekének. Van egy 3 éves kisleánya és egy 12 hónapos leánya. A gyermekek sebesek, tetvesek, elhanyagoltak és sokat éheznek. Az anya a gyermekeket, amikor elmegy, anyjára, a kicsik naganyjára hagyja, aki sok esetben nem normális és a gyermekekkel ő sem törődik. P.-né az anyját is sok esetben megveri. P.-né a múlt héten 5 napig Budapestre ment fel egy idegen sofőrrel, taxival. Ez idő alatt a kisgyermekek enni nem kaptak, főtt ételt, az öregasszony néha egy kis tejet adott nekik. P.-né a vidámparkba jár, éjjel férfiakat fogad a lakásán, nappal a városban csavarog, a gyermekek piszkosak és éheznek.

Kéri a gyámhatóságot, hogy sürgősen intézkedjék, hogy az ilyen anyánál a gyermekek tovább ne maradhassanak és ifjúság elleni büntett miatt tegyen feljelentést a rendőrségen.

5.

1958. július 7.

**B. Gyulánnak, a 26. sz. Állami. Építőipari Vállalat egészségügyi
albizottsága vezetőjének, a Városi Tanács gyámügyi előadójának
környezettanulmánya P. Gézánnéról**

1958. július 7-én tett egészségügyi ellenőrzés alkalmával szomorú tapasztalatot észleltem Radar 51/a 8-9. sz. lakásában, ahol P. Gézánné, valamint két kis leánya és édesanyja lakik.

A kisebbik kislány egy éves, akit a tetű valamint a szoba bűze és a piszok szenvedtet. Ugyan úgy a másik kisleányt is, aki most kb. 2 éves lehet.

A nevezett P.-né nem törődik semmivel, csak a korcsmával valamint a férfiakkal, akiket a vállalati lakásba fogad és a korcsmába jár velük. A két kislány, valamint az édesanyja éheznek, és mint ahogy említettem, a piszok megeszi. Édesanyja egy kicsikét gyenge, aki nem tud visszaemlékezni semmire, csak arra, hogy állandóan, amikor részeg a lánya, valamint a veje, akkor megverik.

Már többször voltam kint [a] Radarba[n], de bárhova mentem, mindenütt csak P.-né mondta, hogy nem törődik a két kisgyermekével, éheznek, van amikor elmennek kérni, a nagyobbik kislány, valamint az édesanyja, hogy valamit egyenek.

Nem tudom elképzelni, hogy hogyan lehet ilyen piszkos, részeges és nem túl-zok, ha azt mondom, hogy erkölcstelen nő[nél] olyan két kisgyermek, akinek most lenne anyai nevelésre szüksége. De az anyjától már most sem lát jót, csak a rossz életmódot.

Én nagyon kérném Önöket, ha lehetséges, akkor látogassanak Önök is ki hozzá és mondják meg neki, hogy gondozza a gyermekét, valamint a szobáját, mert a gyermeke hogy legyen egészséges, ha a szoba levegője olyan, hogy az ember bemegy, akkor képes azonnal kifordulni, ha nem akar elszédülni.

Nagyon kérem vegyék figyelembe a két kislány további fejlődését, mert azokból lehet rendes, becsületes ember, amire a mi Társadalmunknak nagy szüksége lesz és van.

Ha lehetséges, akkor a kislányokat valamilyen állami gondozásba kellene tenni, mert ilyen anyánál nem lehet gyermek. Kár lenne már most belenevelni ilyen rossz életmódot abba a két életrevaló gyermekbe.

Kérem nézzék a gyermekek érdekét és érdemleges intézkedést tegyenek felettük.

6.

1958. július 8.

**A Városi Tanács igazgatási osztálya által kiküldött Z. Lászlóné
környezettanulmánya P. Gézánéről**

P. Gézánéről — lakik Sztálinváros, Radar 51/A. barakkban — a szomszédok elmondják, hogy a lehető legzüllöttebb nő a környéken. Állandóan férfiakkal foglalkozik, eljárnak mulatni, és mikor hazajönnek, 8-10 férfival fajtalanodik és hangozkodik. Szólni már nem mernek neki, mert nekik megy, és olyan borzalmas csúnya szája van, hogy inkább nem szólnak neki semmit.

Édesanyja itt van vele, akit szintén több esetben ütleget.

Két kisgyermek (6 hónapos és 3 éves) nagyon elhanyagolt, tetvesek és piszkosak. A kis arcukon sebet mart a piszok.²⁸

Lakását most ciánozzák a rengeteg tetűtől és a poloskától.

Gyermekeinek és anyjának ennivalót nem ad, egész nap éheznek — a szomszédok szoktak enni adni nekik.

A szomszédok állítása szerint férje rendes, csak nem itt dolgozik, hanem valamelyik városba van mint sofőr. Fizetését rendszeresen hazaadja. Mikor hazajön sokat megveri az asszonyt a viselkedése miatt.

Mikor kint voltam náluk a lakást megnézni, nem tudtam a ciánozás miatt. P.-né nem volt otthon. Édesanyja és a két gyermek kint ült a ház előtt. Rettenetes elhanyagolt állapotban és hiányos ruházatban. Hajuk le van vágva a tetű miatt, de a kislánynak így is tele van a feje.

Édesanyja elmondja, hogy őt sokat megveri, ennivalót nem hagy otthon nekik, és egész nap csavarog. Mikor hazajön egy-két férfival, bezárkóznak és utána nagy viháncolás közepette elviharzik megint. Ha szól neki, mind hármójukat ütlegeti.

7.

1958. július 8.

A Sztálinvárosi Rendőrkapitányság határozata a nyomozás elrendeléséről P. Gézané ügyében

A Sztálinvárosi Rendőrkapitányság megvizsgálta a rendőrőrs által 1958. június 19. napján szóval előadott feljelentését, hivatalos feljegyzését, amely azt tartalmazza, hogy P. Gézané, Sztálinváros, 51/a sz. alatti lakos 1957 szeptember havától munkát igazolni nem tud, és a nap minden időszakában hol az egyik, hol a másik italboltban lehet megtalálni, ahol leittasodik és férfiakat visz a lakására, ahol nemileg közösül velük.

Nevezett személynek van két gyermeke, akiknek a nevelésükkel és gondozásukkal egyáltalán nem törődik, ami által a gyerekek nélkülözésnek vannak kitéve. A két gyermeket a Gyámügyi hatóság nevelésbe vette, mert a gyermekek, amiért nem lettek gondozva, lebetegedtek.

A rendelkezésre álló adatok bírói úton üldözendő bűncselekmény alapos gyanújára utalnak, ezért figyelemmel a Bp.²⁹ 2. §-ára, a rendőrkapitányság a Bp. 86.

²⁸ Kiemelés az eredetiben.

²⁹ Bp: 1951. évi III. törvény. A büntető perrendtartásról.

§-a alapján úgy határozott, hogy P. Gézané ellen a Hatályos Anyagi Büntetőjogi Szabályok Hivatalos Összeállítása 322. pontjában felvett ifjúság elleni büntette³⁰ elkövetésének gyanúja miatt nyomozást kell folytatni.

[...]

8.

1958. július 10.

A Sztálinvárosi Városi Tanács igazgatási osztályvezető-helyettesének³¹, F. Gyulának feljelentése a Sztálinvárosi Rendörkapitányság Gyermekvédelmi osztályánál P. Gézané ifjúság elleni büntette tárgyában

A gyámhatóság P. Gézané Sztálinváros Radar 51/A. sz. alatti lakost ifjúság elleni büntett miatt feljeleníti és kéri a Rendőrséget, hogy az eljárást ellene megindítani szíveskedjenek.

30 Hatályos Anyagi Büntetőjogi Szabályok Hivatalos Összeállítása. Az ifjúság elleni büntett kategóriájába esett az iskolaköteles gyermek huzamos időn keresztül való visszatartása az általános iskola látogatásától, amennyiben ez a kiskorú „szellemi vagy erkölcsi fejlődését súlyosan veszélyezteti”. Továbbá, ha a kiskorú nevelésére, felügyeletére vagy gondozására köteles személy a kiskorú testi, szellemi vagy erkölcsi fejlődését súlyosan veszélyezteti. A kiszabható maximális büntetés három évig terjedő szabadságvesztés volt. A testi fejlődés súlyos veszélyeztetése már az újszülött, illetve csecsemő vonatkozásában is kifejezhető, a szellemi és erkölcsi fejlődést veszélyeztetni viszont csak a bizonyos életkort és szellemi fejlettséget elért kiskorú viszonylatában lehet. Az elkövetési magatartás a nevelési, felügyeleti, illetőleg gondozási kötelezettségek megszegése. A nevelés mint tervszerű és példamutatáson alapuló hatások sorozata, a gondozás, mint a kiskorú normális testi fejlődésének biztosítása, a felügyelet, mint a folyamatos és szakadatlan ellenőrzés a legkülönbözőbb kötelezettségeket öleli fel. Kérdéses volt, de végül ugyancsak a kategóriába sorolták, ha a nevelő a 14. életévét betöltött kiskorú nevelőjével (tanítványával) közöszült. Kötelezettségének volt minősíthető például, ha a züllött életmódot folytató szülő a gyermekét rendszeresen és durván bántalmazta, jelenlétében trágár kifejezéseket használt, a kiskorú megfelelő testi fejlődéséhez szükséges ellátásról nem gondoskodott, illetve, ha nem ellenőrizte azt, hogy gyermeke mivel tölti az idejét. A bűntény legkönnyebben akkor volt megállapítható, ha kiskorú a megfelelő táplálás hiányában testileg leromlott. A P.-né elleni eljárás során alkalmazott, ifjúság elleni büntett tényállását az 1952-ben kiadott BHÖ tartalmazza. A Legfelsőbb Bíróság erre vonatkozó jogalkalmazói gyakorlata megtalálható: Büntetőjogi Döntvénytár. Bírósági Határozatok. 1953. október – 1963. október. Összeállította: dr. Egeli László, dr. Halász Sándor, dr. Rácz György, dr. Sömjén György. Bp., 1964. 1324–1330. p.

31 Mint elsőfokú gyámhatóságnak.

P. Gézánnál a gyámhatóságtól a gyámügyi előadó több esetben kint volt, egy esetben találta csak otthon P.-nét, akit annak idején figyelmeztetett, hogy gyermekeinek elhanyagolása mire vezethet.

B. Árpádné, Radar 51/b, B. Józsefné, Radar 51/b, N. Mihályné, Radar 51/a. sz. alatti lakosok a gyámhatóságon panaszt tettek, és kérték a gyámhatóság további intézkedését P.-né törhetetlen magaviseletére vonatkozóan, valamint arra, hogy gyermekeit milyen nagy mértékben elhanyagolja. Nevezettek által felvett jegyzőkönyvet becsatolom. Ugyancsak csatolom az igazgatási osztály részéről kint járt Z. Lászlóné által felvett környezettanulmányt. Csatolom továbbá a 26. sz. Áll. Ép. Váll.³² egészségügyi albizottságának vezetője által készített környezettanulmányt, mely egyben jelentés is P.-né ellen.

Csatolom Sz. Sándorné ü. védőnő környezettanulmányát is.

A gyámhatóság P.-né Judit és Éva nevű gyermekeit állami gondozásba vette, akiket a Megyei Csecsemőotthonban (Rácalmás) helyezett el. Ezzel kapcsolatban szintén becsatolom dr. G. Margit intézeti orvos észrevételét a gyermek gondozásával és állapotával kapcsolatban.

A gyámhatóság ismételten kéri a Rendőrség Gyermekevédelmi Osztályát, hogy P. Gézánné ellen a legszigorúbb eljárást tegye ifjúság elleni büntett miatt, mivel nevezett példátlan rosszassága, hanyagsága, piszkossága erre feltétlen okot ad.

9.

1958. július 10.

A Sztálinvárosi Rendőrkapitányságon S. György rendőrhadnagy által felvett tanúkihallgatási jegyzőkönyv

A tanú (neve, szül. éve és helye, foglalkozása, lakása): N. Mihályné (B. Katalin), Paks, 1914. [...] -én született, férjezett, segédmunkás foglalkozású, áll. lak.: Előszállás puszta, id. lak: Sztálinváros, Radar 51/a.

A gyanúsítotthoz, valamint az ügyben egyébként érdekeltékhez való viszonya: érdektelen.

[...]

32 26-os számú Állami Építőipari Vállalat.

A hamistanúzás törvényes következményeire való figyelmeztetést megértetem, s a hozzám intézett kérdésre az alábbiakat kívánom előadni.

Kérem mondja el, hogy mióta ismeri P. Gézané Sztálinvárosi lakost, és milyen nőszemélynek ismeri őt?

Előadom, hogy 1957 november óta ismerem P. Gézanét, mivel a férjemmel együtt ekkor mentem lakni a Radar 51/a szám alá, és közvetlen a szomszédjában lakom neki.

P. Gézané magaviseletéről annyit tudok elmondani, hogy ő állandóan szórakozni jár, a két gyermeke nevelésével egyáltalán nem törődik, ami abban mutatkozik meg, hogy a két gyermeke letetvesedett. A két gyermekét az édesanyjára bízta, aki saját magára is tehetetlen, nemhogy még a két gyereknek a nevelésével és gondozásával tudna foglalkozni.

P. Gézané legtöbb esetben mindig hajnalban járt haza, hogy hol és merre volt, azt nem tudom. Több esetben láttam azt is, hogy P.-né lakására férfiak mentek be és ott énekeltek, a férjem szólt be nekik, hogyha a férfiak nem mennek el, akkor a rendőrséget hívassa ki.

Elmondani kívánom még azt is, hogy én a két kisgyereknek több esetben adtam enni, mivel azok nagyon éhesek voltak, mert P.-né egyáltalán a két gyermekkel nem törődött, ahogy azt már említettem is, hogy állandóan szórakozni ment és férfakkal ismerkedett meg.

Én több esetben P. Gézanéhez bementem, mivel szomszédságában lakom, ahol azt tapasztaltam, hogy többhónapos szennyes a lakásban volt, annak nagyon nagy szaga volt, és a két kisgyermek piszkos, mocskos, és rongyosak voltak. Ezenkívül P. Gézanénak volt egy fogadó szobája, ahol a férfiakat fogadta, az szép tiszta volt.

A férje P.-nének már huzamosabb idő óta nem jön haza, mert hogy a felesége ilyen erkölcstelen életet él. Mást elmondani nem kívánok, a jegyzőkönyv a vallo-másom szerint helyesen van felvéve, melyet felolvasás után írtam alá.

10.

1958. július 11.

A Sztálinvárosi Rendőrkapitányság határozata P. Gézané előzetes letartóztatásának elrendeléséről ifjúság elleni bűntett miatt

P. Gézané a nyomozás adatai szerint alaposan gyanúsítható azzal, hogy a két gyermeke nevelésével és gondozásával egyáltalán nem törődik, ami abban mutat-

kozik meg, hogy nevezett személy 1957. szeptember havától nem dolgozik, és a nap minden időszakában a város területén lévő italboltjaiban lehet megtalálni, ahol leittasodik.

A gyermekeit az utcára zárja ki, akik egész napon át az utcán vannak. A két gyermeke betegséget kapott, s ebből kifolyólag orvosi kezelés alá kellett venni őket. Mindkét gyermeket Állami gondozásba kellett venni, mivel az anya nem tördött nevelésükkel.

A fentiekre tekintettel akként határoztam,

hogy P. Gézáné [...] terhelt ellen a B.H.Ö. 322. pontjába ütköző Ifjúság elleni büntett miatt az előzetes letartóztatását a Bp. 97. §. 1. bek. b-c. pontja alapján elrendelem.

Az ezúttal elrendelt előzetes letartóztatás a Bp. 99. §. 2. bek. értelmében az előkészítő ülésig, de legfeljebb egy hónapig tart, és 1958. augusztus 11-én 17 órakor lejár.

11.

1958. július 8.

A Sztálinvárosi Rendőrkapitányságon S. György rendőrhadnagy által felvett P. Gézáné gyanúsított kihallgatásáról szóló jegyzőkönyv

[...]

Az idézésre megjelent — az előállított gyanúsított — személyes viszonyaira nézve a következőket adja elő:

[...] ³³

c) a felszabadulás előtt mivel foglalkozott? szülői háznál tartózkodott

11. Vagyoni viszonya: felszabadulás előtt: vagyontalan

felszabadulás után: nincs

[...]

13. Képzettsége: IV. elemi

14. Anyanyelve: magyar Ezenkívül beszél még: nem

15. Gyám, vagy gondnok volt-e gyanúsított?

16. Előző büntetések: büntetlen bemondása szerint

33 Korábban már ismertetett személyi adatok.

17. A gyanúsítottnál esetleg felismerhető testi, vagy szellemi fogyatkozás: nincs

Gyanúsított, akit figyelmeztettem védőválasztói jogára, felvilágosítom a védő kirendelésnek módozatairól és az ingyenes védelem esetéről, kijelenti: ingyenes védő kirendelését kérem.

Gyanúsított az ügygel kapcsolatban a következőleg nyilatkozik:

Határozat: a terheltkénti felelősségrevonásról.

A rendelkezésre álló adatokból megállapítható, hogy P. Gézáné [...] a két gyermeke nevelésével, gondozásával egyáltalán nem törődött, amelyből kifolyólag a két gyermeket gyógykezelés alá kellett venni, mivel a nevelésük elhanyagolt lett.

Ezért P. Gézáné terheltkénti felelősségrevonását a Bp. 91.-b. §-a alapján elrendelem.

[...]

Kérem mondja el életkörülményeit:

Parasztszülők gyermeke vagyok, mert édesapám állandóan cseléd volt Vaja községben uraságoknál. Édesapám földdel nem rendelkezett, sem felszabadulás előtt, sem felszabadulás után. Édesapám nem él, 1954-ben halt meg. Édesanyám él, aki velem együtt Radar 51/a. szám alatt lakik. Édesanyámnak vagyona nincs, nem is volt.

A IV. elemi iskolát Vaja községben végeztem el, és amikor iskolámat elvégeztem, a szülői háznál tartózkodtam 20 éves koromig, ahol szüleimnek segédkeztem. 1954. augusztus 5-én férjhez mentem P. Gézához, akivel jelenleg is törvényesen együtt élünk és törvényes házasságunkból kifolyólag két leánygyermek született. Éva 3 éves, Judit 1 éves. 1955. augusztus 4-én a férjemmel együtt Sztálinvárosba kerültem. A férjem a 29/2. Út-Vasútépítő Vállalatnál, mint gépkocsivezető – aki jelenleg kiküldetésben van Budapesten. Erzsébet 30 éves nővérem, aki Vaja községben él a férjével együtt. Férjének foglalkozása: földműves.

Kérem nyilatkozzék a terheltkénti felelősségrevonásról szóló határozatban terhére rótt bűncselekmény elkövetésével kapcsolatosan:

Előadom, hogy amikor a férjemmel együtt Sztálinvárosba kerültem, akkor én is dolgoztam az Út- és Vasútépítő Vállalatnál, mint ételkiosztó, 1957. augusztus 10-ig. A Vállalatot én azért hagytam ott, mivel terhes voltam és amikor a Vállalat elment Sztálinvárosból, akkor szültem, és én a Vállalattal elmenni Pécsre nem

akartam. A férjem szintén ennél a vállalatnál dolgozik, mint gépkocsivezető, de Ő nem Sztálinvárosban van, hanem Budapesten.

Kérem mondja el, hogy a két gyermek nevelésével, gondozásával miért nem tördött és miből adódott az, hogy a két gyermekét a csecsemőotthonba kellett be szállítani kezelés végett?

Erre a kérdésre előadom, hogy amikor az Éva kislánnyal a kórházban feküdtem, megtudtam, hogy a férjemnek van egy nőszemélye, akivel a férjem nemi viszonyt folytatott. Engem ez nagyon bántott, és ettől az időtől kezdve a férjemmel állandóan veszekedtünk és verekedtünk is. A férjem a nővel nem hagyott fel, hanem az első nőn kívül volt több nője is. Mivel az én férjemnek nőjei voltak, ez engem nagyon bántott, ahogyan azt már említettem is, és elhatároztam, hogy a bánatot valami úton-módon felejtetni tudjam, én is elmentem állandóan szórakozni és könnyelműn vettem fel az élet sorsát, nem gondolva arra, hogy amikor én szórakozom, akkor a két gyermekemet ki fogja nevelni, ki fogja őket gondozni. Azt számban nem tudom megmondani, hogy hány esetben mentem el egyedül, valamint barátnőjeimmel szórakozni, de nagyon sok esetben elmentem és ilyenkor a két gyermekemet mindig a 68 éves édesanyámra, aki nem hall, aki nem lát, arra bíz tam nevelésüket. Beismerem azt, hogy az édesanyám koránál fogva a két gyermeket nem tudta olyan gondozásban és nevelésben részesíteni, mint ahogy azt kellett volna, vagy ahogy azt én részesítettem volna, és ebből kifolyólag adódott az, hogy én mindig szórakoztam, és a két gyermekem nevelésével senki nem tördött, ami által a két gyermekem letetvesedett, lepiszkosodtak és, hogy Őket csecsemőotthonba kellett gyógykezelés végett szállítani. Tagadom azt, hogy én a két gyermekemnek főtt ételt ne adtam volna, vagy Őket az utcára kizártam volna akkor, amikor én elmentem szórakozni.

Kérem mondja el, hogy hány esetben tért haza illuminált állapotban?

Azt megmondani nem tudom, hogy hány esetben tértem haza illuminált állapotban, de nagyon sok esetben előfordult, mert ha én megiszok két féldeci rumot, vagy kevertet, akkor az nekem megárt.

Kérem mondja el, hogy hány esetben vitt férfit a maga lakására és ott a férfiakal hány esetben érintkeztek nemileg?

Azt beismerem, hogy több esetben hívtam férfiakat lakásomra, de volt olyan eset is, amikor nem kellett a férfiakat hívni, hanem Ők minden hívás nélkül megjelentek, akikkel elszórakoztam és elbeszélgettem velük, de azt tagadom, hogy én az ott tartózkodó férfiakkal nemi viszonyt folytattam volna. Tagadom azt is, hogy én a

két gyermekemet az utcára kizártam volna és azokkal nem törődött volna senki. Beismerem, hogy az én viselkedéssel és szórakozásommal kapcsolatosan a két gyermek nevelését és gondozását elhanyagoltam, amiben bűnösnek érzem magam, mert ha én nem mentem volna szórakozni és ha a két gyermek nevelését és gondozását biztosítottam volna, akkor nem történt volna meg, hogy a két gyermekem letetvesedik és Őket csecsemőotthonba kell szállítani.³⁴

Mit kíván védelmére elmondani?

Védelmemre elmondani semmit nem kívánok.

A jegyzőkönyvet minden kényszer és fenyegetés nélkül tettem meg, amelyet felolvasás után írtam alá.

12.

Miskolczi Miklós „Vád: ifjúság elleni büntett” című cikke a Sztálinvárosi Hírlap 1958. július 18-i számában P. Gézánéről

Aki az utcán, vagy csak látásból ismeri P. Gézánét, fiatal, csinos, ápolt nőt lát benne. Radari szállása azonban más képet fest róla. P.-né két gyermek anyja. Férjétől már régen külön él, és nagyon régóta nem dolgozik. A kétszobás szállás-lakás egyik ajtaján kopogunk. Az ajtóval együtt kitárul P.-né igazi arca. A sepretnen kőpadlón a mezítelen, két és fél éves Évike csúszkál. Szép, göndör szőke haján tetvek mászkálnak. Kiütéses testét nagy legyek lepik. A sarokban deszka dikón fekszik nagymamája, P.-né édesanyja, rútol megfosztva hajától, karja közt a 12 hónapos Juditkával. A tűzhelyen, ahol már hónapok óta nem égett a tűz, mosogatótál áll. Benne mosogatólé, aminek korára csak a tetején lévő ujjnyi penész enged következtetni.

A szobában kibíráhatatlan a bűz. Az ablak beszögezve, levegő egyáltalán nem, fény is csak a poros üvegen keresztül talál utat a szobába.

Nincs itthon a lányom – mondja a 65 éves öregasszony megtört hangon, aztán visszahanyatlik az ágyra. Éhségtől elgyötört testét a félelem rázza meg. Zokog. Fél, mert ha árulkodik, a lánya csúnyán összerugdossa.

A piszkos konyhaszekrény ajtaja nyikorogva fordul ki sarkából és elénk tárja összes kincsét. Rossz pléhbögrében egyujjnyi penészes zsírt, egy fél kilóra való

³⁴ Az eredetiben a bekezdés mellett kézírással egy nagy kérdőjel található.

száraz kenyeret látunk. A felső polcon egy pár könyv hever. Oravecz Paula: Petri Anna, Karinthy: Csodapók, Móricz: Pillangó című kötetek.

Ki olvassa ezeket a könyveket?

Az öregasszony felül, zavaros szemének könnyein át ránk néz. — Margit, a lányom hozta, de nem olvassa. Pedig ráférne.

Az egyik sarok függönnyel van takarva. Félre rántjuk és megoldódik az elviselhetetlen bűz titka. Szennyes holmik, ételhulladékok a földön. Itt hever a 12 hónapos csecsemő egyetlen pelenkája mosatlanul, árasztva magából a lelketlen anya minden bűnét. A beszűrődő fényben hatalmas poloskák rohannak, keresve a sötétet, a kis, ágynak nevezett bűzbarlangból ujjnyi kukacok nyújtogatják nyakukat.

Lassan minden kiderül. P.-né „nagystílú” életet folytat. Éjszaka jár haza, dorbézol, kései férfi vendégeket fogad. Egyik kedden személyautó állt meg a ház előtt. Margitka elegánsan beszállt és csak vasárnap este jött vissza. Ekkor átöltözött, kicsipte magát és hajnalban került elő ismét. Mikor a gyerekek enni kértek, megrugdosta őket reggeli gyanánt, aztán eltűnt a tiszta, vagy ahogy a szomszédok nevezik: kéjszobába, kipihenni fáradalmait. Ablaka gondosan be van papírral szögezve, lámpaernyőjén kis rózsaszín rongydarab kelt „mennyei” hangulatot. Tompa illat járja át az egész szobát. Olyan, amelyet csak a költő kifejezésével lehet érzékeltetni: „elhamarkodott szeretkezések szaga...” A falon kis toalettpolc. Rajta drága rúzsok. Tosca kölni, rúzsos rongydarabok. Alatta kézzel kivarrt falvédő: „száll a madár ágról ágra...” Milyen stílusos felirat...

Az egyik ágy vetetlen. A másik úgy-ahogy le van takarva.

— Itt alszik?

— A lányom, meg ha hív magához valakit, akkor az — mondja az öregasszony és lehajol összeszedni a szétdobált női fehérneműket. Talán mosni akarja. Huszonhárom éves lánya helyett ő görbíti hátát a mosóteknő fölé.

A virágállványon lévő tépett kép szinte fásultan nézi a vetetlen ágy világoskék paplanját.

— Géza, a vejem — szólal meg halkán az öregasszony — és ki tudja, talán lánya esküvőjére, vagy az első unoka keresztelőjére gondol, mert egy pillanatra kisimulnak a ráncai. És a fényképről az egykori boldog vőlegény, házassága után pár évvel kénytelen végignézni felesége feslett ocsmányságait. Mekkora cinizmus lakik ebben a nőben, aki a szomszédok, gyermekei, anyja előtt férfi vendégeket visz a szobájába és mint aki megteszi kötelességét, belülről rázárja az ajtót.

És míg ő bent a szobában világát éli vendégeivel, addig anyja és gyermekei a tetvek, poloskák és kukacok „társaságában” töltik egymás után a szörnyű éjszakát.

De most vádolnak. Vádol a kopaszra nyírt, megfélemlített, kiéheztetett hatvanöt éves anya, vádol a két és fél éves, szösze hajú kislány, aki boldogságra jött világra,

akinek testét a szenny, a bűz fölmarta, vádol a tizenkét hónapos csecsemő, akinek állami gondozása előtt egy ócska vászondarabból, spárgával kötött derekára ruhácskát az anyja, vádolnak a megzavart álmú szomszédok, akik az éhező gyerekeknek kenyeret nyújtottak és vádat emel maga a társadalom.

A lelketlen anya a bíróság előtt felel majd tetteiért.

13.

1958. július 18.

A Sztálinvárosi Rendőrkapitányság bünyügyi osztályán készült jegyzőkönyv B. Józsefné tanú kihallgatásáról

A tanú neve: B. Józsefné (sz.: H. Ilona, 1927.[...] -én, Kisbajom), fogl.: htb., áll.lakh.: Sztálinváros, Radar 51/b.

[...]

Előadom, hogy 1956 óta lakom Radar 51/b számú barakkban férjemmel és a családommal együtt. Ettől az időtől kezdve ismerem P. Géznét, mivel közvetlen szomszédságában lakom. P. Gézné magaviseletére vonatkozóan annyit tudok elmondani, hogy ő egész nap, valamint egész éjjel szórakozni járt a barátnőjével és ilyenkor a két gyermekét 68. éves édesanyjára hagyta, aki még saját magára is tehetetlen, az idős koránál fogva. Több esetben láttam azt, hogy mikor P.-né elment szórakozni, nagyobbik kislányát kizárta az utcára, aki egész napon át kint volt, és a kislány nem volt felöltözve, rongyos és piszkos volt. Előfordult több esetben az is, hogy én adtam a kislánynak enniivalót, mivel nagyon éhes volt, de ezenkívül a többi lakók is adtak a kislánynak enniivalót, mert látták azt, hogy a kislány éhes. Mivel P.-né állandóan szórakozni járt és a két gyermeke nevelésével és gondozásával nem törődött, ebből az adódott, hogy mindkét gyermeke letetvesedett és ebből kifolyólag a 2 gyermek kiütéses betegségét kapott és ezért őt kórházba kellett szállítani. Én nem mertem P.-néhez bemenni, mivel tudtam azt, hogy tetvesek, mert féltem attól, hogy én is a tetűt elkapom.

[...]

14.

1958. július 18.

**A Sztálinvárosi Rendőrkapitányság bűnügyi osztályán készült jegyzőkönyv
B. Árpádné tanú kihallgatásáról**

A tanú neve: B. Árpádné (1921. [...] -én, Budapest) fogl.: forg. szolg. tevő, áll. lakh.: Radar 51/b.

[...]

Előadom, hogy 1957. január 27-től lakom Radar 51/b számú barakkban, ahol férjemmel és a családommal lakásunkkal szemben lakik P. Gézáné is, és én P. Gézánéét ettől az időtől kezdve ismerem. P. Gézáné magaviseletére vonatkozóan elmondani kívánom, hogy állandóan az italboltokat járja, ahol leittasodik és részegen jön haza és ilyenkor a két gyermekével egyáltalán nem törődött, azok az utcára voltak kizárva, a kisebbik az nem, hanem csak a nagyobbik kislány. Láttam azt is, hogy a két kislány gondozása nem kielégítő, mert a két kislány mindig piszkos, rongyos, tetvesek voltak, és legtöbb esetben az utcán a nagyobbik kislány meztelesen járt. Több esetben előfordult az is, hogy éjszakának idején az én lakásomban kopogtattak a férfiak, s többek között az egyik férfi az ablakomon beszélt, hogy én vagyok az, aki magának a múltkor is 100 forintot adott. Én azonnal kimentem és felelősségre vontam az illetőt, hogy kinek adott 100 forintot és ekkor látta meg az illető személy, hogy nem arról a Margitról³⁵ van szó, akit ő keresett, mert a férfi személy mondta nekem, hogy azt a Margitot keresi, akinek két kisgyermek van. Utána a férfi személy [elment], hogy hova, azt nem tudom. Ebből következtettem azt is, hogy P.-né ellenszolgáltatás ellenében férfiakkal is közösült.

Még elmondani kívánom azt, hogy úgy a két kislány, mint a kislányok nagymamája betetvesedett azáltal, hogy P.-né soha nem takarított, a két kislányra soha nem mosott, mert mint már említettem is, hogy ő állandóan az Italboltokban volt és ott szórakozott. Én nem mertem bemenni P.-né lakására, mert attól félttem, hogy tetűt kapok. A tetvességből kifolyólag P.-nének az édesanyja haját is levágták, valamint az egész lakást fertőtlenítették, mely közegészségügyből kifolyólag kifogás alá esett. Még elmondani kívánom azt, hogy én a nagyobbik kislánynak több esetben adtam ennivalót, mert mindig odajött hozzám, habár ő kérni nem kért, de én tudtában voltam annak, hogy ő éhes. Az ennivalót úgy adtam oda, hogy a kislánynak az édesanyja nem lássa meg, mert ha meglátta volna, akkor a kislányt az édesanyja megverte volna. Mivel P.-né magatartása tűrhetetlenné vált a Radar területén, ezért

35 Eredetiben bekerikázva.

én személyesen bementem a tanács gyámügyi előadójához, hogy intézkedjenek P.-né eltávolítása érdekében.

Mást az ügyre vonatkozóan elmondani nem kívánok, a jkv. a vallomásomnak megfelelően van felvéve, melyet elolvasás után írtam alá.³⁶

15.

1958. július 18.

A Sztálinvárosi Rendőrkapitányság bűnügyi osztályán készült jegyzőkönyv B. Gyuláné tanú kihallgatásáról

A tanú neve: B.³⁷ Gyuláné (sz.: Sz. Sarolta, 1935. [...] -én, Gyula) áll. lakh.: Sarkad, Úttörő u. [...] Id. lakh.: Sztálinváros, Sztálin út 29.

[...]

Előadom, hogy 1956. augusztus havától vagyok adminisztratív dolgozó, de ezenkívül mint egészségügyi albizottsági vezető is vagyok. Ennél a munkakörömnél fogva ellenőrzést szoktam gyakorolni Radar és Déliváros területén lévő szállásokon és családoknál. A Radar területén lakó P. Gézánnánál három esetben tartottam ellenőrzést, és az ellenőrzés során igen szomorú esetet tapasztaltam, mert a kisbik lány, Judit le volt szakadva az ággal együtt, és alatta fehér színű kukacok voltak. Ugyancsak a másik kislány az Éva nevezetű kislány piszkos, rongyos és sebes kiütések voltak rajta. A tapasztaltakra a két gyermek édesanyja figyelmét felhívtam, hogy a gyermekeit tartsa tisztán, valamint tűrhetetlen ez az állapot, ahogy ő a két gyermekét neveli, amire azt válaszolta, hogy én azzal ne törődjek, mert nem az enyém a gyerek, és ő úgy neveli a két gyermekét, ahogy akarja. Az ellenőrzésem során tapasztaltam azt is, hogy P. Gézánnának a lakása nagyon piszkos volt, amiből kifolyólag a tetvek is megteremtek, ami egészségügyi szempontból kifogás alá esett. Én az észleletekről készítettem jkv.-t és azt a gyámügyi előadónak küldtem meg, hogy amit én tapasztaltam, abba azonnal az intézkedést tegye meg, mert tovább ez tűrhetetlen. A gyámügyi előadó nem sok idő után értesített engem, hogy a két gyermeket állami gondozásba vette, és ugyancsak egyidőben értesítette a Szűrőállomás vezetőjét, hogy P.-né lakására menjenek ki és a szükséges fertőtlenítést végezzék el, mivel a lakásuk tetűvel és poloskával volt tele. Én érdeklődtem a kör-

36 Az utóbbi mondat az eljárás szabályos lefolyását bizonyító passzusként minden tanúkihallgatási jegyzőkönyvben szerepel. A forrásközlés során a továbbiakban ennek ismételt közlésétől eltekintek.

37 Eredetiben „V.”-ként elírva.

nyékbeli lakóktól, akik elmondották nekem, hogy P. Gézáné állandóan, a nap minden időszakában hol az egyik, hol a másik italboltban tartózkodik, ahol leittasodik és utána férfiakkal ismerkedik meg, és a férfiakat a lakására hívja. Elmondották még a lakók azt is, hogy amikor P. Gézáné elmegy szórakozni, akkor a két gyermekét a 60. éves édesanyjára hagyja, aki saját magára is tehetetlen, mert tudomásom szerint az édesanyja nagyot hall és nem lát.

[...]

16.

P. Gézáné terhességi törzslapja, melyet bizonyítékként csatoltak a nyomozás anyagához

Terhes anya törzslapja

Név és leánynév: P. Gézáné

Szül. év: 1934. Foglalkozás: htb.

Lakás: Pipacstelep.

Első vizsgálat ideje: 1955. augusztus 23.

Előző terhességek: 1954. Vetélés. 5 hó ab.[?]

Családi terheltség: -

Eddigi betegségek, műtétek: -

Utolsó menses: 1955. II. 28.

Első magzatmozgás: 1955. VII. 6.

Szülés várható ideje: 1955. XII. 4.

Testsúly: 57,5 kg

[...]

[három orvosi vizsgálat: IX. 23; X. 14; X. 21. nem állapít meg rendellenességet]

Leszült: 1955. XI. [...]

17.

P. Gézáné nagyobbik gyerekének törzslapja, melyet bizonyítékként csatoltak a nyomozás anyagához

Csecsemő, kisgyermek törzslapja

Név: P. Éva

Anyja neve: K. Anna htb.

Szül. hely., év, hó, nap: Sztálinváros, 1955. november [...]

Apja neve: P. Géza, Út-Vasútép. gépkocsi vezető
Szülők lakcíme: Pipacs-telep. Radar 51/a. 8. lakás.

A születés helye: intézetben.

Tbc., Lues., Alkohol: [sem az apánál, sem az anyjánál nincs]

Születési súly: 3200 g

Terhességek száma: 2

Élveszületett: 1

Halvaszületett: -

[...]

Jelen állapotok 1956. V. 7-én, 5 hónapos korban:

Testsúly: 6550 gr. [a többi jellemző is rendben ill. ép]

Tápláltság: kp.

Orvosi utasítás: Muter (sic!) rendszertelenül táplálja. Étrendi előírások.

[...]

Látogatás, kor, táplálás, lelet, előírás:

[...]

1956. III. 28. Három és fél hónapos. Anyatej + alma. Fejlett, gondozott. Tanácsadásra!

1956. VIII. 7. 8 hónapos. Főzelékek, tej, kávé. Sápadt, urticariás³⁸. Tanácsadásra!

1956. IX. 24. 10 hónapos. Kisdedkoszt. Sovány, igen sápadt. „D” vitamin ajánlva. Szülők különváltan élnek, anya erkölcstelen életet él, gyermekkel nagymama van, igen elhanyagolják és még egy gyereket fogadtak gondozásra 300 forintért, de az is igen elhanyagolt, gondozatlan. Ételt igen rendszertelenül kapnak, a csecsemő főzeléket nem kap, csak tejet. Anya gyakran részeg. Gyámügyi osztály felé jelenteni.

[...]

1957. IV. 10. Másfél éves. [Táplálék] felnőttkori, jó étvágyú, élénk, széklet kétszer naponta, bőre rendben, nagymama gondozza, egyedül jár, beszélni kezd. 12 foga van. Rossz higiéniai környezet. A gyermek öltözete nem tiszta. [Előírás:] vitamindús táplálkozás.

1957. V. 17. Másfél éves. [Táplálék] felnőttkori. Jó étvágyú. Jó színe van. 12 foga van. Kutacs³⁹ fél ujjnyi. Egyedül megy. Nagyogva beszél. Tan[ulmányozás]ra

³⁸ Csalánkiütéses

³⁹ A gyermek fejé lágya.

berendelve. D vit[amin] javasolva. A mama gravid⁴⁰ alhasi fájdalmai vannak. Nehezen kezd beszélni a gyerek.

X. 11. Felnőtt tápl[álék]. Jól fejlett, egészséges. Tetves volt, fertőtlenítették. Piszkos, rendetlen. Higiénia[őr] [gondoskodni].

X. 15. Felnőtt tápl[álék]. Jár, beszél, mocskos, gondozatlan. Fokozott higiénia.

X. 25. Az anya influenzás. Vele egy ágyban fekszik, egy pohárból isznak. Gondozatlan. Külön pohár.

XII. 18. Felnőtt tápl[álék]. Fejlődik, beszél, jár.

1958. I. 27. 2 éves. Heine-Medin⁴¹ gyanúval Budapestre szállították.

III. 27. Itthon van. Jobb lábát húzza, ellenőrzésre jár.

18.

1958. július 19.

A Sztálinvárosi Rendőrkapitányságon készült jegyzőkönyv a nyomozás anyagának ismertetéséről P. Gézáné terhelt előtt

S. György r. hdgy. elvtárs ismerteti a terhelt előtt az 1958. július 18-án a fenti szám alatt nyomozást befejezetté nyilvánító határozat tartalmát és a Bp. 135. §. 1. bek. értelmében figyelmezteti a terheltet, hogy a nyomozás iratait megtekintheti, a nyomozás anyagára észrevételeket tehet, és a nyomozás kiegészítését indítványozhatja.

A terhelt kijelenti; a nyomozás anyagába betekinteni kíván és ezután a terhelt az összes nyomozás anyagát megtekintette, s az alábbi észrevételeket tette:

1./ B. Zoltánné azon tanúvallomása nem fedi a valóságot, hogy ő azt állítja, hogy az én gyermekem ment ő hozzá enni.

2./ B. Józsefné azon vallomása nem fedi a valóságot, hogy én Á. Ferencné szobájába vittem volna férfiakat és ott velük nemileg közösültem volna. Az sem fedi a valóságot, hogy én a gyermekemet össze-vissza rugdostam volna azért, hogy őt a szobába nem engedtem volna be.

Egyéb észrevételem nincs, senkinek a kihallgatását nem kérem, a jegyzőkönyvet a felolvasás után írtam alá.

⁴⁰ Terhességi. P-né második gyerke, Judit 1957 júliusában született.

⁴¹ Gyermekbénulás, gyermekparalízis. A Radarban több gyermek is megkapta, többek közt a közelben elhelyezett szeméttelp miatt.

19.

1958. július 24.

Sztálinvárosi városi és járási ügyészség vádirata P. Gézáné ellen

Ifjúság elleni büntett miatt P. Gézáné ellen indított bűnügyben
vádolom

Az 1958. július 8-tól rendőri őrizetben, 1958. július 11-től előzetes letartóztatásban lévő P. Gézáné ([...], jelenleg a székesfehérvári megyei börtönben lévő) terhel-

et a BHÖ. 322. pontjában foglalt ifjúság elleni büntettel az alábbi tényállás alapján.

P. Gézáné terhelt paraszt szülők gyermeke. Édesapja a felszabadulás előtt gazdasági cseléd volt. 1954-ben férjhez ment P. Gézához, házasságukból két gyermek született, 1955 óta lakik Sztálinvárosban.

P. Gézáné férje Budapesten dolgozik, mint sofőr, és hosszabb időközönként jön csak haza. P. Gézáné a nevelésére bízott gyermekeiről nem gondoskodik. Ő maga eljár szórakozni, egész nap csavarog, leittasodik, este pedig lakásán férfiakat fogad. Ezen idő alatt gyermeke 68 éves édesanyjára van bízva, aki idős, tehetetlen öregasszony, aki a terhelt beismerése szerint is nem lát és nem is hall. Gyermekeinek a nevelésével egyáltalán nem törődik. A tanúk vallomása szerint több esetben előfordult, hogy míg P.-né szórakozott, nagyobbik kislánya hidegebb időben is teljesen meztelenül, vagy egy kis ruhában volt egész napokon át az utcán. A gyermek táplálkozásával sem törődött. A gyermeknek a szomszédok adtak enni, olyan esetben, mikor P.-né züllött életmódját folytatta. Lakása is elhanyagolt, piszkos és férges (iratoknál lévő fénykép). P.-né éppen ellenkezőleg, mint ahogy gyermekeit neveli, magát cicomázza, állandóan szórakozik és azon szoba, amelyben vendégeit fogadja, aránylag tiszta. Több esetben, mikor részegen tér haza, gyermekeit és saját édesanyját is bántalmazza. P.-né ezen magatartása miatt különböző szervekhez érkeztek bejelentések. P.-né két gyermekét a rácalmási csecsemőotthonba kellett szállítani, az orvos megállapítása szerint mindkét gyermek rosszul táplált, elhanyagolt, piszkos. Saját maga is beismeri, hogy saját szórakozása miatt a két gyermekének nevelését és gondozását elhanyagolta.

A bűncselekmény elkövetését terhelt beismerésén kívül a tárgyaláson kihallgandó tanúk vallomásával, az iratok közt lévő orvosi jelentésekkel, valamint a becsatolt fényképekkel megnyugtató módon bizonyítom.

Az eljárás lefolytatására a Bp. 22. és 24. §. (1) bekezdése értelmében a sztálinvárosi városi bíróságnak van hatásköre és illetékessége.

Bejelentem, hogy az ügy tárgyalásán részt kívánok venni.

Indítványozom, hogy a városi bíróság terhelt előzetes letartóztatását az első fokon hozandó érdemleges határozatig hosszabbítsa meg.

Dr. K. István sk. v. és j. ügyész

20.

1958. augusztus 1.

S. György rendőrhadnagy jelentése a Sztálinvárosi Rendőrkapitányságnak a P. Gézáné ellen lefolytatott pótnyomozásról

Jelentem, hogy P. Gézáné ifjúság elleni eljárás ügyében a pótnyomozást lefolytattam, amelynek során az alábbiakat állapítottam meg.

A nyomozásom során P. Gézáné erkölcsi és vagyoni bizonyítványát beszereztem, amelyet az elfekvő ügyiratokhoz csatoltam. P. Gézáné idegen férfiakkal való kapcsolatát tisztáztam, és megállapítottam azt, hogy nevezett személy igen sok férfiakkal tartott ismeretséget, de a nyomozásom során olyan tanút felkutatni nem tudtam, aki P.-néra olyan tanúvallomást tett volna, hogy ő férfiakkal nemi viszonyt folytat ellenszolgáltatás ellenében.

Nemi viszonyt folytatott P. Gézáné a férfiakkal, de nem ellenszolgáltatásért. Természetes az a körülmény, ha egy férfivel P.-né megismerkedett, akkor az a férfi udvariasság szempontjából fizetett neki, és utána szerelemből nemileg közösültek.

A nyomozásom során B. Árpádné által ismeretlen férfiszemélynek a hollétét megállapítani nem tudtam, aki tévedésből B. Árpádnéhoz kopogtatott be, majd hivatkozva arra, hogy én vagyok az aki 100 Ft-t adott.

Ügyszintén B. Árpádné sem tudta az illető férfiszemélynek a nevét megmondani. Megállapítottam továbbá azt, hogy P. Gézáné még jelenleg is törvényes felesége P. Gézának, aki kiküldetésben van Budapesten, és ő állandóan küldött a felesége részére pénzt, hogy úgy saját magát, mint a két gyermekét nevelje. Jó lehet, hogy P. Gézáné, amit a férjétől kapott pénzt, azt nem a két gyermeke nevelésére fordította, hanem abból szórakozott, s ebből kifolyólag hanyagolta el a nevelésére és gondozására bízott két gyermekének a nevelését.

A szomszédok kihallgatását jegyzőkönyvileg nem tartottam érdemesnek, mert konkrétan nem tudták azt megmondani, hogy P. Gézáné amikor férfiakkal közösül,

akkor fizetnek-e neki vagy nem, a szomszédok csak azt látták, hogy P. Gézánéhoz sűrűn járnak a férfiak.

Megjegyzés: Megjegyezni kívánom, hogy amikor az első nyomozási teendőket végeztem, már akkor kezdtem foglalkozni a titkos kémjelgés és közveszélyes munkakerülés körülményeivel, de mivel akkor sem tudtam dokumentumokkal kellőképpen bizonyítani, így ifjúság elleni büntett miatt indult eljárás nevezett személlyel szemben.

[...]

21.

P. Gézané sógorának, P. Lászlónak levele a Sztálinvárosi Városi Bírósághoz

Tisztelt Bíróság!

Azzal a kéréssel fordulok a Tisztelt bírósághoz, hogy legyen szíves értesíteni P. Gézané „szül.: K. Margit” féle tárgyalás időpontjáról értesíteni bennünket, mert sajnos csak az újságból szereztünk tudomást az ő családi életükről és az egész ügyről.

Az újságcikk megjelent a „Sztálinvárosi Hírlap”-ban 1958. július 18-án az alábbi címmel: „Vád: ifjúság elleni büntett”, aláírás: Miskolci Miklós.

Ismételten kérem a bíróságot, hogy a tárgyalás időpontjáról kellő időben értesíteni szíveskedjen, mert mivel P. Géza édestestvérem és így az ügy engem is nagyon érdekel, mivel a két gyereknek a jövőjéről is szó esik.

Tisztelettel:

P. László

[...]-i P. TSz. agronómusa

cím: P. László, Vaja, Szabolcs megye.

22.

1958. augusztus 11.

A Sztálinvárosi Rendőrkapitányság bűnügyi osztályán készült jegyzőkönyv B. Árpádné tanú kihallgatásáról

A tanú neve: B. Árpádné (Sz. Margit) Bp., 1921. [...] -én született, férjezett, forgalomirányító. Áll. lak.: Sztálinváros, Radar 51/b.

[...]

Előadom, hogy Á. Ferencné az én folyosómon lakott, aki igen szoros kapcsolatot tartott P. Gézáné sztálinvárosi lakossal. Én igen sok esetben láttam azt, amikor P. Gézáné és Á. Ferencné elment férfiakkal együtt szórakozni, és mindég férfiakkal jöttek haza.

Én személyesen láttam azt, amikor P. Gézáné és Á. Ferencné a konyhahelyiségben három esetben különböző férfi személyekkel mentek be, de ezeknek a férfiszemélyeknek a nevüket megmondani nem tudom, hogy őket hogy hívják. Hogy a konyhahelyiségben P. Gézánéval a férfiak mit csináltak, azt nem tudom. Ezenkívül én még több esetben is láttam, amikor P. Gézánéhoz férfiak bejártak, de ezeknek a nevüket sem tudom megmondani.

Még annyit kívánok elmondani, hogy 1958 május havában, az egyik napon, éjjel 24 óra tájban az ablakomon bezörgettek és kiszóltam, hogy ki az, mire a férfi személy azt mondotta, hogy én vagyok Margitka, aki magának a múltkor 100 Ft-t adtam. Én azonnal kimentem és akkor a férfi személy felismert, hogy nem én vagyok a P. Gézáné, bocsánatot kért és utána elment, mert én megmutattam, hogy hol lakik P. Gézáné. Ez a férfi személy engemet P. Gézánéval össze téveszthetett, mert az én keresztnévem Margit és a P.-nének a keresztnéve is Margit. Hogy ez a férfi személy ki volt, vagy hogy hívják, azt nem tudom. [...]

23.

1958. augusztus 11.

A Sztálinvárosi Rendőrkapitányság bűnügyi osztályán készült jegyzőkönyv B. Józsefné tanú kihallgatásáról

A tanú neve: B. Józsefné (H. Ilona), Kisbajom, 1927. [...] -án született, férjezett, htb. Áll. lak.: Sztálinváros, Radar 51/b.

[...]

Előadom, hogy az én lakásom Radar 51/b. sz. alatt van. Az én lakásom ajtaja P. Gézáné ablakaira néz, és innét tudom azt, hogy P. Gézáné milyen életet élt.

Azt személyesen nem láttam, hogy P. Gézáné lakásába mikor mennyi férfi tartózkodott, hanem azt, amikor P. Gézáné elment, akkor mindég különböző férfiakkal ment, és amikor jött haza, akkor is mindég különböző férfiakkal jött haza.

Hogy a férfiakkal nemileg közösült-e P. Gézáné, azt nem tudom, mert nem láttam. Még annyit kívánok elmondani, hogy P. Gézáné igen jó viszonyban volt a szomszédokkal, Á. Ferencnével, aki szintén olyan nő volt, mint P.-né, de ő már nem lakik itt Sztálinvárosban. P.-né a férfiakat legtöbb esetben az Á. Ferencné

konyhájába vitte be, de hogy ezek a férfiak hogyan néztek ki, arra pontosan nem tudok visszaemlékezni, mert nagyon sokan voltak. [...]

24.

1958. augusztus 11.

**A Sztálinvárosi Rendőrkapitányság bűnügyi osztályán készült jegyzőkönyv
P. Gézané édesanyjának, K. Sándornénak tanúkihallgatásáról**

A tanú: K. Sándorné (O. Rozália), Vaja, 1895-ben született, özvegy, htb. Áll. lak.: Vaja, Tanya. Id. lak.: Sztálinváros, Radar 51/a. Jelenleg a Sárosvi Szociális Otthonban van. [...]

Megértettem S. György rny. hdgy. elvtárs azon figyelmeztetését, hogy a leányomra, P. Gézanéra nem vagyok hajlandó [köteles?] tanúvallomást tenni.

A figyelmeztetést megértettem, a leányomra nézve tanúvallomást egyáltalán nem akarok tenni. [...]

[A tanú aláírása helyén három kereszt szerepel, ami arra enged következtetni, hogy nem tud írni.]

25.

1958. augusztus 11.

**A Sztálinvárosi Rendőrkapitányság bűnügyi osztályán készült jegyzőkönyv
N. Mihályné tanú kihallgatásáról**

A tanú: N. Mihályné (B. Katalin), Paks, 1914. [...] -én született, férjezett, segédmunkás. Áll. lak.: Előszállás Pusztá, id. lak.: Sztálinváros, Radar 51/a. [...]

Előadom, hogy 1957 november havától ismerem P. Gézanét, mivel közvetlen a szomszédom, és én mindent láttam, hogy P. Gézané milyen életet élt.

P. Gézané, mivel a férje nem volt itthon, állandóan szórakozni járt, és mindig férfiakkal jött haza. Én öt vagy hat férfi személyt láttam, akik a legtöbb esetben P. Gézanénál megfordultak. Az egyik férfiszemély, aki Dunavecsére valósi, az egy magas férfi volt, akinek a nevét megmondani nem tudom. P.-né ezzel a férfival még Dunavecsén is volt mulatni. Ez a magas férfi személy igen sok esetben felkereste P.

Gézánét, aki huzamosabb időt töltött nála, volt olyan eset is, amikor ez a férfi személy nála aludt, és reggel onnét ment dolgozni. A másik férfi személy egy alacsonyabb szőke fiatal ember volt, aki szintén több esetben volt P. Gézánéval. Ezt a férfiszemélyt állítólag Karcsinak hívják. A harmadik férfiszemély egy idősebb férfi volt, aki 60 év körüli volt, aki P. Gézánénál mindennapos volt. A férjem ezt a férfi személyt P. Gézáné lakásából az udvarra lökte ki, mert a lakásban nagyon hangoskodott, olyannyira, hogy a lakók nem tudtak aludni.

Hogy a többi férfiszemélyek hogyan néztek ki, vagy azokat hogyan hívják, azt megmondani nem tudom, mivel őket nem ismerem. Volt olyan eset is, hogy napon-ta 3-4 férfi személy is felkereste P. Gézánét. Hogy P. Gézáné közöszült-e ezekkel a férfi személyekkel, vagy nem, azt nem tudom. Azt sem tudom, hogy P. Gézáné kapott volna-e valamelyik férfi személytől pénzt.⁴² [...]

26.

1958. augusztus 11.

A Sztálinvárosi Rendőrkapitányság bűnügyi osztályán készült jegyzőkönyv R. Istvánné tanú kihallgatásáról

R. Istvánné (V. Erzsébet) Kállósemlén⁴³, 1923. március 1-én született, férjezett, htb. Áll. lak.: Nyíregyháza, Szőlő u. [...]. Id. lak.: Sztálinváros, Radar 51/b. [...]

Előadom, hogy P. Gézáné radari lakost 1958 tavaszától ismerem, mivel velük szemben lakom és én innét tudom, hogy P. Gézáné milyen életet élt, mert a lakásom hátsó ablaka az ő lakása ajtajára néz.

Én mindössze három férfi személyt láttam, akik a legtöbb esetben P. Gézánénál megfordultak, ezek is nappal voltak nála. Az egyik férfi személy magas, barna, ritkafogú volt, aki tudomásom szerint gépkocsivezető, aki legtöbb esetben mindég gépkocsival jött oda nappal. Ez a férfi személy fél óra vagy egy óra hosszágig tartózkodott bent P. Gézánénál. Hogy a férfi személy miért volt P. Gézánénál, azt nem tudom. Még láttam azt is, hogy ez a férfi személy több esetben fát vágott P. Gézánénak. A másik férfi személy egy középmagas, piros arcú volt, aki szintén több esetben bement P. Gézánéhez. Hogy odabent mit csináltak, azt nem tudom. A har-

42 Az eredetiben a bekezdés mellé kézírással egy nagy kérdőjelet írtak.

43 Vajától kb. 30 km-re lévő Szabolcs-Szatmár megyei nagyközség.

madik férfi személy, aki igen sűrűn járt P. Gézáéhoz, akinek a fején sárgaszínű svájcisapka volt, ezt tudomásom szerint meg is verték a P.-né lakásában. Hogy mi-
ből kifolyólag történt a veszekedés, azt megmondani nem tudom. Én ezenkívül
több személyt nem láttam, hogy járt volna P. Gézáéhoz. Én ezt a három férfi sze-
mélyt onnét láttam, hogy járt P. Gézáéhoz, mert mint már említettem is, hogy a la-
kásom ajtaja, illetve a szobám ablaka az ő lakása ajtajára néz, és amikor az ablakon
kinéztem onnét láttam. [...]

27.

1958. augusztus 11.

**A Sztálinvárosi Rendőrkapitányság bünyügyi osztályán készült jegyzőkönyv
P. Géza tanú kihallgatásáról**

A tanú: P. Géza, Vaja, 1929. [...] -én született, nő, gépkocsivezető. Áll. lak.:
Vaja, [...] Id. lak.: Bp., XI. ker., Hamzsabégi út [...]

Megértettem S. György rny. hdgy. elvtárs azon figyelmeztetését, hogy a felesé-
gemre, P. Gézáéra nem vagyok köteles vallomást tenni, de én ettől eltekintve
őszintén mindent el akarok mondani.

Előadom, hogy 1954. augusztus [...] -én megnősültem és azóta törvényes felesé-
gem P. Gézané. Én időközben Budapestre felkerültem dolgozni, a feleségem pedig
a két kisgyerekekkel együtt Sztálinvárosban maradt. Hogy a feleségem milyen életet
élt itt Sztálinvárosban, azt megmondani nem tudom, de én a fizetésemet a felesé-
gemnek mindég hazaküldtem. Az én fizetésem 2000 Ft., ebből magamnak 3-400
forintot tartottam meg, a többit mindég hazaküldtem, amit 2 db csekkel tudok iga-
zolni. A többi csekket nem tartottam meg, mivel nem gondoltam arra, hogy arra va-
lamikor szükség lesz. Volt olyan eset is, amikor a feleségem személyesen feljött
Budapestre, és akkor ő személyesen vette fel a fizetésemet, de volt olyan eset is,
amikor a fizetésemet felvettem és nyomban át is adtam neki.

Azt határozottan kijelentem, hogy a feleségemnek nem volt szüksége arra, hogy
ő férfiakkal ellenszolgáltatás ellenében közösüljön, mert mint említettem is, hogy
én a fizetésemet hazaküldtem. Azt megmondani pontosan visszamenőleg, hogy
mennyit küldtem a feleségemnek, nem tudom, de ő nélkülözésnek nem volt kitéve
azáltal, hogy a két gyerek nevelésével és gondozásával egyáltalán ne törődjön, és
hogy ebből kifolyólag kellett volna neki férfiakkal foglalkozni ellenszolgáltatás el-
lenében, hogy a két gyermeket fel tudja nevelni. [...]

28.

1958. augusztus 11.

**A Sztálinvárosi Rendőrkapitányság bűnügyi osztályán készült jegyzőkönyv
V. Károly tanú kihallgatásáról**

A tanú: V. Károly, Kecskemét, 1937. [...] -én született, nő, segédmunkás. Áll. lak.: Kecskemét, [...]. Id. lak.: Sztálinváros, Radar 32/2. [...]

Előadom, hogy P. Gézáné sztálinvárosi lakost 1957 tavaszától ismerem és én ő vele két esetben folytattam nemi viszonyt. P. Gézáné ezért tőlem semmiféle ellenszolgáltatást nem kért, én nem is adtam neki pénzt érte.

Az igaz, hogy én nála több esetben voltam, ahol elbeszélgettem vele és el is kártyáztam vele.

Továbbá elmondani kívánom, hogy P. Gézáéhoz én rajtam kívül még két férfi személy is járt, az egyik egy magas, barna férfi, a másik egy Gyurka nevezetű volt. Én ezt onnét tudom, mert amikor én P. Gézáénál voltam a lakásban, velük összetalálkoztam. Hogy P.-né ezzel a két férfi személlyel folytatott-e nemi viszonyt vagy nem, azt nem tudom. [...]

29.

1958.szeptember 9.

**Jegyzőkönyv az ifjúság elleni büntett miatt P. Gézáné ellen indított
bűnügyben a Sztálinvárosi Városi Bíróságon megtartott nyilvános
tárgyalásról**

Jelen vannak:

Dr. Á. Jakab a tanács elnöke.

Ny. Nándor és Cs. Dezső ülnökök.

G. Gáborné fogalmazó.

M. István ügyész.

vádolt: személyesen és érte Dr. L. Zoltán helyett Dr. G. István ü.j.⁴⁴ kirendelt védő

valamint az alábbi tanúk.

44 Ügyvédjelölt.

A tanácsvezető a tárgyalást a Bp. 1158 §. 1. bek. alapján az ügy rövid megjelölésével du. 13 órakor megnyitja, és megállapítja, hogy idézetek közül K. Sándorné⁴⁵ kézbesítési bizonyítványa nem érkezett vissza, és V. Károly⁴⁶ tanú a szabályszerű idézés ellenére nem jelent meg.

A tanúk az igazmondásra történő figyelmeztetés után a tárgyalás színhelyét elhagyják.

A tanácsvezető ezután a vádlottat a személyi adataira az alábbiakban hallgatja meg:

P. Gézáné [...] ⁴⁷

A vádat megértettem. Bűnösnek érzem magam.

Férjemmel 1954. augusztus [...] -én kötöttem házasságot. Sztálinvárosba 1955. augusztus [...] -én jöttünk lakni. Én ekkor a 29/2. Út Vasútépítő Vállalatnál dolgoztam, mint ételkiosztó. Férjem is ugyanezen vállalatnál dolgozott és jelenleg dolgozik is, mint gépkocsivezető. Ezen a munkahelyemen voltam 1957. augusztus 10-ig, ekkor a vállalatot otthagytam, mivel az Pécsre ment és én terhes voltam, és nem akartam a vállalattal elmenni. Megszültem a kisebbik gyermekemet, azután a férjem nem engedett dolgozni menni, hanem a háztartási munkát végeztem otthon.

Az egyik gyermekem, a nagyobbik Éva nevű 1955. november [...] -án született, a másik gyermekem, a Judit pedig 1957. július [...] -én. Férjem havonta 2300-2500 Ft-t adott haza. Ebből a pénzből a két kislányomat, az édesanyámat, magamat és a férjemet tartottam el.

A gyermekek nem voltak éhesek soha sem. Az igaz, hogy a védőnők figyelmeztettek arra, hogy a gyermekeket gondozzam, de én elhanyagoltam őket.

A tanácsvezető ezután ismerteti a bűnügyi iratoknál elfekvő „Csecsemő kisgyermek törzslapját” (gondozatlan, mocskos, tetűs stb.), melyre a vádlott megjegyzi:

Én mihielyt észrevettem, hogy valamelyik gyermekem beteg, azonnal vittem az orvoshoz, az nem igaz, hogy a gyermek tetves lett volna, arra nem emlékszem, hogy mondtam volna a védőnőnek, hogy mi köze a gyermekeimhez, mert én vagyok az anyja.

45 P. Gézáné édesanyja.

46 Lásd. 28. sz. dokumentum.

47 Korábban már ismertett személyi adatok.

Naponta a gyermekeimnek kétszer főztem, általában krumplipaprikást vagy krumplifőzeléket, és levest, hetenként kétszer volt hús. Az italboltba minden reggel elmentem, amikor mentem a Közértbe vásárolni, akkor ittam meg fél decit, volt olyan eset, amikor nem csak reggel mentem el, hanem máskor is, amikor is a rendőrjárőr figyelmeztetett, hogy minek járok én kocsimba, ez nem illik egy asszonyhoz. A barátnőm volt Á. Ferencné, akivel az italboltba jártam. Ezenkívül még hetenként kb. kétszer elmentem a Békébe, vagy a Kockába is szórakozni⁴⁸, ami szintén 50 Ft-ba került bele, egy-egy elmenetel. Ide is mindig Á. Ferencnével és férjével mentem el. Engem haza a szórakozó helyről nem kísért senki. Férjem kollégája, K. László volt nálam egy pár alkalommal, de erről a férjem is tudott. Férjem kívül mással nemi kapcsolatot nem tartottam fenn. Azért lettek a gyerekek rosszul táplálva, mivel elmentem, illetve eljártam szórakozni, és a pénz erre kellett, a gyermekeknek nem jutott rendes ennivalóra. Éhezni azonban nem éheztek. Egyoldalúan tápláltam őket.

A gyermekek és az anyám azért volt tetves, mivel egy lány ott lakott nálam, aki tetves volt és attól kapták el. Én a tetveket tisztítottam, azonban nem tudtam teljesen kitisztítani.

A tanácsvezető ezután ismerteti az iratok között elfekvő orvosi véleményt, mire a vádlott megjegyzi:

Nem tudom, mire volt ez jó, amit csináltam. Nem tudom, miért nem gondoztam a gyermekeimet. A gyermek fejét sem mostam rendesen, azért volt koszos.

Férjemmel nem olyan jól éltünk, mivel a férjem az első gyerek születés után barátnőt tartott és ezért állandóan ütött, azért bosszút akartam állni a férjemen, és ezért jártam el szórakozni, de férfiakkal nemi kapcsolatot nem tartottam fenn.

A tanácsvezető ismerteti a vádlott e vonatkozásban tett vallomását⁴⁹, melyre a vádlott kijelenti:

A nyomozás során nem úgy mondtam, mint ahogy a jegyzőkönyvben van, hanem úgy, ahogy most a bíróság előtt mondtam.

A lakásom egy szoba konyhából áll a Radarban, a nagyobbik gyermek velem aludt a nagy szobában, a kisgyerek meg a nagyanyjánál aludt a konyhában. Én a

48 A Béke és a „Kocka” étterem belvárosi szórakozóhelyek voltak (mindkettő a Május 1. utcában).

49 Lásd: 11. sz. dokumentum.

gyermeket a szobából nem küldtem ki, amikor a férfi vendégeim ott voltak. Az anyámat nem bántottam, és tőlem az édesanyám nem is félt.

Megtévedtem, eljártam szórakozni és nem törődtem semmivel, a gyerekeimmel sem. Szórakozni a barátaink hívtak (H. Rózsa, B. Lászlóné és Á. Ferencné). A szórakozás után elég sűrűn voltam Á.-né lakásán. Arra nem emlékszem, hogy csendháborítás miatt a rendőrség vagy valaki figyelmeztetett volna.

A kislányom teste sebes volt. Ezt onnan szerezte, hogy a szúnyogcsípést elvakarta, és az sebesedett ki. Mikor kérdezték tőlem, hogy a gyereket miért nem viszem orvoshoz, azt feleltem nekik, hogy mi köze hozzá, majd meggyógyul. A gyerek sebét ultraseptil porral kentem be. Azért mérgekedtek el a gyerek sebei, mert a gyerekeknek gondját nem viseltem és így piszkos volt.

Férjem minden héten hazajárt, csak az utolsó négy héten nem jött haza, mivel elfoglaltsága volt neki. Férjem általában péntek este jött és hétfőn reggel ment vissza. Férjemmel vasárnaponként, vagy szombat este elmentem szórakozni.

A lakásra is vittem haza italt, amit azután Á.-néval és H. Rózsával fogyasztottunk el. A bort Á.-né kislánya hozta a kocsmából majdnem minden nap. A bort hol én fizettem, hol Á.-né. A bor ára 12.60 Ft volt. Vörös, kimért bor volt.

Ülnöki kérdésre előadja a vádlott: amikor spicces állapotban voltam, akkor sem kerültem férfiakkal közelebbi kapcsolatba.

Minden reggel fél decit ittam, ami 4 Ft-ba került, naponta a bor 20 Ft. Minden második nap a Békében 50 Ft-t költöttem el, ezért jutott csak paprikás krumplira. Férjem 2000 Ft-os fizetésén kívül máshonnan pénzhez nem jutottam.

Nagyon megbántam, hogy így cselekedtem. Az eljárást ellenem igazságosnak tartom, többet ilyen nem csinállok. Ha a férjem visszafogadna, akkor újra a gyermekeimet gondoznám.

A tanácsvezető ezután felmutatja a vádlott előtt a lakásáról készült fényképeket, melyre a vádlott megjegyzi:

Szennyes valóban volt és elég ritkán is mostam, azonban volt elég ruhám, hogy ezt meg tudjam csinálni. A gyerek alatt nem volt kukac, mint ahogy ezt a védőnő állította, legalábbis én ezt nem láttam.

A tanácsvezető felveszi a további bizonyítást, figyelmezteti a vádlottat a kérdészi és észrevételezési jogára.

Az egyenként beszóllított tanúk a törvényes figyelmeztetés után az alábbiakban nyilatkoznak.

P. Géza, 29 éves, vajai születésű és lakos, gépkocsivezető, érdekelt, a vádlott férje, a mentességi jogára való kioktatás után kijelenti, hogy vallomást kíván tenni:

1956. július 5-ig dolgoztam Sztálinvárosban. Ekkor a vállalat elment Pécsre és én vele mentem. Én minden héten haza jártam, azonban ha én nem tudtam haza menni, akkor a feleségem jött el hozzám. 1956. október 10-én Budapestre kerültem, minden héten hazajártam, innen is csak az utóbbi időben, elfoglaltságom miatt nem tudtam egy héten keresztül haza jönni. Pénteken vagy szombaton jöttem haza és hétfő reggel mentem vissza. A fizetésem rendszeren haza adtam, kb. 1600-1700 Ft-t. A gyermekeket és a lakást általában rendszeren találtam, én [nem] is láttam olyan nagyon piszkosnak a gyerekeket. Tetőt csak az anyósom hajában találtam, a gyermekek fejében nem láttam. Én ekkor szóltam is az anyósomnak, hogy tisztálkodjon. A feleségem énram mosott mindég. Amikor otthon voltam, a feleségem nem járt el inni, szerintem a barátnője, Á. Ferencné vitte bele az ivásba. Én feleségemet 1957-ben figyelmeztettem, hogy Á.-néval való kapcsolatát szüntesse meg, de nem használt semmit. Feleségem egy ideig kapcsolatát meg is szakította, de nem sokáig, mert egy kis idő múlva már újra vele járt. Azt hallottam, hogy a feleségem a Békébe és a Kocka étterembe jár Á.-néval szórakozni, és a radari italboltba. Mikor én haza jöttem, akkor is elmentünk szórakozni. Á.-né és a férje velünk jött, egy alkalommal kb. 100 Ft-t költöttünk el. Mint már említettem, a feleségemnek adtam haza 1600-1700 Ft-t, 200-300-at magamnál tartottam. Havonta mindig 2000 Ft-on felül volt a havi keresetem.

Volt olyan eset is, amikor a feleségem megvertem. Míg együtt éltünk, addig közöttünk baj nem volt, amikor engem elhelyeztek, akkor már nézeteltérések voltak közöttünk és ez sokszor verekedéssé fajult. Én szóltam a feleségemnek, mikor haza jöttem, hogy mosson. Ő mosott is. Nekem szóltak a szomszédok, hogy a feleségem eljár szórakozni egy gépkocsivezetővel és egy idősebb emberrel.

A feleségem[et] hajlandó vagyok visszafogadni, és a gyermekekkel együtt egy új életet kezdeni.

Vádlott észrevétele: az öreg bácsi, akiről a férjem beszélt, az Á.-né férje volt, a gépkocsivezető meg a férjem barátja.

R. Istvánné (V. Erzsébet), 34 éves, koloselyéni [kállósemlényi] születésű, nyíregyházi lakos, érdektelen tanú vallja:

1958 tavaszán ismerkedtem meg a vádlottal. Nézeteltérés közöttünk nem volt. Vádlottnak a férjét ismerem. Azt láttam, hogy három férfi jár a vádlotthoz. Egy gépkocsivezető, aki fát vágott neki, egy V. Károly nevű férfi, akit megverték a vádlott lakásán, de hogy ki verte meg és miért, azt megmondani nem tudom. A verekedést is csak reggel hallottam. Amikor a vádlottat megismertem, a vádlott a gyerekeket rendszeren gondozta, az utóbbi időben azonban el voltak hanyagolva.

Vádlott észrevétele: V. Károly[t] azért verték meg, mert egy éjszaka rám akarta törni az ajtót, mivel akkor be volt rúgva, én kiszaladtam és segítségért kiabáltam, jött is egy ember, aki azután megverte V. Károlyt. V. Károly többször volt a lakáson.

N. Mihályné (B. Katalin) 44 éves, paksi születésű, segédmunkás, előszállási lakos, vádlott haragosa előadja:

Vádlottal a letartóztatása előtt néhány nappal kerültem haragos viszonyba, mikor megállapították, hogy az anyja és a gyereke tetves. 1957 óta ismerem a vádlottat, mivel falszomszédok vagyunk. A nagyszobában a vádlott lakott a kisebbik gyermekkel együtt, a konyhában pedig nagymama a nagyobbik gyermekkel. A gyermekeket a nagyanyja gondozta, azonban az enniavalót a vádlott készítette el. A vádlott szórakozni járt Á.-néval együtt, napközben otthon volt. Vádlott fiatal emberekkel is foglalkozott, odajárt lakására G. György, V. Károly, V. István. Voltak ott mások is, azonban a nevét nem ismerem. Volt olyan eset, hogy 7-8 férfi váltotta a kilincset egymással. A falon keresztül hallottam, hogy mulatozások is voltak a vádlottnál.

Egy alkalommal a vádlott elment szórakozni. Én úgy ismerem, [a] „Jampi” Rózsiával és egy másik nővel a Kockába. Mikor jöttek haza, akkor jött velük egy férfi is, aki mikor beértek a lakásba, elkezdett kiabálni, hogy „szomszédok P.-nét kirabolták”. Erre én felébredtem, de mire a lakásból kiértem, már a holmikat B. László vissza is vitte, aki elvitte a holmikat.

Arról van tudomásom, hogy több férfi ott aludt a vádlottnál, így ott aludt G. György, V. Károly és a M. bácsi. A gyermekek sokat éheztek, volt eset, amikor a gyerekeknek én adtam enni.

Vádlott észrevétele: A tanú bosszúból beszél így. A tanú férje egy alkalommal be volt rúgva és az anyámon akart erőszakot követni. Én ezt elmondtam másvalakinek, aki azután visszamondta a tanúnak és a tanú azóta haragszik rám. Az igaz, hogy szórakozni jártam Á.-néval és énekeltem is [a] lakáson.

B. Józsefné (H. Ilona) 29 éves, kisbajomi születésű, sztálinvárosi lakos, háztartásbeli, érdekelt, a vádlott haragosa előadja.

A vádlott és barátnője, Á.-né, minden nap eljártak szórakozni. A gyermekek piszkosak voltak, éhesek is voltak, és mikor elment a vádlott a férjét meglátogatni, akkor a gyermeket Á.-néra bízta. Többször láttam a vádlottat férfiakkal, de én nem

ismerem őket. Különböző férfiakat fogadott a vádlott. A lakására hozta a férfiakat a vádlott és volt olyan eset, amikor az Á.-né lakására vitte a vádlott a férfiakat.

Vádlott észrevétele: a tanú haragosom, ezért beszélt így. Az igaz, hogy a gyermekeket elhanyagoltam, és hogy Á.-nének köszönhetek mindent. Férfiak a lakásomra nem jártak.

B. Árpádné (Sz. Margit) 37 éves, budapesti születésű, sztálinvárosi lakos, forgalmi szolgálattevő, érdekelt, a vádlott haragosa, előadja:

A vádlottat én jelentettem fel, nem bírtam nézni, hogy mit csinál a két kisgyermekkel. Első ízben a tanácsnál egy évvel ezelőtt jelentettem fel és azóta vagyok a vádlottal haragos viszonyban. Egy alkalommal a vádlott el akart menni szórakozni, a nagyobbik kisgyerek sírva belekapaszkodott, hogy ne menjen, és a vádlott ekkor a gyermekbe belerúgott. A gyermeknek én sokat adtam enni, mivel sokszor kért is tőlem, hogy Gréti néni, adjon ennivalót. Egy ízben kalácsot adtam neki enni, és megkérdezte a gyermek, hogy az micsoda. Ezek szerint még a kalácsot sem ismerte. Több esetben előfordult, hogy a vádlott a férfiakat Á.-né lakására vitte.

Többször a férfiak összetévesztették az ajtót a vádlott ajtajával, mivel vele szemben laktam. Egy ízben jött egy férfi és szólt, hogy Margitka, én vagyok az, aki magának 100 Ft-ot adott. Én kinyitottam az ajtót, és a férfi felismerte, hogy nem vagyok azonos azzal a nővel, akinek a 100 Ft-ot adta. Én azonnal gondoltam, hogy a vádlottnak adta és a vádlott lakására is küldtem, hogy menjen csak oda. Megmutattam neki az ajtót is, hogy hol lakik.

Vádlott lakásán két alkalommal voltam. Láttam a lakásán a nagy piszkosságot, rendetlenséget és a sok szennyest is.

Vádlott észrevétele: a tanú haragosom. Az én gyermekem nem ismeri a tanút. Azt nem tudom, hogy miért kellett volna a férfiakat Á.-né lakásán fogadni, mikor nekem is van lakásom. Az igaz, hogy a gyermekek el voltak hanyagolva, de az nem felel meg a valóságnak, hogy a kalácsot nem ismerték volna. Az sem felel meg a valóságnak, hogy férfiakkal foglalkoztam volna.

Sz. Lajosné, 23 éves, baracskai születésű, védőnő, sztálinvárosi lakos, érdektelen tanú vallja:

Egy éve vagyok a Radarban védőnő. Havonta, minden hónapban egyszer kell a gyermekeket megnézni. A vádlott gyermekeit én havonta kétszer, háromszor meg-

néztem. Eleinte otthon találtam az anyjukat is, későbbi időben azonban már nem volt otthon. A gyermekeket a nagymama gondozta. Én szóltam is neki, hogy [ha] a gyermekek ilyen körülmények között maradnak, annak következményei lesznek, de nem szólt semmit sem. Egy ízben a vádlottnak is szóltam, az azonban akkor kiment a másik szobába és azt mondta, hogy ez magánügy. A gyerek bőre csúnya volt, és többször tisztába is tettem, amikor ott voltam és láttam, hogy piszokban fekszik. A ruha, amibe tisztába tettem, az is kétes tisztaságú volt. Egy alkalommal, amikor tisztába tettem, akkor tetűt találtam a gyermek fején. Ezt azonnal jelentettem a szűrőállomáson, és fertőtlenítették is.

Vádlottnak észrevétele: nem tudom megmondani, hogy miért nem hallgattam a védőnőre.

B. Gyuláné (Sz. Sarolta) 23 éves, gyulai születésű, sztálinvárosi lakos, adminisztrátor, érdektelen tanú, vallja:

1956-ban mentünk a Radarba lakni és akkor ismertem meg a vádlottat. Én a 26-os Vállalatnál⁵⁰ dolgozom, és az Übétől⁵¹ több ízben kinn jártam a vádlott lakásán ellenőrizni a tisztaságot. Az utolsó alkalommal a gyermeknek az ágya le volt szakadva és a gyermek lába be volt szorulva. Én a gyermeknek segíteni akartam, és felvettem a gyermeket. Amikor felvettem a gyermeket, akkor láttam, hogy a gyermek ágya tele volt fehér, pici kukacokkal. A vádlott édesanyjának azonnal szóltam, hogy nézze meg, hogy mi van a gyermek alatt. Vádlott akkor a kishálószobában volt.

A gyermekek nem úgy néztek ki, mint akik jól vannak táplálva. A nagyobb gyermek egy ízben mondta is, amikor ott voltam, hogy elmegy ennivalót kérni. A gyermekek ruhája is koszos volt. A gyermek arca is sebes volt, szóltam is a vádlottnak, de az nem szólt semmire sem. A kis szoba az elég rendes volt. A nagyszobának egy része el volt egy függönnyel rekesztve és a szennyes ruhák is ott voltak tárolva. Ezenkívül oda volt még öntve a krumpli, zöldség és más ennivaló. Ezekről a szoba levegője rossz volt.

Vádlott észrevétele: a gyerek ágya nem volt leszakadva, a kukacokat én nem láttam.

50 26-os Építőipari Vállalat.

51 Üzemi Bizottság (ÜB).

A tanács vezető ezután ismerteti a bűnügyi iratokat: őrizetbe vételi utasítás, környezettanulmány, orvosi igazolások, Éva és Judit nevű gyermekek törzslapja, a lakásról készített fényképek, feladóvények, vagyoni bizonyítvány.

A bizonyítás tárgyában a felek indítványt nem tettek, ezért a bizonyítási eljárást a tanácsvezető befejezettnek nyilvánítja s felkéri a feleket perbeszédeik megtartására.

Ügyész: a vádat a vádirattal egyezően tartja fenn, indítványozza hosszabb tartamú végrehajtható börtönbüntetés kiszabását.

Védő: enyhe ítéletet kérek.

Vádlott: ígérem, hogy férjemmel együtt olyan asszony leszek, mint azelőtt voltam.

Ezután a bíróság zárt tanácskozásban meghozta, tanácsvezető nyilvánosan kihirdette a külön íven megszövegezett ítéletet.

Az ítélet kihirdetése után a feltett kérdésre:

Ügyész: fellebbezést jelent be súlyosbítás végett. Egyben indítványozza a vádlott előzetes letartóztatásának meghosszabbítását, mivel a bűnismétlés veszélye fenn áll.

Védő: Fellebbezést jelent be enyhítésért, kéri az ítélet kikézbítését. Kéri a vádlott szabadrúdra helyezését a Bp. 104. §.-ára figyelemmel.

Vádlott: fellebbezést jelent be enyhítés végett.

Bíróság meghozza a következő végzést.

A bíróság a bejelentett fellebbezést tudomásul veszi, elrendeli a védő részére az ítélet kikézbítését, majd ezt követően az összes iratokat a megyei bíróságra felterjeszteni rendeli. Egyben a vádlott előzetes letartóztatását a másodfokú határozatig fenntartja, mert a bűnismétlés veszélye fennáll.

Ügyész: tudomásul.

Védő: fellebbezést jelent be az előzetes letartóztatás meghosszabbítása miatt.

Vádlott: csatlakozom a védőmhöz.

[...]

Elnök a tárgyalást berekeszti 16,15 órakor azzal, hogy az ügyben 20 forint költség a költségjegyzék első tétele alatt nyert bejegyzést.

Dr. Á. Jakab a tanács elnöke

G. Gáborné fogalmazó

30.

1958. szeptember 9.

A Sztálinvárosi Városi Bíróság ítélete P. Gézané ügyében

A sztálinvárosi városi bíróság Sztálinvárosban az 1958. szeptember 9-én megtartott nyilvános tárgyalás alapján meghozta a következő ítéletet:

P. Gézané [...] ⁵² *bűnös* ifjúság elleni büntetben.

A bíróság ezért P. Gézané vádlottat főbüntetésként 1 (egy) évi börtönbüntetésre, mellékbüntetésként 2 (kettő) évre a szülői felügyelettel járó jogok gyakorlásától való eltiltásra ítéli.

A bíróság a vádlott által 1958. július 8-tól előzetes letartóztatásban eltöltött idő teljes egészében beszámítja.

Kötelezi a bíróság a vádlottat a felmerült bűnügyi költségek (40 forint) viselésére.

Indoklás:

A bíróság a vádlott nyilatkozata, a kihallgatott tanúk vallomása, valamint az ismertetett iratok alapján a következőket állapította meg:

Vádlott 1954. augusztus [...] -én kötött házasságot. 1955. augusztus [...] -én költöztek Sztálinvárosba a férjével együtt. Szállásra kerültek, s a 29/2. Vállalatnál dolgoztak. 1955. november [...] -án szülte meg vádlott Éva nevű gyermekét. 1956. július 5-én vádlott férje a vállalat levonulása miatt elment más helyre dolgozni, de a család itt maradt. Vádlott ekkor tovább dolgozott, s 1957. július [...] -én szülte meg Judit nevű gyermekét. A munkaviszonya 1957. augusztus második felében megszűnt. Ettől kezdve vádlott férje havonta hazaadott mintegy 2000 forintot. Ebből kellett vádlottnak a háztartást vezetni, s a két gyermekének, anyjának, valamint a saját élelmezését és szükségleteit biztosítani. Vádlott férje általában hetenként járt

52 Korábban már ismertetett személyi adatok.

haza. Ekkor a Radarban két helyiségben laktak, amiből a nagyobbik volt a konyha. Itt lakott a nagymama az egyik gyermekkel, míg a kisebbik, de rendesebb szobában a vádlott a másik gyermekkel. A konyhának használt helyiség egy része el volt függönyözve, amit a vádlott arra használt, hogy a szennyest ide dobálta, valamint az összes hulladékot, amitől a konyhának igen átható, bűzös szaga lett.

Amikor a vádlott férje elkerült sztálinvárosi munkahelyéről, csak hetenként járt haza, felesége, a vádlott rossz társaságba keveredett. Legjobb barátnője Á.-né lett, akitől férje is óvta. Férjét figyelmeztették, hogy nem kifogástalan a felesége magatartása, ami miatt a békesség megromlott a házaspár között, és vádlottat a férje több esetben megverte és Á.-néől eltiltotta.

1957-ben annyira nem törődött vádlott a családjával, hogy a szomszédok bejelentést tettek ellene, mert a gyermekeket elhanyagolja, s az erkölcsi magatartása is kifogás alá esik, ami miatt megharagudott B.-né tanúra is. Ezen 1957-es figyelmeztetések nem vezettek eredményre. Vádlott nem változtatott a magatartásán. A gyermekek részére nem főzött rendesen, ami miatt azok a gyermekek „elmentek ennivalót keresni” (B.-né vallomása). Nem mosott, takarított és gondozta a gyermekeket, ami miatt tetűt kaptak (Sz.-né tanú), s az egész lakást fertőtleníteni kellett, a kisebbik gyermek ágyában fehér kukacokat talált az ellenőrzés (B.-né vallomása), a gyermek a kalácsot nem ismerte (B.-né tanú), amikor az idősebbik gyermek az anyjába, vádlottba kapaszkodott, hogy ne menjen el szórakozni, az anyja, a vádlott a gyermekbe rúgott (B.-né tanú). De ugyanakkor minden reggel a bevásárlása alkalmával megitta a maga féldecijét. Férfi vendégeket fogadott, s elment velük szórakozni. Sőt, a férfiak össze is vesztek a lakásán (R.-né, N.-né, B.-né tanúk). A gyermekek gondozását vádlott a 60 év feletti anyjára bízta, aki magatehetetlen, mert nem hall rendesen, s alig lát. Maga is tetves lett, éppen úgy, mint a nagyobbik gyermek. Mindezek vezettek oda, hogy vádlott gyermekeit, akiket az utca nevelt, és senki nem gondozott, állami gondozásba vették, mert a sorozatos figyelmeztetésekre a vádlott azt válaszolta, hogy a gyermekek gondozása és nevelése az ő magánügye. Az állami gondozásba vételkor az orvosi megállapítás szerint a gyermekek elhanyagoltak, fejletlenek, gondozatlanok, rosszul tápláltak, ami miatt ideiglenesen el kellett őket különíteni.

Vádlottnak az a magatartása, hogy a gyermekek élelmezését, tisztán tartását, nevelését nem biztosította, hanem e helyett férfiakkal foglalkozott, és a gyermekek rosszul fejlődtek, éheztek és elhagyottak voltak, ezzel a BHÖ. 322. pontjában foglalt ifjúság elleni büntetést valószínűsítette meg.

Vádlott a cselekmény elkövetését lényegében beismerte. Bűnösnek is érezte magát abban, hogy gyermekek nevelését és gondozását elmulasztotta, de tagadta azt, hogy férfiakkal közelebbi kapcsolatot épített volna ki. Ennek a tagadásnak ellent

mond, hogy a rendőrfőnök figyelmeztette arra, hogy előző életmódjával hagyjon fel, a lakók látták, hogy idegen férfiak keresték fel a lakásán. Nyilván nem azért, mert a vádlotthoz semmi közük nem volt. Tagadta azt is, hogy a gyermek ágyában kukacok lettek volna. Ezzel szemben B.-né tanú érdektelen, mert neki semmiféle érdeke és előnye nincs abból, hogy megfigyeléseit a tapasztalatai alapján közölje. Így a tanú vallomását fogadta el a bíróság a vádlotti érdekelt tagadással szemben. Eleinte azt is tagadta a vádlott, hogy a gyermekek éheztek volna. Ezt állították a vádlott szerint haragos tanúk. De ezen tanúvallomásokat alátámasztotta az állami gondozásba vételi orvosi megállapítás. Ezért a bíróság a tanúk vallomását fogadta el.

A bíróság a büntetés kiszabásánál elsősorban abból indult ki, hogy Sztálinvárosban, főleg a szálláshelyeken lakók között igen sok olyan szülő van, aki a gyermeke tartását, gondozását nem biztosítja, s ezért a gyermekek bűnözőkké válnak. A sztálinvárosi fiatalok bűnügyekben az állapítható meg, hogy a szülők voltak elsősorban az okai annak, hogy a gyermekeik bűncselekményeket követtek el. Mindezek mellett a bíróság a vádlott esetében enyhítő körülményként értékelte a büntetlen előéletét és családos állapotát. A vádlott személyi állapota és a cselekmény súlya alapján [a bíróság] szükségesnek látta a rendelkező részben meghatározott végrehajtandó börtönbüntetés kiszabását.

A bíróság a Bt.⁵³ 40. §. (3) bekezdése alapján 2 éves időtartamra a szülői felügyelettel járó jogok gyakorlásától is eltiltotta, mert a tárgyaláson beigazolódott tényekből azt a következtetést vonta le, hogy vádlott nem alkalmas egy huzamosabb időn keresztül arra, hogy a saját gyermekeit nevelje, mert olyan erkölcsi fogyatékoságokkal rendelkezik a vádlott, hogy nála a gyermekek nevelése megfelelő módon biztosítva nincs.

[...]⁵⁴

31.

Király Pál: „Ifjúság elleni büntett miatt egy évre ítélték P. Gézanét” című cikke a Sztálinvárosi Hírlap 1958. szeptember 12-i számában

Egy asszony állt az elmúlt napok egyikén a bíróság előtt. Ez az asszony két gyermek anyja, most töltötte be a 24-ik életévét. A városi ügyészség ifjúság elleni büntetett vádolja, olyan bűncselekménnyel, amelyet saját kicsi gyermekeivel szemben követett el.

53 Bt.: 1950. évi II. törvény. A büntető törvénykönyv általános részéről.

54 A Székesfehérvári Megyei Bíróság a fellebbezéseket elutasította.

A tárgyalótermet zsúfolásig megtöltötték a radari asszonyok. Legtöbbje személyesen ismerte P. Gézanét, tudott vagy hallott életmódjáról, a gyermekek és az asszony öreg anyjának mostoha sorsáról, amely a lakótelepen egyébként is szóbeszéd tárgya volt. Persze a tárgyalóterem közönsége között akadt olyan is, akit ennek a szomorú ügynek a tárgyaláson feltáruuló szennyes részletei csábítottak ide. Akadtak olyan asszonyok, akik gyermekeikkel vonultak fel a tárgyalásra, mert nem akarták a radari „szenzáció” egyetlen részletét sem elmulasztani. Ezeket az asszonyokat a gyermekekkel együtt a tárgyalásvezető eltávolította a tárgyalóteremből.

A vádlott, aki két hónap óta letartóztatásban van, ott ül a rendőrnő mellett a vádlottak padján. Arcát fürkészem, amely sok konokságot árul el. Sötétbarna haját simán hátrafésülve viseli, kék ruhájában az egyszerű nő benyomását kelti. Csupán a drapp színű túsarkú cipő vált ki kissé éles kontrasztot a szemlélődőben.

P. Gézané parasztszülők gyermeke. Apja a felszabadulás előtt gazdasági cseléd volt. Az asszony négy általános osztállyal befejezte iskoláit. Egy darabig otthon dolgozott, majd az építőiparban helyezkedett el. 1954-ben házasságot kötött P. Géza gépkocsivezetővel és 1955-ben Sztálinvárosba költöztek. Itt is az építőknél dolgozott egy ideig, majd 1956-ban kilépett a vállalatból. A Radarban laktak egy szoba-konyhás lakásban. Itt lakott a családdal P.-né 68 éves anyja is, aki rosszul hall és rosszul lát. A házasságból két kislánya született. P.-né az első gyermekét még rendszeren nevelte és gondozta, de a második gyermek megszületése után szinte lépésről lépésre csúszott le a lejtőn. Férjét Budapestre helyezték, és ez a körülmény még inkább elősegítette a rossz társaságba keveredett asszony züllését.

A tárgyaláson P.-né megpróbálta férje áthelyezésével menteni és indokolni életmódját, de mint kiderült, ez az indoklás nem volt elfogadható. A férj, akit tanúként hallgattak ki, vallotta, hogy majd minden héten, sőt kéthetenként már pénteken hazajárt. Az is kiderült, hogy átlag havonta 2000 forintot adott haza családjának. Ez a pénz azonban az asszony kezei között szétfolyt, gyermekeit, anyját éhezette, míg ő maga idejének legnagyobb részét italboltokban, szórakozóhelyeken, férfiak társaságában töltötte. Az ügyészi vádirat megállapítja: többször előfordult, hogy a nagyobbik leánya hideg időben is majd teljesen meztelenül, éhesen a telepen kóborgott.

A rendőrségi nyomozati iratok, a jegyzőkönyvbe foglalt tanúvallomások azonban teljes képet adnak arról az életéről, amelyet P.-né folytatott. Napjait rendszerint azzal kezdte, hogy reggel elment az italboltba és féldeci pálinkát ivott. Az italozás később már olyan méreteket öltött, hogy nemcsak a szomszédok figyeltek fel erre, hanem az ellenőrző körutat járó rendőrjárőr is. Nem is egyszer figyelmeztette a járőr vezetője P.-nét, akit különböző időpontokban férfiak társaságában italboltokban talált, hogy hagyja abba életmódját és ne látogassa az italozó helyiségeket. Ez a figyelmeztetés azonban az asszonynál süket fülekre talált, és éppen úgy nem hasz-

nált, mint az egészségügyi védőnők figyelmeztetése. A védőnők és az egészségügyi ellenőrök több ízben a két kislányt testileg teljesen leromlott állapotban, megtetvesedve találták, sőt, az egyik egészségügyi védőnő ellenőrzése során, amikor a kisebbik lánykát fekvőhelyéről felemelte, kukacokat talált a gyermek testén. Ezeket a tanúvallomásokat megerősíti az orvosi jelentés is, amely azt mondja, hogy a kis Éva és Judit rosszul táplált, piszkos, férges állapotban került az állami gondozó intézetbe, úgy, hogy a gyermekeket elkülönítőbe kellett elhelyezni. De nemcsak a gyermekeket találták ilyen állapotban, hanem P.-né idős anyját is.

Amikor az illetékes hatósági szervek a bejelentések alapján megindították az eljárást, és P.-né lakásán helyszíni szemlét tartottak, megdöbbentő felfedezéseket tettek. A szoba, ahol az asszony lakott, viszonylag rendben volt, a konyhában azonban kétségbeejtő állapotok uralkodtak. A hetek óta összegyűlt szennyes ruha, étel- és zöldségmaradékkal és más szeméttel keveredve bűzölgött az egyik sarokban. A priccsek, amelyek fekvőhelyül szolgáltak, piszkos és beszenyeződött rongydarabokkal voltak borítva. Általában ebben a helyiségben olyan atmoszféra uralkodott, amelyet a bizottság legedzettebb tagjai sem bírtak sokáig. Fényképeket készítettek erről a konyháról, amely P.-né bűnös életmódjának leg súlyosabb bizonyítékát képezi.

A lefolytatott bizonyítási eljárás a legkisebb kételyt sem hagyta meg a tekintetben, hogy ez az asszony teljes mértékben kimerítette az ügyvédi vádiratban felhozott bűncselekmény ismérveit. Az ügyész kemény szavakkal ostorozta P. Gézáné magatartását és gyermekeivel szemben elkövetett bűnét. Kiemelte, hogy a becsületes dolgozók elítélik az ilyen anyát, az ilyen asszonyt, aki megtagadta azokat az erkölcsi kötelezettségeket, amelyeket egy anyának teljesíteni kell. Az a törvény, amelynek alapján most P.-né ellen vádat emeltek, régi törvény. A régi társadalom nem vette figyelembe az ebben foglalt rendelkezéseket. A szocialista társadalomnak, a szocialista törvénykezésnek azonban az a kötelessége, hogy ezt a törvényt maradéktalanul érvényesítse. A szocialista társadalomnak feladata örködni a gyermekek felett, ezért végrehajtható börtönbüntetés kiszabását kérte a bíróságtól.

A Városi Bíróság ezután tanácskozássra vonult vissza, majd ítéletet hirdetett. P. Gézánét a büntetőtörvénykönyv 322. §-ba ütköző ifjúság elleni büntett elkövetésében bűnösnek mondta ki, és ezért egy évi börtönbüntetésre ítélte főbüntetésként, mellékbüntetésként pedig az ítélet végrehajtása után két évre eltiltja a szülői felügyelet gyakorlásától.

A bíróság az ítélet indoklásában kimondotta, hogy P.-né gyermekeivel szemben súlyos bűnt követett el, amely az eljárás során igazolást nyert, és ennek alapján a börtönbüntetést indokoltnak látja. Indokoltnak látja továbbá azt is, hogy az asszony a börtönbüntetés kitöltése után ne kapja vissza gyermekeit addig, amíg be nem bizonyítja, hogy őket becsületesen kívánja nevelni.

B. KÁDÁR ZSUZSANNA

ÁLLAMBIZTONSÁGI TERVEK A SZOCIÁLDEMOKRATÁK MEGOSZTÁSÁRA (1959)

A „jobboldali” szociáldemokrácia kategóriája a hazai munkásmozgalom történetében régóta bevett fogalomnak számított. 1948 után azokat a szociáldemokrata érzelmű embereket értették alatta, akik elleneztek a szociáldemokrata párt bekebelezését a kommunista pártba, és nem lettek tagjai a Magyar Dolgozók Pártjának. A kommunista diktatúra első éveiben bebörtönzött szociáldemokraták 1954 vége és 1956 tavasza között egymás után kerültek szabadlábra. Továbbra is rendőri megfigyelés alatt álltak, nagyrészüket teljesen elszigetelt volt a politikai élettől. 1956-ban késlekedtek a politikai szerepvállalással. Ebben, az elszigeteltség mellett, az is közrejátszott, hogy a szociáldemokraták csak szigorú feltételek teljesülése után voltak hajlandók hivatalosan bejelenteni a párt újjáalakulását és mérlegelni a kormányzati szerepvállalást. November 4-e után egy darabig még működtek a párt vezető testületei. 1957. március 15-ig a pártvezetőség rendszeresen ülésezett Révész András¹ lakásán, ahol aktuális kérdéseket vitattak meg.

Az 1956 novemberében hatalomra került új vezetés 1957 februárjára zárta le a szociáldemokrata párt ügyét. Kádár János az Ideiglenes Központi Bizottság ülésén kijelentette, hogy a Magyar Népköztársaságban semmiféle szociáldemokrata párt-ra nincs szükség. „Az ellenforradalmároknak és az imperialistáknak az a véleményük, hogy itt kell egy szociáldemokrata szervezkedés, és ők nagyon jól tudják, hogy ezen a módon lehet a leghatékonyabban zavarni a munkásosztály politikai egységét. Ennek érdekében szítanak, illegális szociáldemokrata szervezkedést hoznak létre, ahol sajnos a legális és az illegális munka között érintkezés van.”²

1 Révész András (1909–1996) a Népszava egykori szerkesztőjének, a szociáldemokrata párt történészének, Révész Mihálynak a fia. 1945 után a budapesti Városháza szociáldemokrata párt-szervezetének vezetője. 1948 februárjában kizárták a pártból, elvesztette állását. 1950-ben életfogytiglani fegyházra ítélték. 1955-ben szabadult. 1956-ban az újjáalakult párt főtítkárhelyettese. 1957-től a Budakalászi Textilművek jogtanácsosa.

2 MSZMP Ideiglenes Központi Bizottsága 1957. február 26-ai ülésének jegyzőkönyve. In: A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei. II. kötet. 1957. január 25–1957. április 2. Szerk.: Némethné Vágyi Karola–Urbán Károly. Bp., 1993. 165–166. p.

Az 1956-ban aktivizálódott szociáldemokratákkal szemben az MSZMP vezetése kettős taktikát követett. Egyrészt durva támadást intézett ellenük a sajtón keresztül, másrészt kísérletet tett arra, hogy szociáldemokrata politikusokat is beléptessen az MSZMP-be, sőt bevonjon a vezetésbe. Voltak, akiknél sikeres volt az erőfeszítés, az 1956-os pártvezetés azonban kivétel nélkül külső és belső emigrációba húzódott vissza.

Az MSZMP irányvonalának megfelelően a belügyi szervek megkapták a „szociáldemokrata ügyet”. A belső elhárításnak 1956 után kettős feladata volt. Egyfelől több szociáldemokratát akartak beemelni a politikai életbe annak érdekében, hogy a „be nem vont személyek helyes politikai nézeteket vegyenek fel”.³ Másfelől az így bevonódottakat⁴ elszigetelni a „jobboldal” magjától, Révész Andrástól és körétől. Révészék azt vallották, hogy a későbbiekben van esély a többpártrendszer helyreállítására és a szociáldemokrata párt újbóli működésére. Ennek érdekében az 1956 után megfogyatkozott garnitúrát fel kell tölteni fiatalokkal, új vezetőket kell kinevelni. A hazai elhárítás — operatív eszközök felhasználásával — lejáratási kampányokat szervezett Révész András és köre ellen. Folyamatos telefonlehallgatás⁵ mellett, Révészt több ízben behívták a politikai rendőrségre. Révész András mellett Erdei István⁶, Fischer József⁷ és mások is a belső elhárítás látókörébe kerültek. Fischer, Révész legmegbízhatóbb barátja, különböző kávéházakban és nyilvános helyeken találkozott elvbarátaival, akikről a gondos nyomozó szervek fotókat készítettek. Fischer sorozatos útlevélkérelmeit elutasították, mivel attól tartottak, hogy az emigrációban mutatkozó bomlási folyamatra kiutazása fékezőleg hatna, személyével az emigrációt erősítené.

A volt szociáldemokraták egy része beilleszkedett, megtalálta helyét a magyar társadalomban, szerepet vállalt a közéletben, vagy éppen a politikai vezetésben. Jelentős volt azoknak a száma, akik a szociáldemokráciáról vallott nézeteiket nem

3 Történeti Hivatal (TH), O-14823/1. 160.p.

4 Révész András szerint 1962-ben történt meg az igazi egység, amikor Kisházi Ödön keresztülvitte, hogy a volt szociáldemokrata vezetőség tagjainak jelentős része belépjen a pártba! Révész András: „1956-ban szociáldemokrata alternatíva nem merült fel” In: Pártok 1956. Válogatás az 1956-os pártvezetők visszaemlékezéseiből. 1956-os Intézet, Bp., 1997. 235. p.

5 Az ún. 3/a. (telefon lehallgatása) és 3/c. rendszabályt alkalmazták, ami a helyiség, lakó-, munkaszoba lehallgatását tette lehetővé a megfigyelés alatt állóknál.

6 Erdei István (1904–1987) 1956-ban a Csongrád megyei Nemzeti Bizottság elnöke.

7 Fischer József (1901–1995) építész, 1945–1948 között a Fővárosi Közmunkák Tanácsának elnöke, 1945–1946-ban országos újjáépítési kormánybiztos. 1948 után kiszorult a közéletből. 1956 októberében részt vett a Szociáldemokrata Párt újjászervezésében, november 2-tól a Nagy Imre-kormány államminisztere. 1956 után a BUVÁTI munkatársa, majd tervező építészként dolgozott. 1965-ben kivándorolt az Egyesült Államokba, 1978-ban tért haza.

adták fel, ám erről szélesebb körben nem nyilatkoztak meg, lojálisak voltak az 1956 utáni politikai vezetéshez. A belső elhárítás őket a „loyálisak táborának” nevezi, akik egy-egy élesebb nemzetközi vagy belpolitikai szituációban az aktív „jobboldaliak” mögé sorakozhatnak fel. Ezt a tábort erősítette a vidéken élő és az egyes budapesti nagyüzemekben dolgozó ún. „középkáder” állomány, akik 1956-ban ismét szerepet kaptak, s az üzemi munkástanácsokban vagy a szakszervezetekben aktivizálták magukat. Az elhárítás szemében ők azért voltak veszélyesek, mert 1956 utáni — korábbi tekintélyük és befolyásuk megóvása érdekében — óvatos, visszahúzó és zárkózott magatartásuk miatt nehéz volt ellenük fellépni, ugyanakkor ők képezték a „jobboldal” mindenkori bázisát.

A „jobboldali” szociáldemokraták 1956 után is nyíltan ellenséges csoportja igen szűk körű volt, döntően budapesti vezetőkre korlátozódott. A központi politikai nyomozó szervek 1958 és 1962 között országosan 27 ügyben kezdték meg a feldolgozó munkát, ebből 18 csoportos (6–10 fővel), 9 egyéni ügy volt, melyek zömében kimerítették az izgatás kategóriáját.

A volt szociáldemokraták külső erők nyomására bekövetkező rendszerváltásban reménykedtek. A hatalmat koalíciós alapon gyakorló polgári demokrácia alapján álltak. Törekedtek régi kapcsolataik megtartására, ugyanakkor védték kádereiket a lebukástól, ezért azt az elvet követték, hogy szervezkedni nem szabad, de egymásról tudni kell. Óvatosságukban odáig mentek, hogy még Kálmán József⁸ javaslatát is elvetették, aki azt szerette volna elérni, hogy a volt szociáldemokrata elítéltek magánlakáson rendszeresen jöjjenek össze. Saját párttársaikon kívül más, hasonló gondolkodású embereket is látóköriükbe vontak. Révész András egyik emigrációba kiküldött üzenetében írja: „kutya kötelességem az ország építése vonalán együttműködnöm mindazokkal és megkeresnem mindazokat, akiket én megismertem és akiket a magam pártjában fontosnak tartok ... engem személy szerint a kisgazdáknak rendes rétegéhez, a papokhoz, a katonatisztekhez, akikkel a börtönben jó kapcsolatot alakítottam ki, mély barátság fűz...”⁹ Révész András a vidéki és volt börtönkapcsolatai révén széles körű befolyást élvezett, és a volt polgári pártok képviselői is őt ismerték el a szociáldemokrácia magyarországi vezetőjeként.

1962-ben — a MSZMP KB augusztusi, a törvénysértő perek lezárásáról szóló határozatát követően — a volt szociáldemokrata vezetők, élükön Révész András-sal, elkezdték felújítani és rendszeressé tenni kapcsolataikat. 1962 szeptemberé-

8 Kálmán József (1888–1965) 1915–1919 között az Országos Társadalombiztosítási Intézet igazgatója. 1945 után fővárosi törvényhatósági bizottsági tag.

9 Idézi egy 1962. június 18-án kelt összefoglaló jelentés: TH O-14823/1. 178. p.

ben létrehoztak egy öttagú elnökséget az 1956-os SZDP Intéző Bizottság tagjaiból. Csak a legszűkebb és legbizalmasabb kör találkozhatott egymással szigorú konspirációs szabályok szerint. Az alább közölt 1959. évi forrás már előrevetíti ezt a folyamatot, amikor beszámol arról, hogy a volt budapesti szociáldemokrata vezető csoportot szervezett maga köré, amellyel további sejtyszerű illegális szervezkedést indított el.

Abban, hogy a hazai szociáldemokraták soraiban az egység tovább bomlott, jelentős szerepe volt az emigrációt megosztó ellentéteknek. A belső reakció elhárítását végző osztály, a hírszerzéssel karöltve, megpróbálta a Révész András személyét övező feltétlen bizalmat Magyarországon kívül is megtörni. „Szekszárdi” fedőnevű ügynökük kiutaztatásával információkat gyűjtöttek a bécsi magyar emigráció politikai tevékenységéről, miközben Révészt hamis adatok kiszivárogtatásával igyekeztek lejáratni. A segélyezésre küldött csomagok és pénz nagyrészt kiutazó turisták közvetítésével került haza, szétesztását Révész vállalta magára. Könnyen jöhetett hát a vád: korrupció, a segélyek körüli „gyanús üzelmek” felemlgetése.

A közölt irat a Történeti Hivatal egyik nemrégiben visszaminősített operatív dossziéjából került elő. Kiderül belőle, hogy a Belügyminisztérium szervei 1959 tavaszán milyen eszközökkel kívánták bomlasztani a „jobboldali” szociáldemokraták mozgalmát. Arról, hogy ez a terv ténylegesen megvalósult-e, egyelőre csak közvetett információkkal rendelkezünk. A lejáratási akciókat az itthon élő szociáldemokraták közvetlenül tapasztalták, s erről beszámoltak egymásnak küldött, valamint az emigrációba kijuttatott leveleikben. Az akciók végrehajtóinak, az ügynököknek a személye azonban ezideig homályban maradt.

Dokumentum

1959. április 15.

A Belügyminisztérium II/5-a osztálya által készített operatív terv a szociáldemokrata szervezkedés elleni fellépésre

BM II/5-a. osztály¹⁰
65-1653/59

Szigorúan titkos!
Tárgy: Jobboldali szociáldemokraták vonalára

Operatív terv

Budapest, 1959. április 15.

A jobboldali szociáldemokrata kategóriában az elmúlt időszakban Pártunk politikája és a nemzetközi helyzet hatására a bomlási folyamat tovább erősödött. Jelentősen csökken a csoportosulások száma. Ennek ellenére egyes jobboldali szociáldemokrata személyek és csoportok ellenséges tevékenységet fejtenek ki Népköztársaságunk ellen. Főleg rémhírterjesztésre, az emigrációban kintélőkkel állandó kapcsolat fenntartására felhasználják egyrészt a kiutazókat, másrészt igyekeznek követségek felé ismeretségeket kiépíteni. Így pl. angol, izraeli követségek irányába tesznek lépéseket. A csoportosulások összetételét és jellegét tekintve nem mind ellenségesek, ezért egyes csoportok bomlasztása, egyes vezető jobboldali szociáldemokrata személyek lejáratása szükséges. Ugyanakkor egyes csoportok és személyek operatív feldolgozását megkezdjük. Jelzéseink vannak arra vonatkozóan, hogy egy ú. n. „második vonalat” igyekeznek kialakítani, mivel számolnak azzal, hogy az ismert jobboldali szociáldemokrata vezetőket a rendőri szervek megfigyelés alatt tartják.

A fent említett operatív feladatok végrehajtása érdekében részletes operatív tervet dolgoztunk ki. A terv a II/2.¹¹ és a II/3. Osztállyal¹² közösen megoldandó feladatokat is magában foglalja. Az operatív terv célja:

¹⁰ A Belügyminisztérium II/5. osztályát a belső reakció elhárítására állították fel.

¹¹ A kémelhárítást végző osztály. A politikai nyomozószervek felépítéséről részletesebben: *Cseh Gergő Bendegúz: A magyarországi állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlata, 1945–1990.* In: Trezor I. A Történeti Hivatal évkönyve 1999. Szerk.: Gyarmati György. Bp., 1999. 73–90. p.

¹² A hírszerzést végző osztály.

1. Egyes vezető jobboldali szociáldemokratákat és csoportokat operatív úton szoros ellenőrzés alá vonni, feldolgozni. Felderíteni tevékenységüket és azokat dokumentálni. Megkeresni és beépülni az ún. „második vonalba”.
2. A feldolgozó munka során egyes vezető jobboldali szociáldemokraták lejárátása, egyes csoportok, főleg ügynöki úton történő bomlasztása. A lejárátást és a bomlasztást a II/3. Osztállyal közösen, a szociáldemokrata emigrációra is kiterjeszteni.
3. Operatív munkánk döntő iránya: a külföldi csatornáik átfogása, esetenkénti kialakítása, befolyásolása. A II/2. Osztállyal közösen követtségi kapcsolataik tevékenységének felderítése, dokumentálása. A II/3. Osztállyal közösen ügynököket utaztatni és egyes esetekben telepítésüket előkészíteni. Az emigráció által kiadott sajtótermékek rendszeres értékelése.
4. A kategória szempontjából jelentősebb súlyponti megyékkel rendszeres foglalkozás és konkrétabb segítségnyújtás. Kölcsönös tájékoztatás megjavítása.

A fenti feladatok végrehajtása hosszabb időt vesz igénybe, a végrehajtásért a központi alosztályon kívül felelősek az egyes megyei szervek párhuzamos vonalain dolgozó operatív tisztek, valamint a II/2. és a II/3. Osztály illetékes alosztályai. A fenti feladatok végrehajtása érdekében az alábbi intézkedéseket hajtjuk végre:

I.

Egyes vezető jobboldali szociáldemokratákat és csoportokat operatív úton szoros ellenőrzés alá vonjuk, feldolgozzuk. Felderítjük tevékenységüket és azokat dokumentáljuk. Megkeressük és beépülünk az ún. „második vonalba”. Ennek érdekében az alábbiakat hajtjuk végre:

1. Feldolgozunk hét vezető jobboldali szociáldemokratát, akik adataink szerint jelenleg legaktívabb magatartást tanúsítanak.
 - a. A feldolgozás során a szükségletnek és a lehetőségeknek megfelelően valamennyi operatív eszközt felhasználjuk.
 - b. Elsősorban felhasználjuk ügynökségünket, akik részére részletes magatartási vonalat határozzunk meg, dolgozunk ki.

2. Négy jobboldali szociáldemokrata csoport tevékenységének jellege ellenséges tevékenységre utal. Ezeket operatív úton feldolgozzuk:
- a. A budapesti VIII. ker.-i SZDP volt vezetőinek egy része ellenséges tevékenységet fejt ki. Csoportosulásuk illegális szervezkedésre utal. Tevékenységük felderítésére a VIII. ker.-i Politikai alosztály, valamint kapcsolataik miatt a Pest megyei V. alosztály és a Komárom megyei V. alosztály területén felmerülő személyeket operatív feldolgozás alá vonják. A csoport vezetőjét külső figyelés alá vonjuk, kapcsolatait ellenőrizzük és feldolgozzuk. Pest megye területén lévő kapcsolatai közül egy személyt kiválasztunk, tanulmányozunk és beszervezünk. Meglévő ügynökségünk közül a csoport vezetője mellé egy személyt bevezetünk.
 - b. Baranya megyében, Pécssett ú. n. „Délmagyarország-i” szociáldemokrata csoportosulás alakult ki. Jelzéseink szerint felvették a kapcsolatot a „Szabad Európa” Rádiónál dolgozó egyik volt szociáldemokratával. Az ügyben rendszeresen leutaztatjuk „Baranyai”¹³ fedőnevű ügynökünket, akinek jó hírszerző lehetőségei vannak. A Baranya megyei V. alosztály a csoport tagjai közül kiválaszt egy személyt és tanulmányozás után beszervezi. A „Szabad Európánál” dolgozó szociáldemokratával a kapcsolatot egy, a jugoszláv határnál lakó személyen keresztül tartják fenn, akit a határőrséggel együtt szoros hálózati ellenőrzés alá vonunk.
 - c. Budapesten élő volt jobboldali szociáldemokrata vezető maga köré csoportosulást szervezett, mely célul tűzte ki, a további sejtyszerű illegális szervezkedést. Tervezik a jövő Szociáldemokrata Pártjának programját is. A csoport tagjainak ellenőrzése után meglévő ügynökeink közül bevezetést hajtottunk végre. A jobboldali szociáldemokrata vezetőt külső figyelés alá vesszük, kapcsolatait feldolgozzuk. Azok köréből egy személyt kiválasztunk és beszervezünk.
 - d. A Csehszlovák Állambiztonsági szervek adatai szerint Budapesten illegális szervezkedés folyik, a szociáldemokrata személyek részvételével. Felderítésük szerint vezetőik között szerepel az egyik kerületi volt SZDP funkció-

¹³ Egyike azon, Nyugaton is dolgozó belügyi- titkosszolgálati ügynököknek, akik Kéthly Anna megfigyelését végezték az emigrációban és Magyarországról hozták-vitték — látszólag — a híreket.

nárius. A szervezkedésnek célja külföldi kapcsolat létesítése. Tevékenységük felderítésére a Csehszlovák Állambiztonsági szervek ügynökét ismeltelt Budapestre utaztatjuk, a felmerülő vezetőket szoros hálózati ellenőrzés alá vonjuk. Kapcsolataikat feldolgozzuk és a vezetők mellé beszervezést hajtunk végre.

3. Az ún. „második vonal” megkeresésére és tevékenységének felderítésére intézkedéseket hajtunk végre:
 - a. Mérei Ferenc és társai ügyének felszámolása során talált szociáldemokrata névsorban felmerülő személyek közül kiválasztunk két személyt és tanulmányozás után beszervezzük.
 - b. Az ellenforradalom alatt újjászerveződött Szociáldemokrata Párt szervezésére jelentkezettek névsora birtokunkban van. Nagy részük tevékenységét nem ismerjük, a névsorban felmerülő személyek közül két főt kiválasztunk, tanulmányozunk, majd beszervezzük őket.
 - c. Az emigráció irányításával Nyugatról aktív segélyezés folyik a Magyarországon élő volt jobboldali szociáldemokratákat illetően. A segélyezettek közül kiválasztunk két olyan személyt, akik beszerzése célszerűnek látszik. A II/3. Osztály útján ellenőrizzük a segélyezés során megjelölt feladó személyeket, valamint a segélyezés célját.

II.

A jobboldali szociáldemokraták egyes vezetőit lejárattjuk, ugyanakkor egyes csoportokat — melyek jellegüknél és összetételükénél fogva erre alkalmasak — bomlasztjuk. A lejárattást és a bomlasztást a II/3. osztállyal közösen a szociáldemokrata emigrációban is megkezdjük.

1. Bomlasztani fogunk négy szociáldemokratákból álló csoportot, amelynek tagjai többségben népi demokratikus rendszerünkkel szemben loyális, szimpatizáns személyek. Csupán egy-két ellenséges beállítottságú személyt találunk köztük. A csoportokat ügynöki úton bomlasztjuk.
 - a. Budapesten, a Hungária kávéházban és a Belvárosi espressóban rendszeresen összejár két szociáldemokrata csoport, akik megvitatják az aktuális bel-

és külpolitikai eseményeket. Egy-két személytől eltekintve a többség ellenségesen nem nyilatkozik. Mindkét csoportot ügynöki úton bomlasztjuk. A bomlasztást „Titkár”, „Virág” és „Erzsébeti” fedőnevű ügynökök hajtják végre, valamennyi ügynök részére magatartási vonalat dolgozunk ki. A Hungária csoport tagjai közül két személyre javaslatot készítünk, akiket a szakszervezeti és kerületi Hazafias Népfront vonalon javasolunk bevonni társadalmi munkába.

- b. Egerben több volt megyei szociáldemokrata vezető csoportosulást alkot. Rendszeresen összejönnek, tapasztalataink szerint egy-két személy ellenséges kijelentésein kívül, ellenséges tevékenységet nem fejtenek ki. A csoport bomlasztását „Lőrincz” fedőnevű ügynökünk útján, valamint a Heves megyei V. alosztály hálózatán keresztül oldjuk meg. A csoport tagjai közül egy személyre javaslatot teszünk, hogy a megyei Pártbizottság hívja be, vele folytasson beszélgetést és a megyei Hazafias Népfront vonalán, vagy egyéb társadalmi szervezetbe vonja be, bízva meg feladatokkal.
 - c. Miskolcon ugyancsak volt megyei szociáldemokrata vezetők csoportot képeznek, rendszeresen összejárnak, értékelik a politikai helyzetet. Értékeléseikben egyes személyek ellenséges álláspontot foglalnak el. A csoportot „Kormos” fedőnevű ügynök útján bomlasztjuk. Egy személyre javaslatot teszünk, hogy a Megyei Pártbizottság társadalmi munkával lássa el.
2. A feldolgozás alá vont hét vezető jobboldali szociáldemokrata közül két személyt — akik igen jelentős befolyással rendelkeznek a kategóriára — lejárattunk.
- a. Az egyik jobboldali szociáldemokrata vezető, akinek feladata az emigráció által beküldött pénz elosztása, a segélyezés irányítása¹⁴, adataink szerint korrupcióval alaposan gyanúsítható. Ezt kihasználjuk és ügynöki úton tovább erősítjük, egyrészt hazai körökben, másrészt az emigráció felé. A lejárattásra felhasználjuk „Erzsébeti” és „Bajnok” fedőnevű ügynökeinket, valamint a II/2. Osztály „Bodrogi” fedőnevű ügynökét az emigráció felé.

¹⁴ Révész Andrásról van, szó, aki 1957 után magára vállalta az idősebb, beteg szociáldemokraták segélyezését. Ennek érdekében sokat üzent, írt, és névsorokat küldött ki az emigrációba.

- b. A másik jobboldali szociáldemokrata vezető a Belügyminisztériumtól nemrég kivándorló útlevelet kért¹⁵. Nevezett személyt több ízben behívtuk, adatkiegészítés ürügyével, mely alkalmakkor vele beszélgetést folytattunk, tanulmányoztuk személyét. Javaslatunkra a kivándorló útlevelét elutasították. Erről feleségét és családját, akik Amerikában élnek, levélben már értesítette. Tervünk, hogy itthon elterjesszük róla, hogy mivel nagyon sokat járt be a Belügyminisztériumba, lehetséges, hogy velük kapcsolatban áll. Szándékunk nevezettnek egy későbbi időpontban a kivándorló útlevelet megadni¹⁶, amivel tovább erősítjük a fent említett hírt. Elutazása után az emigrációban is elterjesszük, hogy a Belügyminisztérium kapcsolata.
3. Javaslatot készítünk a Párt vezetősége felé egyes szociáldemokraták társadalmi és állami életünkbe való bevonására, nyugdíjának felemelésére és esetleg egyes személyek esetében a közvetlen politikai foglalkozásra. Javaslatunk kb. 10-12 személyre fog kiterjedni. A javaslatoknál figyelembe vesszük a munkásmozgalomban való részvételt, az ellenforradalom alatti magatartást és a szociáldemokrata kategóriára kiterjedő befolyásukat.
4. A szociáldemokrata emigráció fokozottabb balra tolásának, a jobboldali elemek leválasztásának érdekében a II/3. Osztállyal együtt dolgozunk.
- a. Munkánk egyik irányát képezi „Palotás István” volt szociáldemokrata vezető helyzetének megerősítése, a svájci szekció vezetésének kézbevétele. Kéthly Anna, Szélig Imre baloldali befolyásolása. Ennek érdekében alosztályunk „Szepesi” fedőnevű ügynöke kiutazás esetén személyesen — amennyiben erre nem kerül sor — levélben felveszi a kapcsolatot „Tűz Lajos” szociáldemokrata vezetővel, akire jelentős befolyást tud gyakorolni, hogy „Palotással” dolgozzon együtt és gondolatait fogadja el. Ugyanakkor a II/3. Osztály „Palotással” felveszi a kapcsolatot és a megjelölt feladatokat végrehajtásával bízva meg.
- b. „Tamás Tibor” jobboldali szociáldemokrata jelenleg Bécsben aktívan dolgozik. Korábbi adataink szerint a hazai jobboldali szociáldemokraták már küldtek ki Kéthly Annának felé olyan értesítést, hogy „Tamás” anyagilag és

15 Valószínűleg Fischer Józsefről van itt szó.

16 Hét és fél évig nem kapta meg a kivándorlási engedélyt, s csak a 19. kérvényc után sikerült családjá után kimennie az Egyesült Államokba.

politikailag nem megbízható, s feltehető, hogy a Magyar Népköztársaság Belügyminisztériumával kapcsolatot tart fenn. Ezt a hírt országon belül, ügynökségünk útján tovább erősítjük. Bécsi szociáldemokrata vezetőknek és a „Cél” című nyilas lapnak ezzel kapcsolatban levelet küldünk. Ezzel elősegítjük nevezett személy lejáratását.

- c. „Rövid András” volt soproni jobboldali szociáldemokrata, jelenleg Bécsben fejt ki tevékenységet. Nevezett korábban a Belügyminisztérium kapcsolata volt. Munkáját hanyagul és felületesen végezte. Ellenforradalom alatt nyugatra szökött. A II/3. Osztály dolgozik nevezett felszedésének lehetőségén. Amennyiben a felszedésnél tanúsított magatartása olyan lesz, ami nem teszi lehetővé további foglalkoztatását, felhasználjuk a birtokunkban lévő nyilatkozatát.
- d. Az egységes magyar emigráció kialakulásának megakadályozására Kéthly Annához és a „Népszavához” több esetben „névtelen szociáldemokrata” megjelöléssel, postai úton leveleket, cikkeket juttattunk el. A cikkek irányvonala támadja a szélsőjobboldali emigrációt, és kiemeli és helyesli Kéthly Annáék viszonylagos „baloldali” magatartási vonalát. A fentiekkel ellentétben a „Cél” című nyilas emigráns laphoz, a szociáldemokratákat támadó cikkeket juttattunk el. A kiküldendő leveleket s cikkek egy részét ügynökökkel készítettjük el és kapcsolataik révén juttatjuk ki, más részét mi magunk készítjük, s a II/3. Osztály útján Nyugaton postai úton továbbítjuk.

III.

Az emigrációval összeköttetést biztosító csatornák átfogása, kialakítása, befolyásolása. Egyes követségi vonalakon felmerülő személyek feldolgozása. Ügynökök rendszeres utaztatása és esetenkénti telepítése. Az emigráció által kiadott sajtótermékek rendszeres feldolgozása érdekében az alábbiakat hajtjuk végre:

1. Az összeköttetést biztosító csatornák átfogása, kialakítása, befolyásolása, a rendszeresen vagy alkalmanként kiutazó ügynökök útján lehetséges.
 - a. A II/2. Osztály „Bordrogi” fedőnevű ügynökének részletes magatartási vonalát kidolgozzuk. Nevezett rendszeresen, két-három havonta, hivatali munkájából kifolyólag Bécsbe utazik. Ez alkalmakkor felveszi a kapcsolatot több olyan személlyel, akik Bécsben a szociáldemokrata emigráció ve-

zetői. Ezúton felderítést tud végezni egyrészt a kinti helyzetet illetően, másrészt szándékaikat és terveiket illetően tájékozódhat.

- b. Alosztályunk ügynökei közül „Szekszárdi”, „Baranyai” és „Csatár” félvévenként rendszeresen Nyugatra utazik, félig magánjellegű kérdésekben. Ezeket az alkalmakat felhasználva folytatnak felderítést részünkre. Ügynökök kiutazása esetén a II/3. Osztállyal közösen készítjük el a feladattervüket.
 - c. A II/3. Osztállyal közösen olyan személyek kiválasztását és feldolgozását hajtjuk végre, akiket hírszerző lehetőségeik alkalmassá tesznek a későbbi időben az emigrációba való beépülésre. Így foglalkozunk „Vasas József” volt megyei jobboldali szociáldemokrata beszervezésével, aki 1957-től illegálitásban él.
2. Célunk a jobboldali szociáldemokrata vonalon olyan ügynökök kiválasztása és megfelelő feldolgozása, akiket a II/3. Osztállyal közösen hosszabb időre tudunk telepíteni. Jelenleg foglalkozunk „Ferencz” fedőnevű ügynökünkkel, akinek Kéthly Annához van kapcsolata. Az ellenforradalom alatt az SZDP Központjában és a Népszavánál dolgozott. Kéthly Anna Magyarországra való visszatérése alkalmával már Sopronban találkoztak, s együtt voltak. Kéthly Anna hívta, hogy vele együtt menjen Nyugatra, az ügynök azonban visszatért és illegálitásban volt 1958 őszéig, átszervezéséig.
 3. Külföldi csatornák kiépítése, valamint a meglévő csatornák felkutatása érdekében a szociáldemokrata emigrációban aktív tevékenységet kifejtő személyek közül hét személyt feldolgozunk. A feldolgozás során összegyűjtjük a Belügyminisztériumban elfekvő valamennyi anyagot, tevékenységüket dokumentáló adatokat személyenként külön-külön állítjuk össze, felderítjük és operatív feldolgozás alá vesszük magyarországi rokoni és baráti kapcsolataikat.
 4. A Nyugaton megjelenő „Népszavát” félvévenként rendszeresen kiértékeljük. Az eddig felderített újságíróit és lapterjesztőit, valamint azok magyarországi kapcsolatait feldolgozzuk. Megvizsgáljuk annak lehetőségét, hogy mely személyek feldolgozása révén nyílik lehetőségünk beszervezésre, beépülésre.
 5. A jobboldali szociáldemokrata vonalon felmerülő követségi kapcsolatokkal rendelkező személyek tevékenységének tisztázása és dokumentálása végett a II/2. Osztállyal közösen az alábbiakat hajtjuk vége:

- a. „Dr. Debreceni Imre” orvos, budapesti lakos, angol követségi kapcsolatokkal rendelkező személyt feldolgozzuk. Követségi kapcsolatának jellegét tisztázzuk a II/2. Osztály hálózati lehetőségének felhasználásával. Külső figyelés alá vesszük, kapcsolatainak felderítése végett, azokat ellenőrizzük és feldolgozzuk. Kiválasztunk megfelelő személyt és beszervezzük. A BRFK V. alosztályának segítségével munkahelyén hálózati ellenőrzés alá vesszük.
- b. „Virág” fedőnevű ügynökünk, volt szociáldemokrata vezető, állandó kapcsolatot tart fenn a budapesti izraeli követség több diplomatájával. A kapcsolat jellegének tisztázása és dokumentálása végett a II/2. Osztály meg­lévő hálózati lehetőségeit is igénybe vesszük. Alosztályunk „Bodrogi” fedőnevű ügynöke útján hálózati feldolgozás alá vesszük.

IV.

A jobboldali szociáldemokrata vonalon végzendő elhárító munka helyes megszervezése és összehangolása végett főleg a súlyponti megyékben, — így: Heves, Győr-Sopron, Baranya, Borsod és Szolnok — rendszeres és konkrét segítséget nyújtunk a párhuzamos vonalakon dolgozó operatív tiszteknek.

1. Rendszeresen segítséget nyújtunk a miskolci és egri csoportok bomlasztásához, valamint a pécsi ú. n. „Délmagyarország-i” szociáldemokrata csoport feldolgozásához. Tájékoztatást nyújtunk a szociáldemokrata vonalon végzendő operatív munkához, ezért a vonalon tapasztalt ellenséges tevékenység irányáról, módszeréről készült összefoglaló jelentést a megyei osztályoknak megküldjük. A munkatervekben szereplő beszervezésekben segítséget nyújtunk.
2. A központi alosztály figyelemmel lesz a hálózatépítés során, hogy olyan utazó ügynököket is szerezzon be, akiknek lehetősége lesz, főleg a már említett súlyponti megyékben való lejárásra.

Történeti Hivatal, O-14823/1. dosszié, 125–132. p.

Gépelv. tisztáz. aláírás nélkül.

Tartalom

Közlemények

Gurszki Gabriella:

Hory András római és varsói követi évei (1927–1939) 319

Forrásközlések

Baráth Magdolna – Feitl István:

Két összefoglaló a magyar–szovjet jóvátételi tárgyalásokról
(1945) 361

Szabó Csaba:

Rákosi Mátyás magyarországról 1947 végén
Egy Sztálin – Rákosi tárgyalásra készített előzetes vázlat 381

Horváth Sándor:

Városi szegénység, bűn és bűnhődés Sztálinvárosban
Büntetőeljárás egy barakklakó ellen 405

B. Kádár Zsuzsanna:

Állambiztonsági tervek a szociáldemokraták megosztására
(1959) 459

Szerzőink figyelmébe

1. A kéziratot számítógépen (IBM, lehetőleg WinWord 2.0-ás vagy 6.0-ás verzióban) elkészítve, lemezen kérjük benyújtani, mellékelve egy példányban a nyomtatott kéziratot is.
2. A lábjegyzetek folyamatosan számozva, önálló szöveggént a dolgozat végéhez csatolva készüljenek.
3. A kéziratban az évszázadokat — idézetek, tanulmány- és könyvcímek stb. eredeti előfordulásának kivételével — római számmal tüntessék fel.
4. A forrásmegjelölésnél pontos levéltári, kéziratári és bibliográfiai adatokat kérünk (csak a szerző nevét kurziváljuk, az összeállítókét és a címet nem!).
5. Optimális terjedelműnek (jegyzetapparátussal együtt) a 0.5-1.5 íves kéziratokat tekintjük (kb. 45 000 „n”).

Hivatkozások elkészítése a Fonsban megjelenő dolgozatokhoz

Részletesen: Fons, 2. (1995) 2. sz. 259–267. p.

1. Hivatkozás a kiadvány egészére

- a) *Szerző(-k):* Cím. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe, kötet száma)
- b) A háromnál több szerző által írt mű címe. Szerk.: Neve. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe, kötet száma)

2. Hivatkozás a kiadvány egy részére

- a) *A tanulmány szerzője (szerzői):* A tanulmány címe. In: A tanulmánykötet szerzője: A tanulmánykötet címe. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe, kötet száma)
- b) *A tanulmány szerzője (szerzői):* A tanulmány címe. In: A tanulmánykötet címe. Szerk.: Neve. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe, kötet száma)
- c) *A folyóiratcikk szerzője:* A cikk címe. In: A folyóirat címe, Évfolyam arab számmal. (Év) sz.[= szám] Hivatkozott hely p. (vagy terjedelem -tól -ig p.)

A jegyzetekben alkalmazott rövidítések: Bp., köt., bőv., jav., átdolg., kiad., s. a. r., vö., uő., uo., i. m., l. [= lásd], jz. vagy jegyz.